

**Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара
Факультет суспільних наук і
міжнародних відносин
Кафедра соціології**

**Соціологічна асоціація України
Дніпропетровське обласне
відділення**

**ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ
Всеукраїнської наукової конференції
«Україна як суспільство ризику»
(м. Дніпро, 23 квітня 2021 р.)**

**Дніпро
Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
2021**

*30-річчю кафедри соціології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
присвячується*

ЗБІРКА МАТЕРІАЛІВ
Всеукраїнської наукової конференції
«Україна як суспільство ризику»
(м. Дніпро, 23 квітня 2021 р.)

Дніпро
Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
2021

УДК 316.1
ББК 60.5
З 41

Збірка матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Україна як суспільство ризику» (м. Дніпро, 23 квітня 2021 року) / відповідальний за випуск проф. В.В. Кривошеїн. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2021. 168 с.

Подані матеріали (тези доповідей) Всеукраїнської наукової конференції «Україна як суспільство ризику», яка відбулася 23 квітня 2021 р. у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара.

Для всіх, хто цікавиться проблемами дослідження сучасного українського суспільства.

ISBN 978-966-97997-8-4

© Автори, 2021
© Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2021

**Вітальне слово проректора з наукової роботи
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара,
професора С.І. Оковитого**

Шановні учасники Всеукраїнської наукової конференції «Україна як суспільство ризику»!

Вітаємо вас на майданчику Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара – традиційно в квітні ми збираємо фахівців різних наукових напрямів для обговорення актуальних питань суспільних наук. Цього разу на науковому форумі будемо обговорювати теоретичні та прикладні аспекти концепту «суспільство ризику», проблеми ризик-менеджменту, виклики коронавірусної пандемії для розвитку сучасної цивілізації, перебіг суспільних трансформацій в умовах глобалізації, соціокультурні, економічні та безпекові проблеми України, а також особливості функціонування публічної сфери міста у ризикогенному вимірі. З цією метою до нас на конференцію приєдналися в онлайн-режимі фахівці з соціологічних, історичних, політичних, філософських та інших наук, громадського сектору та суспільної практики з різних куточків України – Вінниці, Запоріжжя, Івано-Франківська, Кам'янець-Подільського, Кам'янського, Києва, Кривого Рогу, Маріуполя, Миколаєва, Одеси, Старобільська, Харкова та інших міст.

Приємно відзначити, що сьогоднішня конференція присвячена 30-річчю заснування кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара – провідного осередка соціологічної освіти і науки в Придніпровському регіоні. Науковцями кафедри соціології накопичений значний теоретичний і практичний матеріал з означеної проблематики, які, сподіваюсь, стануть предметом наукової апробації та трансформації у пакет конкретних рекомендацій для вдосконалення соціального управління.

Сподіваюсь, що наукова конференція, яка зараз розпочинає свою роботу, дозволить надати новій динаміки у пошуку відповідей на численні актуальні виклики у розвитку сучасного українського суспільства – такі, зокрема, як анексія Криму та військові дії на Сході України, системна криза в політичній та соціально-економічній сферах, пандемія коронавірусної інфекції COVID-19, падіння рівня життя, збільшення безробіття, посилення бідності та зубожіння широких верств населення, розширення масштабів міграції працездатного населення та інше. Впевнений, що використання наукових досягнень у царині ризикологічних досліджень буде сприяти зниженню соціальної напруги в країні та її окремих регіонах, запобіганню техногенних катастроф, блокуванню ризикових ситуацій, оптимізації соціальних систем та вдосконалення управлінських зусиль.

Тож плідної вам роботи, цікавих дискусій, нових перспективних ідей в осмисленні та практичних розв'язань назрілих завдань суспільного розвитку.

**Проректор з наукової роботи Дніпровського
національного університету імені Олеся
Гончара, заслужений діяч науки і техніки
України, доктор хімічних наук, професор**

С.І. Оковитий

Бевз Т.А.¹

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА У ВИКЛИКАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО СВІТУ

¹**Бевз Тетяна Анатоліївна**, головний науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України (м. Київ), доктор історичних наук, професор.

Невід’ємною частиною нашого життя стають ризики, загрози та виклики глобалізаційного світу. Сучасне суспільство – це суспільство глобальних викликів і ризиків. І якщо навіть не кожна країна відчувається частиною глобалізаційної системи, проте кожна прямо чи опосередковано зазнає впливу цієї системи. Ризик відноситься до потенційної небезпеки, яка є результатом прогресу суспільства. Глобалізація сприяє зменшенню здатності еліт впливати чи контролювати економіку, екологію, біологічну зброю, поширення хвороб внаслідок глобалізації, ядерне та хімічне забруднення. Ці ризики лише виробляються та розподіляються суспільствами; їх важко помітити та підрахувати.

Світові інтегративні процеси, інформаційний простір та глобальна нестабільність покладає більшу відповідальність на еліту, підвищуючи вимоги до їхньої компетентності й готовності до змін. Умовою ефективного функціонування будь-якого суспільства була його елітарність, а еліти виступають важливим координаційним потенціалом, без якого не може обійтися жодне суспільство.

Опосередкованим ефектом процесів глобалізації було повернення еліт в стан невизначеності та високих ризиків. Як слушно зазначав У. Бек, «багатство накопичується вгорі, ризики – внизу ... [оскільки] заможні ... можуть придбати безпеку і позбавитись ризику» [3, р. 35]. Суспільства ризику виявляють неадекватність існуючих соціальних та політичних інститутів для управління ризиками. В умовах глобалізації суб’єкти прийняття рішень стають менш доступними, а їх рішення – менш зрозумілими для суспільства.

У сучасному суспільстві еліта космополітична, оскільки володіє грошима, або компетенціями, або ж тим і іншим. Одним із ключових питань на форумах в Давосі в минулі роки було питання зростання бідності та нерівномірний розподіл благ, коли 80% усіх світових статків володіли близько 1% людей. Світова еліта переживає кризу, її дорікають за невдалі рішення, зміну мотивації, нездатність розуміти та представляти інтереси звичайних людей, а ще йдеться про падіння якості політичних еліт.

Некомерційний фонд створення вартості (FVC) у Швейцарії започаткував щорічний індекс елітної якості (EQx), який показував, як дії еліт і їх підходи до формування добробуту прискорюють або уповільнюють розвиток країн. Індекс охопив 32 країни. При складанні рейтингу діяльність еліти обраховували за 72 показниками за чотирма базовими параметрами: економічна влада, економічна цінність, політична влада, політична цінність. Це дозволило визначити не лише бажання і можливості еліти «створювати цінності» або «вилучати цінності» але

й оцінювати результати цієї діяльності. Згідно з результатами дослідження, еліти Сінгапура були «творцями найвищої цінності на планеті» (68,5%), але існувала також «успішна німецька модель еліти» у Швейцарії (64,9%) та Німеччини (64,2%), а також якісні еліти Великобританії (63,9%) та Сполучених Штатів Америки (63,4%) [4]. Оцінка якості еліти країни з позиції творення цінностей, були найважливішим фактором розуміння і прогнозування загальної перспективи ведення бізнесу в країні, його ризиків і потенціалу зростання. Наголошувалося також, що будь-яке суспільство «розкладається з еліти».

Проблема якості, професіоналізму та компетентності політичної еліти надзвичайно актуальна для сучасного українського суспільства як «суспільства ризику». Україні доводиться протидіяти багатьом викликам, до яких вона здебільшого виявилася не готовою. І одним із таких викликів була якість політичної еліти. Згідно дослідження *Центру Разумкова «Україна – 2020-2021: невиправдані очікування, неочікувані виклики»* найбільше недовіряють державному апарату (чиновникам) – 78%, судам (судовій системі загалом) – 77%, Верховній Раді України – 76%, Уряду України – 75%, комерційним банкам – 73%, політичним партіям – 72%, Вищому антикорупційному суду, Конституційному Суду України, Прокуратурі, Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) – 70%, Верховному Суду – 68%, місцевим судам – 67%, Президенту України – 62%, Національному банку України – 61,5%, національній поліції – 52% [2]. Тобто, це досить високий рівень критичного ставлення громадян до політичної еліти. Експерти також не однозначні в оцінках політичної еліти: «еліта – показник стану суспільства в цілому»; «присутність якісної еліти – це питання виживання народу як такого»; «питання якості еліти вже не стоїть, як і не стоїть питання якісного її відтворення»; «фактично «еліта» зараз – це переважно керівна більшість, якою б вона не була»; «присутній факт роз'єднання регіональних еліт, а не роботи на країну в цілому, що призводить до регіонального розколу суспільства» [1].

Вагомою проблемою суспільства стало злиття політичних і економічних еліт. В умовах ослаблення влади «центру» і виходу на перші позиції регіональних еліт **викликом для України стає так звана «епоха регіональних «князівств»**. Представники регіональної політичної еліти схильні надавати переваги неформальним рішенням, ніж законодавчим чи інституційним сценаріям. Економіка ставала все більш взаємозалежною на глобальному рівні, а представники центральної і регіональної політичної еліти не могли за допомогою існуючих механізмів вирішувати проблеми повсякденного життя громадян.

Підсумовуючи зазначимо, що еліта в умовах глобалізаційних викликів і загроз продукує низку соціально значущих ризиків, пов'язаних з домінуванням у ній вузькокорпоративних, егоїстичних, насамперед, матеріальних ресурсів, у жертву яких приносяться державні та загальнонаціональні інтереси. Для того, щоб бути ефективнішими, політичні еліти повинні оцінювати ризики та розробляти стратегії реагування.

Література:

1. Кривцун А. Компас нації: чи є в Україні еліта і що з нею не так. 22.08.2020. URL: <https://society.comments.ua/ua/article/developments/kompas-nacii-chi-e-v-ukraini-elita-i-scho-z-neyu-ne-tak-658517.html>.
2. Україна-2020: невиправдані очікування, неочікувані виклики. підсумки року у дзеркалі громадської думки (грудень 2020р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/ukraina2020-nevypravdani-ochikuvannia-neochikuvani-vyklyky-pidsumky-roku-u-dzerkali-gromadskoi-dumky-gruden-2020r>.
3. Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2005.
4. Elite Quality Index (EQx) Measures Value Creation by Country. URL: <https://www.businesswire.com/news/home/20200909005709/en/Elite-Quality-Index-EQx-Measures-Value-Creation-by-Country>.

Беляєва В.О.¹

ОНЛАЙН-ОСВІТА ЯК НОВИЙ ВИКЛИК СУСПІЛЬСТВА РИЗИКУ

¹**Беляєва Вікторія Олександрівна**, здобувачка вищої освіти кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

У. Бек назвав сучасне суспільство суспільством ризику, зазначаючи, що сьогодні ми стикаємося з багатьма ризиками та постійно виробляємо їх. Так, наприклад, німецький соціолог говорив про розвиток технологій як один з факторів виробництва ризиків (див., напр.: [1; 2]). Пандемія змусила вищі навчальні заклади перейти на дистанційну форму навчання, що, на нашу думку, актуалізує зниження якості освіти, що, безперечно, матиме негативний вплив на розвиток суспільства. Як неодноразово підкреслювала професор Людмила Сокурнянська, виступаючи на наукових конференціях, які останнім часом відбулися в Кракові, Львові, Харкові, зниження якості освіти та процеси так званого «відтоку мізків» спричиняють, на її думку, одну з головних проблем сучасного суспільства в його глобальному та локальних контекстах, а саме – інтелектуальну деградацію [3; 4; 5].

На наш погляд, ще одним суспільним ризиком стає сьогодні віртуалізація повсякденних практик значної частини пересічних громадян.

Карантинні умови через поширення COVID-19 посилюють віртуалізацію життя всіх вікових груп, особливо молоді. В сучасному світі молоді люди часто знаходять собі віртуальних друзів замість реальних, обирають хобі, які реалізують у віртуальному світі тощо. Студентська молодь тепер вимушена навчатися онлайн, що, на нашу думку, змінює або навіть порушує процеси соціалізації, зокрема професійної.

Дистанційна освіта ускладнює процес засвоєння знань з обраного фаху, підвищує рівень академічної не доброчесності тощо. Зрештою все це зумовлює

зниження рівня кваліфікації майбутніх спеціалістів, що тягне за собою багато інших соціальних проблем.

Важливою проблемою сучасного світу є також різноманітність контенту, представленого у всесвітній мережі, який не проходить верифікацію. З одного боку, Інтернет дає можливість одержати величезний обсяг інформації з будь-якого питання. Однак не вся доступна інформація є достовірною, що, як ми вважаємо, породжує хибну інтелектуальність молодих людей.

Легкість одержання інформації сприяє зниженню мотивації сучасної студентської молоді до отримання нових знань. Через те, що в будь-який момент можна знайти в Інтернеті все необхідне, значна частина студентів не вмотивована запам'ятовувати те, про що їм розповідають викладачі на лекційних та семінарських заняттях. Дистанційна освіта ще більше актуалізує цю проблему.

Розглянемо деякі ймовірні наслідки зниження рівня інтелектуального потенціалу студентської молоді. Як свідчать суспільна практика та соціологічні дослідження, саме молодь, перш за все її освічена частина, є одним з головних суб'єктів розбудови громадянського суспільства як чинника та показника демократичного розвитку країни. Зниження інтелектуального потенціалу молоді, її невігластво, безперечно, будуть гальмувати процеси набуття Україною ознак демократичної, правової, соціальної держави.

Окремо зазначимо, що без притоку молодих освічених кадрів не буде розвиватися наука. Звичайно, це не може не позначатися на системі освіти, особливо університетської, адже остання передбачає широке впровадження в навчальному процесі новітніх досягнень у науковій сфері.

Що ж може змінити ситуацію, яка склалася в сучасній, зокрема вітчизняній, освітній системі? Відповідаючи на це питання, ми залишаємо, так би мовити, за дужками ситуацію на ринку праці України. Будемо говорити про можливості саме системи освіти (шкільної та університетської). На нашу думку, головним завданням цієї системи є підвищення рівня вмотивованості учнів та студентів до навчання. Це можуть зробити вчителі та університетські викладачі, закохані у свій фах, зацікавлені в тому, щоб закохати в нього своїх вихованців. Виходячи з власного досвіду, можемо стверджувати, що саме так викладачі мотивують нас до навчання. Саме такі викладачі, будучи інтелектуальною елітою нації, докладають зусилля, щоб сформувати нове покоління інтелектуальної еліти, сприяти підвищенню інтелектуального потенціалу студентської молоді, навіть в умовах онлайн-навчання.

Література:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой; послесл. А. Филиппова. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
2. Бек У. Что такое глобализация? / пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника; общ. ред. и послесл. А. Филиппова. М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
3. Сокурянська Л. Онлайн-освіта як соціальна та індивідуальна проблема. Міжнародна конференція «*Společne, economiczne, polityczne skutki pandemii*

COVID-19 w Polsce i na Ukrainie». URL: <https://youtu.be/IdqhwYArFk> (дата звернення: 15.04.2021).

4. Сокурянська Л. Онлайн-освіта в сучасному світі: переваги та загрози. *XII Львівський соціологічний форум «Сучасні соціальні трансформації: глобальний досвід та локальні специфікації»*. URL: <https://fb.watch/4U7i-IE2Yf/> (дата звернення: 15.04.2021).

5. Сокурянська Л. Досвід Соціологічної асоціації України в дослідженні вітчизняної освіти: між місією і корупцією. *XV Міжнародна науково-практична конференція «Якубинська наукова сесія»*. URL: <https://youtu.be/rPEMIRdeaLU> (дата звернення: 15.04.2021).

Богаченко М.М.¹

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ І ТРАНСФОРМАЦІЙ

¹**Богаченко Микола Миколайович**, аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України.

Будь-які трансформації у суспільстві здатні виступати ризикогенними чинниками та порушувати стійкість функціонування політичної системи. Притаманна українському сьогоденню економічна і політична нестабільність, недосконалість ринкових механізмів та законодавства підвищує інтерес до проблем дослідження управління ризиками.

На нашу думку, зниження рівня ризикових ситуацій можливе не лише завдяки покращанню макроекономічних умов, а й через збільшення здатності організацій оцінити кризовий стан та вміння розробляти і реалізовувати найефективніші антикризові управлінські рішення.

Сучасним суспільствам притаманні різноманітні ризики, що суттєво впливають на результати діяльності як приватних підприємств, так і органів державного управління, а також місцевого самоврядування. Проте, якщо в рамках організації існує система ефективного управління ризиком, то потенціал ризику не буде максимальним, а загрози мінімізованими [3, с. 90].

Ризик-менеджмент є динамічним процесом. Ефективність його функцій багато в чому залежить від швидкості реакції на зміну умов ринку, від економічної ситуації і фінансового стану об'єкта управління. Тому ризик-менеджмент повинен базуватися на знанні стандартних прийомів управління ризиком, умінні швидко і правильно оцінювати конкретну економічну ситуацію, на здатності швидко знайти гарний, якщо не єдиний, вихід з даної ситуації [1].

Управління ризиками пов'язано як з негативними, так і з позитивними наслідками. Сутність управління ризиками полягає у визначенні потенційних відхилень від запланованих результатів та у керуванні цими відхиленнями для поліпшення перспектив, скорочення збитків і поліпшення обґрунтованості прийнятих рішень. Управляти ризиками означає визначати перспективи та ви-

являти можливості для вдосконалення діяльності, а також не допускати або скорочувати ймовірність небажаного перебігу подій [2].

Пандемія Covid-19 стала не лише суспільним викликом, але й викликала трансформацію у майже у всіх сферах життя людини. Поширенням коронавірусу Covid-19, актуалізує питання розбудови національної стійкості, формування відповідної правової бази й організаційної системи, розвитку її окремих складових, у т.ч. кризового менеджменту. Це дозволить забезпечити високий рівень готовності держави і суспільства до реагування на широкий спектр загроз різного походження, а також безперервність основних процесів у державі.

Як доводить отриманий досвід, розвиток кризового менеджменту є важливим, але не виключним елементом розбудови національної стійкості. Серед 7 базових рекомендацій НАТО щодо стійкості, які мають відношення передусім до забезпечення цивільної готовності, передбачена здатність впоратися з великою кількістю постраждалих. Але найбільшою проблемою для більшості країн світу може стати розгортання повномасштабної економічної кризи внаслідок запровадження жорстких обмежувальних заходів в умовах карантину і порушення безперервності важливих бізнес-процесів [5].

Важливим висновком з поточної ситуації є те, що розбудова національної стійкості має здійснюватися на основі широкого підходу, а важливими елементами відповідної системи, крім кризового менеджменту, є економічна і суспільна стійкість та стійкість громад. Крім того, реалізація антикризових заходів має враховувати всі можливі наслідки, у т.ч. ті, що можуть виникнути у результаті їх запровадження. Також важливе значення має ефективна координація відповідної діяльності та взаємодія між центральними та регіональними органами влади, між органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Отже, виникає питання: як змінити усталений порядок речей, та з чого починати? Для цього, варто виконати низку основних завдань:

1) створити багаторівневу системи оцінки ризиків та удосконалення стратегічного планування і аналізу, як важливих елементів кризового управління і прийняття рішень у сфері національної безпеки;

2) удосконалити кризовий менеджмент;

3) для розвитку потенціалу стійкості місцевих громад і регіонів має бути продовжена робота щодо формування регіональних і місцевих центрів безпеки. Доцільно також сформувати постійно діючі механізми взаємодії органів державної і місцевої влади, неурядових організацій, приватного бізнесу та міжнародних партнерів з питань забезпечення національної стійкості (на національному і місцевому рівнях) [4];

4) донести важливість впровадження ризик-менеджменту особам, які є відповідальними та наділені повноваженнями для прийняття рішень та їх подальшого втілення.

Література:

1. Герасимчук Н.А., Мірзоева Т.В., Томашевська О.А. Економічні і фінансові ризики: навчальний посібник. К.: Компринт, 2015. 288 с.

2. Лагунова І.А. Сутність та принципи концепції ризик-менеджменту. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 1 (53). С. 44-52.
3. Михно П. Державне управління ризиком як механізм мінімізації невідзначеності. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вин. 2. С. 90-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2012_2_12
4. Резнікова О. О. Щодо удосконалення кризового менеджменту та розвитку інших складових національної стійкості в умовах пандемії Covid-19. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2020. С. 3-5. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-04/kryzovy-management.pdf>.
5. The Covid-19 Shock to Developing Countries. *United Nations Conference on Trade and Development*. March, 2020. С. 8-9. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/gds_tdr2019_covid2_en.pdf.

Богомаз К.Ю.¹

ОСОБЛИВОСТІ ТА ВЕКТОРИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

¹**Богомаз Костянтин Юхимович**, завідувач кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), доктор історичних наук, професор.

Впродовж багатьох років науковці намагаються віднайти підхід до визначення єдиного поняття «міграції», проте до сьогоднішнього часу не існує єдиного роз'яснення даного означення. Під міграцією слід розуміти переміщення людей в просторі, між територіями та країнами. З приводу трудової міграції – це процес переміщення робочої сили з метою працевлаштування на фінансово вигідніших умовах, які визначаються співвідношенням попиту та пропозиції на ринку праці, ніж в країні або регіоні постійного проживання мігранта.

Серед провідних українських та зарубіжних дослідників міграційних процесів варто виділити: С.Макєєва, О. Малиновської, І. Прибиткової, О. Хомри, М. Шульги, Л. Рибаківського, Т. Юдіної, Е. Валерстайна, Д. Маса, Т. Файста та ін.

Найактуальніші сучасні соціологічні теорії, що включають до свого дискурсу міграційну проблематику, можна умовно розділити на дві групи. До першої належать теорії, або навіть наукові течії, в яких міграція розглядається як засіб, що використовується акторами різного рівня для досягнення певної мети. Друга група дослідників вбачає в міграції наслідок онтологічних процесів. Для першої групи прикладом макрорівневого підходу є теоретичні напрацювання Еммануїла Валерстайна. Він припускає існування конкретної своєрідної історичної системи («капіталістичної світ-економіки»), темпоральні границі якої простягаються від XVI сторіччя дотепер. У її просторові рамки спочатку входила Європа (або її більша частина) і Латинська Америка, а згодом, у міру свого розширення, вона охопила всю земну кулю. Її структура утворена осьовим

поділом суспільної праці, що відбивається через нееквівалентний обмін між центром і периферією системи. Описуючи феномен ієрархічності Світової економіки, Валлерстайн розподілив світ на три підсистеми – периферія, півпериферія і центр [4].

З теорій, що виходять з рівня індивідуальних практик, найпотужнішим представником можна вважати теорію соціальної мобільності, зокрема українську (радянську) школу. Теорія розроблена її представниками, зокрема С.А. Макеєвим, пов'язала в одному концепті соціальні, демографічні, економічні, та географічні детермінанти соціальних переміщень. З точки зору цієї теорії, одним з беззаперечних засобів до соціальної мобільності, фактором, який впливає на шанси і способи її здійснення, є міграція. Часто вона детермінує шляхи здійснення соціального переміщення. Окрім того, в дослідженнях цієї школи знайшла підтвердження теза про жорсткість системи як фактора мобільності. Багато індивідів опинялись не на тих робочих місцях, до яких прагнули або до яких спрямовувала їх освіта. В результаті зіткнення своїх планів і реальності існуючої соціальної та економічної системи, деякі працівники зазнали регресивної або дискваліфікаційної мобільності [4].

В Україні протягом багатьох років, на різних історичних етапах, змінювалися вектори міграційних потоків та мотиви, що їх формують. Спонукальні мотиви міграції були досить різними. Якщо на початку незалежності міграція носила більше етнічний та релігійний характер, а основні міграційні потоки були спрямовані до Ізраїлю, Німеччини, Канади, то в період з середини 1990-х і у 2000-х рр. основною причиною міграції були економічні фактори, передусім низький рівень життя. У цей період починає зростати чисельність українців, які проживають на території ЄС. Зростання міграції відбувалося у 2008-2009 роках на тлі фінансової кризи. Пізніше на перший план серед міграційних мотивів виходили соціально-економічні фактори: бажання кращої реалізації, більшої заробітної платні тощо. Укладання угод про малий прикордонний рух (з Угорщиною – 2007 р., з Польщею та Словаччиною – 2008 р., Румунією – 2014 р.) значно посилює мобільність українців у напрямку ЄС. Саме впровадження малого прикордонного руху дало можливість громадянам, які мешкають у прикордонній зоні без віз подорожувати до сусідніх держав на відстань від 30 км (Польща) до 50 км (інші сусідні держави) [1].

Згідно з соціологічними опитуваннями, серед причин, що впливають на міграційні наміри молоді домінують такі: відсутність перспектив реалізації, низька оплата праці, невпевненість у майбутньому (політична нестабільність, соціальна незахищеність тощо).

Щодо молоді, то зовсім недавні дослідження підтверджують посилення еміграційних настроїв молодих українців, мотиваторами яких є: фізична та соціальна безпека, саморозвиток через опанування знань і навичок, фінансовий добробут. У результаті кожен п'ятий молодий українець продемонстрував певну міру бажання емігрувати і збирається це зробити у найближчі 2-5 років. Причому більшу схильність до еміграції показують чоловіки, ніж жінки, мо-

лодші вікові групи українців виявляють більше бажання виїхати з України, ніж відносно старші групи [1].

Щодо академічної мобільності, то сьогодні цей процес є цілеспрямованим і висхідним: за кордоном навчається понад 60 тис. українських студентів, а близько п'ятої частини випускників шкіл в останні роки мали і мають намір продовжувати навчання у зарубіжних ЗВО. Тож вже закладені підвалини для здійснення такої прогностичної оцінки: «до 2020 року кількість молодих європейців віком від 16 до 29 років, що отримуватимуть можливість навчатися за кордоном, має досягти 50% контингенту студентів, молодих дослідників; щороку за кордон мають їхати вчитися 6% всіх студентів університету та 3,5% студентів професійних шкіл». Отже, європейський вектор України «працює» на посилення тенденції зростання академічної мобільності українців, які здобувши дипломи західних навчальних закладів, працевлаштовуються в країнах, де вони навчалися, та в інших зарубіжних країнах [6].

Поруч з економічними чинниками міграції, які кількісно вимірюються середнім розміром заробітної плати, рівнем цін в країні, якістю життя населення, наявністю робочих місць, стабільним розвитком економіки, виділяють соціально-культурологічні, екологічні (низький рівень радіації, сприятлива екологічна ситуація, розвиток природних ресурсів та рекреації), політичні (стабільність політичної системи, розвиток демократії, відсутність корупції та воєнних конфліктів) та інші. Проте наявність саме економічних розривів в розвитку окремих регіонів призводять до запуску трансформаційних процесів у регіонах та формування міграційних систем різного рівня і форм [1].

За даними Державної служби статистики України, щорічно населений пункт проживання змінюють понад пів мільйона українців. Ця цифра, однак, базується на інформації органів реєстрації й охоплює лише ті переїзди, при яких особи реєстрували зміну місця свого проживання. Водночас, за даними соціологів, щонайменше 12% дорослих українців, а за деякими оцінками у великих містах від 15 до 30%, проживають не в тому місці, де вони зареєстровані. Таким чином, внутрішня міграція є набагато активнішою, ніж це можна простежити статистично [2]. За даними соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології Національної академії наук України, серед тих українців, які працюють, у 2018 р. кожен п'ятий мав роботу в іншому населеному пункті України. Частка таких осіб зростає, у 2013 р. вона становила 16,3%. Натомість частка працюючих за місцем проживання зменшується. Частіше працюють на виїзді мешканці західного регіону країни – 17,8%, а також мешканці сіл – 20,7% [7].

Внутрішня міграція, тобто переміщення в кордонах окремих держав, не менш важлива для економічного та соціального розвитку, ніж міждержавна. Вона не впливає на чисельність та склад населення країни в цілому, проте спричиняє зміни в його розміщенні, статеві-віковій структурі мешканців окремих регіонів, є наслідком і важливим чинником регіональних відмінностей, напряду пов'язана з процесами індустріалізації та урбанізації. Водночас, так

само, як і міграція за кордон, вона сприяє підвищенню доходів домогосподарств, зменшенню бідності, набуттю нових знань та досвіду, тобто накопиченню людського капіталу. Причому вплив внутрішньої міграції на розвиток очевидно більший, ніж міграції міжнародної [5]. Українська статистика міграції, що базується на даних про зміни місця реєстрації громадян, містить інформацію про міграції між регіонами, а також різними типами населених пунктів, наприклад, село-місто (переміщення в рамках одного й того ж населеного пункту міграцією не вважаються).

Внутрішні трудові мігранти за місцем фактичного проживання та роботи зазвичай не зареєстровані, тому статично не обліковуються. Для оцінки їхньої чисельності використовуються непрямі методи з урахуванням даних щодо зайнятості, сплати податків, споживання продуктів харчування тощо.

Анексія Криму та конфлікт на сході України призвели до численних вимушених переміщень населення, особливо активних у перші роки конфлікту. Від 2017 р. процеси переселення з невідконтрольних урядові України територій дещо стабілізувалися, а кількість ВПО становила близько 1,5 млн осіб. з невеликими коливаннями. Станом на жовтень 2019 р. на обліку в органах соціального захисту перебували 1,4 млн ВПО. Більшість із них розміщені в Донецькій (до пів мільйона) та Луганській (до 300 тис.) областях і м. Києві та Київській області (до 200 тис. разом). Численними є ВПО також у Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій областях. За даними Національної системи моніторингу ситуації з ВПО, середньодушовий дохід у домогосподарствах ВПО є на третину нижчим за середній по Україні, він також є нижчим від фактичного прожиткового мінімуму, що розраховується Міністерством соціальної політики, тому значна частина переселенців змушена покладатися на державну підтримку. Найгострішою проблемою ВПО лишається відсутність власного житла. Зайнятість ВПО поволі зростає, проте, за даними моніторингу за червень 2019 р., становить 46%, що на дев'ять відсоткових пунктів менше, ніж для населення України в цілому [2]. Наміри виїхати за кордон не є поширеними серед ВПО, передусім внаслідок демографічного складу цієї категорії населення – висока частка людей старшого віку, сімей з дітьми. Під час опитування в червні 2019 р. лише 1% респондентів заявили, що знайшли роботу за кордоном та невдовзі виїдуть з країни, ще 5% повідомили про свій намір шукати роботу в іншій державі. Разом із тим, міграційні наміри населення постраждалих від конфлікту Донецької та Луганської областей зростають, передусім серед молоді [7].

В Україні на сьогодні існує доволі деталізована законодавча база регулювання міграційних процесів, створені відповідні адміністративні органи. Проте основна увага приділяється міжнародній міграції, внутрішні переміщення, хоча й згадуються в офіційних документах, проте лише побіжно. Так, у переліку стратегічних напрямів міграційної політики, визначених Концепцією державної міграційної політики (2011 р.), внутрішня міграція взагалі відсутня. Знаходимо хіба що стимулювання мігрантів до раціонального територіального розміщення з урахуванням соціально-економічної та демографічної ситуації в регіонах.

Проте йдеться, очевидно, про розміщення іммігрантів, а не корінного населення. До того ж залишається незрозумілим, яким чином досягти зазначеної мети, оскільки, як і громадяни, іноземці, які легально перебувають в Україні, користуються правом на свободу пересування та вільний вибір місця проживання.

Регіональні диспропорції в контексті управління міграціями, а надто їх подолання, зокрема, стимулювання розвитку підприємництва, створення нових робочих місць у депресивних регіонах, передовсім у наукоємних галузях, у галузі туризму, розвиток транспортної інфраструктури в приміських зонах великих міст, фігурують в Стратегії демографічного розвитку як засоби запобігання нелегальній міграції громадян за кордон, проте не як регулятори внутрішніх переміщень. Єдина категорія населення щодо переміщення якої в Державній стратегії регіонального розвитку запропоновано розробити спеціальні міжрегіональні програми, це вимушені переселенці [1].

Проблема зовнішньої міграції є актуальною та вкрай гострою для сучасної України. Не дивлячись на те, що міграція більшою мірою негативне явище в економіці країни, все ж можна знайти і позитивні аспекти в цій проблемі. З одного боку, позитивним є те, що зовнішня трудова міграція є одним із способів працевлаштування безробітного населення та дає змогу зменшити соціальну напругу. Зовнішня трудова міграція сприяє надходженню в бюджет України значної суми коштів зароблених за кордоном, обсяг яких може свідчити про формування специфічного виду інвестування економіки країни (близько 12 млрд дол. США станом на 2018 р.). Проте, масштаби негативних наслідків зовнішньої трудової міграції значно суттєвіші. Насамперед існує загроза втрати якісної робочої сили, зокрема людського, наукового й інтелектуального потенціалу за умови, якщо тимчасова трудова міграція призводить до еміграції та зміни постійного місця проживання [5].

Література:

1. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / наук. ред. У. Садова. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2019. 263 с.
2. Міграція в Україні: Цифри і факти. 2019. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf.
3. Міграція у східній Україні: негативні тренди міграції у Донецькій та Луганській областях. 2018. URL: https://www.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file/Migration2018_UA.pdf.
4. Світлов О. Поняття «міграції»: сучасні погляди та можливі перспективи в контексті теорії соціальної мобільності. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob16_33-42.pdf.
5. Сомик О., Наумова М. Основні міграційні тенденції сучасної України. 2019. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6713/6745>.
6. Українське покоління Z: цінності та орієнтири. Результати загальнонаціонального опитування. Київ: Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2017. 135 с.
7. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. К., 2018. Вип. 5

(19). С. 495.

8. Making learning mobility an opportunity for all. Report of High Level Expert Forum on Mobility. 2008. URL: http://ec.europa.eu/education/doc/2008/mobilityreport_en.pdf.

Бойко В.А.¹

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ РИНКУ ПРАЦІ І ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В АКТУАЛЬНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

¹*Бойко Вікторія Анатоліївна*, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

Сучасному ринку праці в Україні притаманний певний професійно-кваліфікаційним дисбаланс попиту і пропозиції робочої сили. Однією з причин такої ситуації є те, що вища освіта і в Україні почала набувати комерційного характеру, сформувався приватний сектор, а комерційність проникла і в державні виші. ЗВО для залучення більшої кількості студентів поширюють програми з підготовки «престижних спеціальностей», які мають попит серед абітурієнтів, але, як наслідок, збільшується навантаження таких фахівців на ринок праці.

В умовах обмежених економічних можливостей високий рівень безробіття в Україні обумовлений ще й тим, що велика частина молодих людей не мають необхідних практичних навичок і досвіду роботи. Існуючий дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили в значній мірі пояснюється необґрунтованими обсягами фахівців популярних спеціальностей, які випускають не звертаючи увагу на перенасиченість ринку праці в цих спеціалістах. Крім того, майже відсутні фільтри при вступі до ЗВО, треба лише отримати прохідний бал ЗНО. В результаті цього на ринок праці виходять спеціалісти, які не задовольняють потреби реального сектору економіки в рівні їх кваліфікації. Відсутність моніторингу, який би надавав інформаційний супровід щодо працевлаштування випускників закладів вищої освіти за отриманою спеціальністю, неефективна взаємодія ЗВО із бізнесом та промисловістю країни спричиняють дисбаланс між попитом на робочу силу та пропозицією фахівців на ринку.

На сьогоднішній день освіта набуває формального характеру, адже молодь розуміє, що треба отримати диплом не задля отримання знань, а для отримання конкурентної переваги на ринку праці. На формування у молоді орієнтації на одержання освіти суто заради диплома впливає і те, що структура і зміст навчальних програм не завжди відповідають вимогам сучасного ринку праці. Тому важливим завданням української вищої освіти має бути не стільки збільшення відсотка осіб, охоплених вищою освітою, скільки підвищення уваги до змісту навчального процесу, їхнього узгодження з вимогами ринку праці, тобто питання, пов'язані з якістю підготовки фахівців. Важливим елементом модернізації навчальних програм має стати не просто перетворення ЗВО на місця надання диплома, а і їхнє залучення до активної наукової і практичної діяльності від-

повідно до міжнародної практики. А у випадку активного залучення студентської молоді до практичної діяльності стане можливим і набуття навичок актуальних для сучасного ринку праці.

На думку роботодавців, найважливіші якості молодих працівників це: практично-професійні навички, уміння вирішувати проблемні ситуації та досвід роботи з клієнтами, і саме їх найчастіше не вистачає випускникам вишів. За даними Г. Куценко, на брак практичних навичок у випускників скаржиться 61% роботодавців, на невміння вирішувати проблемні ситуації – 38%, на відсутність навичок роботи з клієнтами – 32%, на низький рівень знання іноземних мов, малий досвід письмового та усного спілкування, менеджерських і аналітичних вмінь, теоретичних знань за фахом – 25% роботодавців. Слід зазначити, що самооцінки випускників ЗНВ не співпадають з очікуваннями роботодавців. Так, за даними того ж дослідження, тільки 25% випускників відчують у себе нестачу практичних професійних навичок, 13% – менеджерських навичок і досвіду роботи з клієнтами, 9,% – аналітичних навичок. Вісім відсотків випускників відзначили, що їм бракує вміння вирішувати проблемні ситуації [1].

Таким чином, можна зробити висновок, що підготовці фахівців у сучасній системі вищої освіти бракує саме практичної спрямованості.

Література:

1. Куценко А. Формальна освіта не має майже нічого спільного із знаннями людини. URL: <https://uainfo.org/blognews/1521675890-formalna-osvita-ne-mae-mayzhe-nichogo-spilnogo-iz-znannyami.html>.

Бойко С.І.¹

СУСПІЛЬНИЙ ЗАПИТ НА ПОЛІТИКУ В УКРАЇНІ ЯК ІНДИКАТОР ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

¹*Бойко Сніжана Ігорівна*, здобувачка вищої освіти кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

Суспільні перетворення, що відбуваються сьогодні в Україні, супроводжуються такими проблемами, як криза легітимності влади, ерозія влади, недовіра до судової системи, низький рівень розвитку громадянського суспільства, депривація суспільства, соціальна незахищеність населення. У контексті таких зрушень постає проблема порозуміння обраної демократичним шляхом влади та суспільства. Суспільний запит має виконувати роль комунікатора між громадянами та керівництвом держави.

Суспільний запит виступає віддзеркаленням думок та поведінкових реакцій людей на політичні процеси, що відбуваються в державі. Маючи інформацію про такі запити, можна не тільки вдало побудувати передвиборчу кампанію, але й зрозуміти, які дії владних структур не будуть входити у дисонанс з соціумом.

В українських реаліях виникає низка проблем із суспільним запитом та його

го дослідженням. По-перше, ця проблематика залишається мало дослідженою, незважаючи на її важливість у політичному та політологічному просторах. Адже запити, виступаючи певним індикатором політичної культури, дають можливість зрозуміти настрої населення, їх електоральні вподобання та поведінку, політичні міфи та стереотипи, в які вірять громадяни, а також вплив інформації на них.

По-друге, в Україні, як і в інших країнах пострадянського простору, існує проблема систематичного ігнорування владою настроїв населення. Напевно, існує лише одна сфера, де суспільні запити достатньо враховуються - це вибори. Реагуючи, в той чи іншій мірі, на суспільні запити, можна отримати потрібні відсотки та владу [2].

Яскравим прикладом може стати у цьому випадку Володимир Зеленський. Він у передвиборчій кампанії вдало використав бажання мешканців України (закінчення війни, підвищення заробітної плати тощо), зауважуючи на тому, що «писав свою програму разом з усіма українцями». Звісно, це не єдине, що допомогло йому перемогти, але використання суспільних запитів у своїх цілях дало йому найвищий з-поміж усіх кандидатів відсоток підтримки серед населення [1].

По-третє, часто ЗМІ, виступаючи ресурсом та джерелом поширення інформації про запити, що існують у населення, можуть подавати її під іншим кутом, задля того, щоб донести інформацію в необхідному для них руслі. Адже в Україні існує проблема зі створенням та розповсюдженням якісного контенту в інформаційному просторі, а також – з медіаграмотністю споживачів інформації. Майже усі медіаресурси знаходяться під впливом політичних еліт і просувають потрібні дискурси, створюючи штучну реальність для споживачів інформації.

Суспільний запит на політику в Україні залишається слабо дослідженим явищем. При цьому, він є важливим індикатором ідеологічних вподобань та суспільно-політичних настроїв населення. Ці дані можуть бути корисні як для соціологів та політологів, так і для державних інституцій, які формують стратегію розвитку держави.

Отже, можна підсумувати, що суспільний запит на політику є багатоаспектним явищем, яке відображає погляд громадян на сьогодення та його бачення суспільно-політичного життя держави. Політика, як управлінська діяльність стратегічного рівня, охоплює багато аспектів життя суспільства, тому запит на політику прямо впливає на перебіг державотворчого процесу в усіх його проявах. Оперуючи знанням запиту населення на політику, можна не тільки провести успішну виборчу кампанію, а й в перспективі – віднайти шлях до успіху держави в економічній, дипломатичній, військовій, безпековій, соціокультурній та сферах.

Література:

1. Безп'ятчук Ж.І. Зеленський – тренд попультизму чи ні? *BBC News Україна*. 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48036762> (дата звернення: 22.03.2021).

2. Тарусин М.А. Суспільні запити та реакція влади. *Держава і суспільство*. 2009. № 4. С. 14-15. URL: [http://ecsocman.hse.ru/data/2013/07/22/1251239596/2009_4\(92\)_2_Tarusin.pdf](http://ecsocman.hse.ru/data/2013/07/22/1251239596/2009_4(92)_2_Tarusin.pdf) (дата звернення: 22.03.2021).

Вакуленко Ю.О.¹

СЕКТА «АУМ СІНРІКЬО» ЯК ПРИКЛАД РЕЛІГІЙНОГО ТЕРОРИЗМУ

¹*Вакуленко Юлія Олегівна*, здобувач вищої освіти кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

На початку XXI століття у світі відбуваються кардинальні трансформації. Глобальна фінансово-економічна криза стала черговим викликом світовій цивілізації, обумовила невизначеність перспектив глобальної та національних економік, прискорила пошук шляхів модернізації суспільних систем. На тлі посилення загроз і зростання нестабільності у світі постають нові виклики міжнародній безпеці у сировинній, енергетичній, фінансовій, інформаційній, екологічній, продовольчій, релігійній сферах.

Такі загрози, як поширення зброї масового ураження, міжнародний тероризм, транснаціональна організована злочинність, нелегальна міграція, піратство, ескалація міждержавних і громадянських конфліктів, стають дедалі інтенсивнішими, охоплюють нові регіони і держави. Зростають регіональні загрози міжнародній безпеці, які за своїми негативними наслідками можуть мати потенціал глобального впливу.

Відповідно до чинного законодавства України терористична загроза поділяється за рівнем на потенційну, ймовірну та реальну. Рівень терористичної загрози визначається Антитерористичним центром при СБУ на основі узагальнення, аналізу, оцінки інформації, отриманої відповідними структурними підрозділами суб'єктів боротьби з тероризмом [1].

Метою дослідження є висвітлення загрози міжнародній безпеці, яку являє собою релігійна секта.

Поняття «*сектантство*» або «*секта*» найчастіше визначаються у розумінні релігійних об'єднань, які навчанням і обрядами відрізняються від панівних релігійно-церковних організацій. Але таке визначення вбачається занадто широким і застарілим.

Справа в тому, що релігійні організації були, є і будуть існувати. Це обумовлено, передусім, соціальною природою людини. Тому більш правильним вбачається оперувати поняттям **деструктивний культ**. Однак у деяких випадках межа між духовністю та обманом виявляється настільки розмитою, що складно одразу розібратися в тому, чим церква відрізняється від деструктивного культу.

Під деструктивним культом може бути запропоновано розуміти організовану спільноту людей, яка діє під виглядом релігійної або громадської організації. Деструктивний культ може утворювати езотерична група, окультна

течія або навіть громадський рух. Його прихильники об'єднані спільною доктриною, ідеологією та метою.

Загроза державній безпеці, яку несуть деструктивні культи полягає в тому, що їх учасники внаслідок ідеологічного оброблення свідомості з боку лідерів таких культів вдаються до фанатизму. Крім того, внаслідок перебування у лавах послідовників тієї чи іншої езотеричної або окультної доктрини у громадян нерідко трапляється суттєве погіршення фізичного та психічного здоров'я або поширюються суїцидальні настрої [2].

Як приклад, можна навести секту «Аум Сінрікьо».

1984 року Тідзуо Мацумото (1955-2018; Японія) змінив своє справжнє ім'я на духовне – Сьоко Асахара, під яким заснував об'єднання «Аум Сінсен-но-кай» (діюча у наш час) (букв. Товариство духовно розвинутих людей із надприродними силами), що стало попередником Аум Сінрікьо.

Своє вчення Асахара оголосив вищим синтезом світових релігій, а себе – Христом, прихід якого начебто провіщений у Новому Завіті. Віровчення Аум Сінрікьо синкретичне, основні ідеї запозичені з давньосхідних традиційних релігійних комплексів (переважно буддизму Ваджраяни та йоги) і християнства.

Головна мета, означена для послідовників Аум Сінрікьо, – спасіння, якого можна досягти винятково під керівництвом Асахари. За вченням гуру, шлях до спасіння передбачає обов'язковість ініціації – персонального способу передачі містичного досвіду і таємних знань наступникам; включає звільнення від стресів, набуття душевної рівноваги, оздоровлення, розвиток природних нахилів, підвищення енергетичного і духовного рівня, пробудження містичної енергії кундаліні, просвітлення свідомості, набуття надлюдських властивостей. Остаточне позбавлення від страждань пов'язується з кінцем світу і просвітленням кожного на шляху ченця [3].

Обов'язком вірян є ретельне дотримання заповідей і накопичення заслуг, одна з головних – пожертви на користь Аум Сінрікьо. Практикують комплекс фізичних і духовних вправ, медитації, різні практики йоги.

В Аум Сінрікьо існує фіксоване членство, щомісячні внески на користь організації, мотивується навернення нових членів, заохочується ізолюване від родини життя у т. з. саманах. Останні тривалий час діяли як напівтаємні, із суворою внутрішньою дисципліною групи, що було підставою для визначення Аум Сінрікьо як секти.

Піку популярності рух сягнув на початку 1990-х, його центри були створені у Шрі-Ланці, Німеччині, США. Після візиту Сьоко Асахари до РФ (1992) були зареєстровані перші російські філії Аум Сінрікьо, організація здобула масових прихильників (за оцінками науковців, бл. 35 тис., понад 300 саманів) [4].

20.03.1995 члени Аум Сінрікьо здійснили газову атаку (зарином) у метро м. Токіо, внаслідок якої, за різними даними, загинуло від 11 до 13 осіб, сукупно постраждало понад 5,5 тис. осіб (у липні 2018 після тривалого судового процесу Асахару та 6 його поплічників були страчено). Протягом наступних років

низка держав, зокрема США, Канада, РФ, країни ЄС, визнали Аум Сінрікьо терористичною організацією та заборонили існування її філій на своїй території.

У багатьох країнах її діяльність заборонена донині.

Від 2000 після віроповчальних і організаційних реформ релігійне об'єднання існує під назвою «Алеф». Були принесені офіційні вибачення жертвам нападу та створено спеціальний компенсаційний фонд. Громади займаються просвітницькою, благодійною, культурною, оздоровчою діяльністю. Попри легальне існування (філії діють у 17-ти префектурах Японії), рівень суспільної недовіри до «Алеф» у японському соціумі є доволі високим: публічні акції вірян супроводжують протестні маніфестації, а діяльність організації перебуває під гласним наглядом Національної агенції поліції [5].

В Україні прозелітична діяльність Аум Сінрікьо успіху не мала. Малочисельним групам прихильників, попри їхнє дистанціювання від японських і московських центрів, відмовлено у реєстрації.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що релігійний тероризм негативно впливає на населення, є потужною загрозою безпеці на міжнародному рівні та на рівні кожної країни. Загрози, що стимулюються досліджуваным видом тероризму можуть спричинити непередбачувані наслідки для населення країн оскільки громадяни, які в силу тих чи інших обставин є членами релігійних сект, часто вчиняють протиправні діяння або діяння, що суперечать моральним засадам суспільства.

Литература:

1. Протидія тероризму – запорука внутрішньої безпеки держави. URL: http://vasrda.gov.ua/item/9110/protidiia_terorizmu_zaporuka_vnutrishnoi_bezpeki_derzhavi.
2. Деструктивні культи (секти) в Україні. URL: <https://vilneslovo.com>.
3. Історія релігії в Україні: у 10 т. / Ред. А.М. Колодний, П.Л. Яроцький. Т. 8. Нові релігії України. Київ: Українська асоціація релігієзнавців, 2010. 828 с.
4. Kazi R. Nuclear Terrorism: The New Terror of the 21st Century. New Delhi: Institute for Defence Studies and Analyses, 2013. 148 p.
5. Murakami H. Underground / Trans. from japanese. Barcelona: Tusquets, 2014. 536 p.
6. Juergensmeyer M. Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence. 4th ed. Oakland: University of California Press, 2017. 408 p.

Вершок И.Л.¹

О ТРАНСФОРМАЦИИ ОТНОШЕНИЙ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ И ОТНОШЕНИЯ К ПРАВУ СОБСТВЕННОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

¹*Вершок Ирина Леонидовна*, доцент кафедры теории и истории государства и права Белорусского государственного университета, (г. Минск), кандидат юридических наук, доцент.

Жизнь современного человека сложно представить без отношений собственности, однако в настоящее время все большую актуальность приобретает совместное потребление (шеринг), складывающееся как по поводу рутинных вопросов рационального распределения излишков продуктов питания и прочитанных книг, так и в отношении глобальных проблем жилищной и транспортной сферы и трудовых отношений. Широкое распространение шеринга в значительной степени обусловлено необходимостью адаптироваться к условиям современного общества риска, в котором феномен неопределенности играет все большее значение, вынуждает преодолевать неопределенность и даже использовать ее в целях развития.

Объективные основания перехода к новой эпохе общества риска можно констатировать и судя по динамике правовых систем. В частности, в Законе Республики Беларусь «О нормативных правовых актах» от 17.07.2018 г. № 130-З [1] законодателем был легально закреплен термин «правовая неопределенность», несмотря на то, что важнейшим признаком права является именно формальная определенность. При ее отсутствии право теряет свои сущностные черты. Так, правовая неопределенность характеризуется в Законе как отсутствие ясности, точности и логической согласованности норм права, в том числе вызванное наличием пробелов и коллизий нормативных правовых актов, что порождает возможность неоднозначного понимания норм права и их неединообразного применения.

Действительно, в настоящее время законодатель в ряде случаев вынужден допускать правовую неопределенность при недостаточной сформированности и отсутствии предсказуемости динамики общественных отношений в качестве предмета правового регулирования, когда неясно, какие из них действительно должны подпадать под действие законов. Легально закрепляя правовую неопределенность и не стремясь полностью ее элиминировать, законодатель косвенно признает наличие рисков правового регулирования, но разделяет их между собой и обществом, которому отводится роль создания наиболее рациональной модели правового поведения, впоследствии рассматриваемой законодателем в качестве приемлемой или нет с оценкой необходимости и возможности ее санкционирования.

В настоящее время одной из таких сложных сфер правовой неопределенности являются шеринговые отношения. Если классическое право собственности включает в себя полномочия владения, пользования и распоряжения, то

шеринговые отношения связаны в основном с полномочием пользования, регулирование которого в основном происходит при помощи инструментов цифровой реальности, в частности в форме комментариев пользователей в сетях Интернет. Характерно, что законодатель не спешит с элиминацией правовой неопределенности данной сферы, несмотря на то, что шеринговые отношения, несомненно, относятся к предмету правового регулирования. Это вызывает ряд юридических и социально-правовых последствий, которые считаем необходимым подвергнуть дополнительным исследованиям, однако на один из них обратим особое внимание.

Юридический принцип регулирования предполагает соблюдение эквивалентности и возмездности, в котором кроется узко-юридическая логика: объем прав должен коррелировать с объемом обязанностей. Чем больше прав, тем больше обязанностей, но и наоборот, уменьшение прав влечет снижение количества обязанностей. Вступая в отношения шеринга, субъект снимает с себя большое количество прав в целях снижения соответствующего бремени возлагаемых на него обязанностей. Например, не обладая правом собственности на жилой дом, он не связывает себя рисками утраты имущества, обязанностями страхования, уплаты налогов на недвижимость и поддержания дома в жилом состоянии, оплаты коммунальных услуг и т.д. При этом связанность обязанностями снимается не в отношении объекта недвижимости, а перед субъектами права, составляющими в совокупности государство и общество. Меньше обязанностей – меньше внешнего контроля. Более того, необладание домом как собственностью снимает с субъекта моральные обязанности по наследованию имущества в пользу близких членов семьи, соблюдения правил совместного проживания с соседями и поддержания традиций, сложившихся в данной местности. Отсутствие юридической связи с объектами материального мира нарушает и иные социальные связи, влечет разрушение социальных норм и стереотипов. Человек, утрачивая их, создает новые риски, но и получает новые возможности.

В качестве таковых можно назвать высокую социальную мобильность и легкую социальную адаптацию к меняющимся условиям окружающей среды. Правовое регулирование утрачивает прежнее значение, вытесняясь техническим регулированием и контролем за собственной репутацией в социальных сетях. Но при этом существуют и негативные последствия, вызванные трансформацией сознания права собственности. К ним относятся снижение регулятивного потенциала всего социального нормирования, на смену которому приходят многочисленные технические нормы; утрата предсказуемости динамики общественных отношений; компенсаторная функция правовых норм, вынужденно направленных на интеграцию общества при отсутствии должной регулирующей силы у норм религии, морали, обычая, корпоративных норм; трансформация социальных институтов, начиная с института семьи и заканчивая государством; возможность утечки личной информации и персональных данных через Big Data.

Література:

1. Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. *Pravo.by. Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь.* URL: <https://pravo.by/>. (Дата доступа: 08.04.2021)

Віннічук О.В.¹

«СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ» В УМОВАХ COVID: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ

¹*Віннічук Ольга Василівна*, завідувач кафедри політології та соціології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат політичних наук, доцент.

Висока зацікавленість ризиками у житті сучасного суспільства пов'язана безпосередньо з процесами модернізації, які формують новий рівень життя суспільства, проте водночас не пригнічують почуття незахищеності та страху.

Відношення суспільства до експериментів у навколишньому середовищі відчутно змінюється у міру того, як соціум стає, за словами німецького соціолога У. Бека, «суспільством ризику» [2, с. 58]. Саме за допомогою численних ризиків, вважає дослідник, відбувається «управління майбутнім». В основі концепції У. Бека лежить постмодерністська інтерпретація розвитку суспільства. Він, аналізуючи нормативну модель сучасного суспільства, робить висновок, що нормативним ідеалом минулих епох була рівність, а нормативним ідеалом «суспільства ризику» – безпека [2, с. 50].

Світова пандемія чітко підкреслила прогалини в сфері розвитку безпекового простору, демократичних прав і свобод в умовах надшвидкої глобалізації, чим успішно скористалися автократичні режими в усьому світі [3].

Варто зазначити, що ключові тенденції прояву відзначених загроз в українському суспільстві не є новими, вони в тій чи іншій мірі проявлялись на тлі тривалої політичної кризи після 2004 р. та 2014 р. Проте ситуація з COVID-19 лише стала визначальною у перерозподілі існуючого світоустрою.

Дослідники виокремлюють наступні ключові ризики соціально-економічної та політичної сфер життя суспільства:

1. Світова економічна криза. Прогнози щодо світової економіки невтішні – економічна криза 2020-2021 рр. буде найглибшою після Великої депресії 1929 р. За словами директора МВФ К. Георгієвої, причиною кризи може стати не тільки економічна нерівність між державами, а й розрив у доходах населення і нестабільність фінансового сектора [4].

2. Загроза масштабного голоду в найменш розвинутих країнах світу, передусім в Африці та Південно-Східній Азії. Подібний сценарій вже сьогодні прогнозує Всесвітня продовольча програма ООН.

3. Зниження рівня мобільності населення, в тому числі трудової міграції через встановлені національні бар'єри (до прикладу, у перспективі паспортизація щеплень).

4. На зміну економічній глобалізації прийде економічна глокалізація. На думку відомого українського соціолога С. Макєєва, слабка економіка та обмежена дієздатність держави збільшує дистанційованість громадян від держави. Втім така дистанційованість має певний демократичний потенціал: виборці налаштовані часто змінювати політиків при владі, інвестуючи їх довірою на нетривалий час [5].

5. Підвищення впливовості на суспільство дезінформації, чуток, пропаганди тощо.

Ефект фейків про Covid-19 охоплює весь світ і вилився у низку жахливих подій: від масового отруєння в Ірані до сутичок в Індії. У Великій Британії, наприклад, підпалювали вежі мобільного зв'язку 5G після того, як у мережі з'явилася конспірологічна теорія про зв'язок між 5G і спалахом Covid-19. У Нігерії кілька людей отруїлися препаратом, який вихваляв Д. Трамп. Це змусило владу застерегти людей від вживання гідроксихлорохіну під час лікування Covid-19 [6].

6. Посилення автократії та послаблення демократії як моделі управління.

Надією демократії залишається Швеція, яка відмовилась від тотального контролю та обмежень прав під час карантину на користь самодисципліни та громадської свідомості. Успіх «шведського кейсу» є критично важливим саме для ЄС, який ризикує власними управлінськими принципами, фундаментальними складовими яких виступають базові права та свободи людини.

Відома українська соціологиня Н. Черниш переконана, що перемогти коронавірус українці зможуть, лише відмовившись від демократії, або від суверенітету [5].

За короткий період часу найбільших людських втрат через пандемію коронавірусу зазнали, окрім Китаю та Ірану, стабільні демократії, як США, Італія, Франція, Іспанія. Це дає небезпечні козирі в «сильні руки» авторитаризму.

Володимир Єрмоленко, філософ, директор з аналітики Інтерньюз-Україна зазначає, – «Якщо переможе наратив про те, що демократія слабка й не може впоратися із загрозами, що краще мати “сильну руку” й мілітарний режим, то може повторитися те, що відбулося після Великої депресії» [1].

7. Посилення відцентрових тенденцій та відповідальності регіональних еліт за життя людей.

Варто наголосити на тому, що 13 листопада 2020 р. Кабінет міністрів України прийняв рішення про запровадження карантину вихідного дня на всій території України. Проте, вже наступного дня було здійснено невдалу спробу скасувати попереднє рішення. Таким чином очільники деяких міст України (зокрема Одеси, Черкаса, Львова, Тернополя, Рівного, Житомира) протестували виконання розпорядження Кабінету міністрів [7].

8. Регіоналізація загроз, в умовах браку солідарності в НАТО, потребуватиме дедалі більших автономних зусиль від країн-членів для забезпечення своєї безпеки [3].

Отже, акцентуючи увагу на ключових тенденціях постковідного світо-

устрою, варто зазначити, що зростає невизначеність майбутнього, відбувається зміна відносин між основними акторами, поглиблюється недовіра громадськості до безпекових альянсів тощо. Така ситуація свідчить про високий рівень соціальної, економічної, політичної напруженості, прогнозує поглиблення соціальної нерівності.

Література:

1. Безп'ятчук Ж. Як зміняться Україна та світ після пандемії? Шість неочевидних речей. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52461719>.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 319 с.
3. Кравченко В. Вплив пандемії COVID-19 на міжнародні відносини: ключові тенденції. URL: <http://www.polukr.net/uk/blog/2020/04/vpliv-pandemii-covid-19-namiznarodni-vidnosini/>.
4. Наслідки світових фінансово-економічних криз. *Слово і Діло*. 2020. 21 січня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/01/21/infografika/ekonomika/naslidky-svitovyx-finansovo-ekonomichnyx-kryz>.
5. Самохвалова Л. Людина мережева і «закрите» майбутнє: соціологи про світ після пандемії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3154752-ludina-merezeva-i-zakritta-majbutnogo-sociologi-pro-svit-pisla-pandemii.html>.
6. Спрінг М. Коронавірус: як люди гинуть через фейки. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52847912>.
7. Яцкевич М. «Працюють усі!». Хто в Україні не підтримав «карантин вихідного дня» та що їм за це буде. URL: <https://suspilne.media/79516-pracuut-usi-hto-v-ukraini-ne-pidtrimav-karantin-vihidnogo-dna-ta-so-im-za-ce-bude/>.

Гижко А.П.¹

ІНСТИТУТ СТАРОСТ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

¹*Гижко Андрій Петрович*, проректор з інноваційної діяльності та розвитку інфраструктури Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця), заслужений економіст України.

Інститут старост у сучасному форматі функціонує в Україні з моменту прийняття закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року [3]. Відповідно до наведеного закону староста обирається на строк повноважень місцевої ради. Тобто, староста вважається посадовою особою місцевого самоврядування.

У контексті децентралізації, інститут старост став одним із важливих чинників трансформації українського суспільства, де кожна сільська громада отримувала свою посадову особу. Проте, в інституті старост й досі залишилася проблема у визначенні їхніх повноважень. Колізія виникла у 2020 р. у зв'язку з набранням чинності Виборчого кодексу України (далі Кодекс) та внесенням змін

до Закону України «Про місцеве самоврядування» [2; 4]. Згідно з цими законодавчими актами староста втрачає статус виборної посади місцевого самоврядування.

Відповідно до цієї редакції Кодексу кандидатура старости затверджується сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за пропозицією відповідного сільського, селищного або міського голови. За старостою залишається представницька функція, хоча тепер староста з представника громади у виконавчій владі, стає представником ради у громаді.

Практично староста має обов'язково підпорядковуватися голові громади (хоча в цьому і спостерігається певна логіка), але юридичні підстави для такого висновку відсутні. Тобто, на разі, існує необхідність чіткого визначення – кому підпорядковується староста, після того, як його затверджує рада.

Дослідники аналітичного центру «Обсерваторія демократії» визначають ще один аспект, що ілюструє, як відбувається викривлення представництва (уже в партійно-політичному вимірі) при переході від прямих виборів до призначення радами. За даними ЦВК, за весь період виборності з 804-х обраних старост 789 (98,13%) брали участь у виборчій кампанії як самовисуванці, а 726 з них (92,02%) були безпартійними [5].

Варто зауважити, що такі показники виражають необхідність приналежності до «партійних брендів» при формуванні управління «знизу». Проте, місцеві вибори 2020 року продемонстрували, що ключовий вплив на затвердження кандидатур старост мали саме політичні партії відповідних рад.

Ще один недолік інституту старост став очевидним після місцевих виборів, коли багато сіл у об'єднаних територіальних громадах не отримали свого представництва в новообраних радах.

На зазначену проблему звернула увагу народна депутатка України, голова підкомітету з питань адміністративних послуг та адміністративних процедур Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Лариса Білозір, яка зазначила, що уже фіксуються непоодинокі випадки, коли кількість старостинських округів у громадах не відповідає чисельності сільських рад, що увійшли до об'єднаних територіальних громад [1].

Питання щодо повноважень старост та визначення старостинських округів отримало свої перші спроби до вирішення 2 березня 2021 р., коли Верховна Рада України прийняла за основу Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку інституту старост №4535 [7].

Цей законопроект, підготовлений Міністерством розвитку громад та територій спільно з Комітетом Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування з залученням асоціацій органів місцевого самоврядування та експертів, пропонує запровадити процедуру проведення громадського обговорення з мешканцями перед винесенням кандидатури старости на розгляд ради громади, яка його затверджує та звільняє.

Також, відповідно до запропонованого законопроекту, входження старости до складу виконавчого комітету ради громади вже не буде обов'язковим. Водночас, обраний представник матиме гарантоване право на участь та виступ під час засідань ради, виконкому, інших органах ради [6].

Нововведенням щодо повноважень старости визначається можливість бути закріпленим як адміністратор Центру надання адміністративних послуг (ЦНАП) з певними визначеними повноваженнями (за попереднім рішенням органу місцевого самоврядування).

У законопроекті визначаються також інші положення, що врегульовують технічні питання, які стосуються положення про старосту, можливість суміщувати посади, та їх перелік, механізми створення старостинських округів.

Таким чином, на сучасному етапі, інститут старост в Україні виступає ще одним чинником трансформації суспільства під впливом реформи децентралізації. Водночас, староста постає недооціненим з точки зору громади та частково знівельованим під впливом Виборчого кодексу України. Новий законопроект має на меті остаточно вирішити спірні питання у визначені повноваження старост, узаконити основний меседж, що саме старости мають бути головною комунікаційною ланкою між жителями громади та її керівництвом.

Література:

1. Білозір Л. Інститут старости. Що не так із призначенням керівників старостинських округів. *Ліга. Блоги*. URL: <https://blog.liga.net/user/lbilozir/article/38552> (дата звернення: 29.03.2021).
2. Виборчий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2020. № 7-9. Ст. 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 29.03.2021).
3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2015. № 13. Ст. 91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 29.03.2021).
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.03.2021).
5. Інститут старост: логіка та напрямки трансформації. *LB.ua*. Блог Аналітичного центру «Обсерваторія демократії». URL: https://lb.ua/blog/observatory_democracy/476604_institut_starost_logika_napryamki.html (дата звернення: 29.03.2021).
6. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку інституту старост. *Портал Rada.gov.ua*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70734 (дата звернення: 29.03.2021).
7. Розвиток інституту старост: Парламент прийняв законопроект №4535 у першому читанні. *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13296> (дата звернення: 29.03.2021).

Голіков О.С.¹
РИЗИКИ ДИСКУРСУ РИЗИКУ:
ПАН-/ЕПІДЕМІЯ ЯК ПРИВІД ДО БЕЗПЕКИ

¹*Голіков Олександр Сергійович*, доцент кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор соціологічних наук, доцент.

Протягом останніх півтора років ми спостерігаємо парадоксальні процеси. З одного боку, реалізуються найбільш алармістські та нібито фантастичні прогнози та гіпотези соціологів та філософів відносно трансформацій самої тканини суспільства під впливом біополітики та актуалізації проблематики безпеки. З іншого ж, соціологія нібито (само)відстороняється від критичного обговорення цих процесів, ігнорує їх та «не помічає», як її ж лідери (серед яких були і такі могутні фігури, як Н. Луман чи Дж. Агамбен) кінця ХХ століття попереджали саме про такі (з тими чи іншими непринциповими модифікаціями) сценарії розвитку. При цьому когерентність соціологічного дискурсу та практик пануючому політичному, глобально-економічному та медійному дискурсам викликає відверту тривогу. Соціологія, «наука інтерпретаторів», за З. Бауманом, раптово опинилася, як і століття тому в обличчі свого «покоління на рубежі століть» (В. Парето, Е. Дюркгейм, М. Вебер), на боці «законодавців». Ця колізія наразі ще не є осмисленою, тоді як і для самої соціології, і для її соціальної місії та статусу, і для її теоретико-методологічної ідентичності воно є принциповим.

Ця принциповість може бути описана саме як «ризик дискурсу ризику», для чого пан-/епідемічна ситуація останніх двох десятиліть місяців може розглядатися як емпірично зручний та розлогий привід до/для дискусії. І таких ризиків можна в залежності від рівня аналізу налічувати чимало.

Соціологія при аналізі пан-/епідемії опиняється перед біофізіологічним феноменом, який нібито має бути за межею її аналізу, і тут як наука вона опиняється перед дисциплінарним викликом. Інакше кажучи, соціологію (обставини?) примушують «повірити» в дещо, що кардинально реконструює та деформує її предмет та можливості дослідження, з одного боку, відмовитися від низки можливих критичних запитань з приводу цього «дещо», з іншого, і ввести це «дещо» як недискутабельну константу до всіх своїх рівнянь, з третього. Цей **ризик (само)засліплення, едипів ризик** перед небезпекою бути звинуваченим у конспірології, у «ковід-дисидентстві» (зауважимо, як швидко була випрацьована систематика фреймувань та маркувань!) загрожує соціології втратою своєї автономії, та, екстраполюючи думки Дж. Агамбена, виникненням універсальної екзогенної та гетерономної зброї для зламування та розтину (а врешті-решт, і це найбільш драматично, – аутопсії) соціології під загрозою дискурсу (не)безпеки та ризику.

Іншим ризиком є (добровільне?) деформування тематики та відповідного погляду соціології на соціальний світ. Ми вже спостерігаємо таку деформацію у різкому переформатуванні чималої кількості конференцій, публікацій, дослі-

джень, грантових заявок тощо. Але потрібно розуміти, що, по-перше, таке переформатування (як і переформатування, наприклад, діяльності медичних закладів, яке, на відміну від діяльності соціології, є безумовно неминучим) призводить до перерозподілу ресурсів, дослідницької уваги, концептуальних результатів, соціальної місії та смислу соціології. По-друге, таке переформатування є ризиком сервілізації соціології – або, як ми зауважували ще 3 роки тому, «перетворенням соціолога на наглядча у новому концентраційному таборі». Такий **ризик Теона Грейджоя** якраз є небезпечним саме в силу потенційної «добровільності», оскільки веде до втрати рефлексивності, соціологічної не(само)критичності, радісної самокастрації.

Вже почалась рефлексія методологічних ризиків, які суттєво обмежують соціологію у проведенні польових досліджень. Але варто зауважити, що ця рефлексія здійснюється перш за все суто технічно, з точки зору репрезентативності, валідності, ремонту вибірки, тоді як чимала частина емерджентних проблем залишається поза горизонтом осмислення наразі. Але ж насправді цей **ризик Грегора Замзи** полягає перш за все у зміні самої природи комунікації соціології з суспільством. Починаючи з того, що самий дискурс ризику суттєво віднині впливає на постанову проблеми, формулювання інструментарію тощо, і закінчуючи процедурними аспектами зняття інформації в пан-/епідемічних умовах; починаючи з епістемологічного гіпертрофування сутності, ознак, властивостей тощо пан-/епідемічної ситуації і закінчуючи зміною технік та дискурсів фідбеку для суспільства з боку соціології.

А от ігнорування згаданого вище **ризiku Великого Інквізитора** залишається нам незрозумілим. Джорджо Агамбен вже майже чверть століття детально аналізує дискурс (не)безпеки як технологію влади, розвиваючи (пост)фуколдіанський погляд на біополітику як універсальний (тотальний?) спосіб підкорення та управління. При цьому дивним чином пан-/епідемічна ситуація досі не відрефлектована з належною підозрою з цього приводу. Така невідрефлектованість, як ми добре знаємо з напрацювань П. Бурдьє та М. Фуко, сутнісно посилює дію влади. А між тим як у соціологічних, так і у соціальних вимірах дискурс ризику є ризиком (само)обмеження дискурсу та практикування, їхньої нової дисциплінаризації та дисциплінування, де соціології відводиться далеко не лестива роль холуйського виконавця, а суспільству – об'єкту технологій біовлади та некровлади.

Нарешті, остаточною та найбільшою з них є **ризик товариша Огілві**. Нагадаємо, що Ніклас Луман попереджував про небезпеку перетворення включення на універсальний мета код соціальних систем ХХІ століття, за якого людство розділиться на індивідів та особистостей. Залученість соціологів до певних дискурсів (або, навпаки, їхня відторгнутість), «визнання» тих чи інших тематик та проблематик, методологій та досліджень з позицій «універсальної метавалюти» дискурсу ризику та (не)безпеки відтворює аналогічну структуру у вигляді «мультифокальної» та «поліархічної» «піни», яка при цьому виявляється насправді глибоко моноархізованою (та моноархівованою, продовжуючи цю дис-

кусію ідеями М. Фуко).

Все викладене нами не означає, що ми відмовляємо методології та проблематиці ризику у соціологічній ідентичності. Однак міра (як якісно визначена кількість) ризику в соціологічному дискурсі має визначатися тим, коли ризики дискурсу ризику не зазіхають на саму ґносеологічну свободу соціології та суспільства, і в цьому сенсі соціологам потрібно бути максимально уважними та підозрілими перш за все до самих себе.

Гончарук Г.П.¹

КРИЗА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК НАСЛІДОК КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ

¹*Гончарук Ганна Павлівна*, здобувачка вищої освіти кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

Проблеми національної ідентичності є важливими для кожного народу, оскільки вони зачіпають смисло-життєві основи його існування. В сучасному світі, в період глобальних перетворень людина опинилася в ситуації кризи ідентичності. Український дослідник М. Козловець слушно зауважує, що криза національної ідентичності набула таких форм і масштабів, що її подолання означає для багатьох держав не лише вибір відповідної конкурентоспроможної стратегії розвитку, але й перетворилося на питання національного виживання [1, с. 7].

Національна ідентичність має багато складових: історичну територію, спільну історичну пам'ять, спільну мову та культуру, міфи, єдиний економічний та релігійний простір, а також єдині закони для суспільства [5]. Отже, національна ідентичність будь-якої держави повинна мати підґрунтя. При формуванні української національної ідентичності неможливо опиратися на історичну основу. У представників різних регіонів України важко виокремити спільні риси національної ідентичності, що пов'язано, безумовно, з історичними причинами. Протягом багатьох століть Українська держава перебувала в складі різних імперій, що спричинило етнічну, ідеологічну, мовну, конфесійну та політичну розпорошеність. У західних областях «визволителі» час від часу змінювалися (поляки, росіяни, знову поляки, знову росіяни, німці, австрійці, румуни). Протидія владі, яка постійно змінювалася, загартовувала національну ідентичність населення Західних регіонів як українців. Натомість на Лівобережжі «визволитель» залишався постійним, що давало йому змогу послідовно і поступово нищити національну свідомість українців та асимілювати їх «під росіян». Тривалий період панування тоталітарної диктатури також не сприяв формуванню національної ідентичності на основі співгромадянства і водночас утримував поняття національної ідеї у вузьких рамках етнічності. В СРСР поняття «національний» дедалі більше розмивалося [2, с. 15].

Здобуття Україною незалежності поставило нове завдання – створення та-

кої ідентичності, яка найліпше сприяла б процесам формування політичної нації співгромадян. Але за майже 30 років незалежності, сформувати нову об'єднуючу національну ідентичність на основі спільної національної ідеї, так і не вдалося через слабкість політичної системи. Національна ідея повинна бути стабільною, а в Україні вона діаметрально змінюється зі зміною влади. В Україні відсутня довготривала політика власної національної ідеї, що унеможливлює формування спільної національної ідентичності.

У сучасному політичному дискурсі і в історичній літературі проглядається безліч різних підходів до оцінки місця і ролі національної ідеї в житті суспільства. З одного боку, відбувається активний (хоч і доволі малопродуктивний) пошук магічної формули з об'єднувальним змістом, який міг би визначити смисло-життєві орієнтири нації. Більш реалістичні підходи базуються на аналізі соціально-мобілізуєчих можливостей національної ідеї. Л. Шкляр вбачає її призначення у формуванні спільних засад колективної, тобто соціальної творчості, відводячи національній ідеї роль об'єднувача навіть тих націй, які складаються з конфліктуючих соціальних сил та етнічних груп [4].

До усіх внутрішніх чинників впливу на українську національну ідентичність додаються й зовнішні. Зараз формується нова біполярна система світопорядку з США та Російською Федерацією як центрами впливу, які об'єднують навколо себе інші країни. Постіндустріальний світ виявився складнішим, і громадяни в різних країнах єднаються навколо цінностей. Така нова система ще більше розмиває українську національну ідентичність, тому що в Україні зберігається світоглядна амбівалентність. Попри зростання патріотизму, що фіксують соціологічні опитування, значна частина українців «роздвоюється» між Заходом та Сходом. «Війна, – підкреслює М. Рябчук, – не лише посприяла політичній консолідації української нації, а й загострила та унаочнила ті глибокі цивілізаційні, ідентичнісні та ціннісні поділи, які в Україні завжди існували і які, власне, уможливили для Росії відносно легку анексію Криму, окупацію Донбасу та інфікування значної частини громадян України антиукраїнською пропагандою» [3, с. 126].

Отже, в Україні досі тривають процеси формування загальнонаціональної ідентичності. Зберігається низка серйозних проблем, які вимагають свого вирішення в умовах російської агресії та поглиблення процесів європейської інтеграції України. Проте вироблення власної парадигми національної ідентичності виявилось надто складним завданням для нації, яка надто довго була бездержавною і розчленованою. Остаточного не розв'язане воно й сьогодні внаслідок дії нових ускладнюючих чинників – високого ступеня поляризації українського суспільства, амбівалентності ціннісних і різноспрямованості зовнішньополітичних орієнтацій.

Література:

1. Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
2. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в

українському термінологічному просторі. *Політичний менеджмент*. 2003. № 2. С. 14-30.

3. Рябчук М. Випробування війною: старі поділи і нові зв'язки у сьогодиньшому українському суспільстві. *Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасні Україні*. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. 512 с.

4. Шкляр Л. Інтеграційний потенціал національної ідеї в поліетнічному просторі України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України*. 2000. Вип. 12. С. 60-62.

5. Shulman S. Challenging the Civic / Ethnic and West / East Dichotomies in the Study of Nationalism. *Comparative Political Studies*. 2002. Vol. 35 (5). P. 554-585.

Гудзенко О.З.¹

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ДОМУ ЗА НОВОЇ ПАНДЕМІЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

¹*Гудзенко Олеся Зіновіївна*, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук, доцент.

Неочікувані зміни, ризики та обмеження, які виникли в умовах пандемії COVID-19, призвели до трансформаційних перетворень соціального порядку багатьох суспільств. Ефекти пандемії відтепер простежуються у всіх сферах життєдіяльності сучасної людини. Звичний порядок повсякденного життя, критерії релевантності та інтерпретативні схеми пояснення актуальних подій, необхідні для життя і взаємодії в суспільстві – піддаються суттєвим змінам і формують «нову реальність». Соціологічний дискурс відразу відреагував на онтологічні зрушення емпіричними дослідженнями ефектів пандемії в сфері віддаленої праці і дистанційної освіти, гендерної проблематики і домашнього насилля, практик підтримки здоров'я, гігієни, проведення дозвілля та нових форм соціальності тощо.

Ситуація пандемії актуалізувала увагу дослідників на повсякденне життя людини, яке стало більш локалізованим у приватному просторі дому. Актуальні соціальні умови змусили переглянути вимоги до житлового простору і сформували «нове» сприйняття і відчуття дому. Питання комфортного планування житла та власної безпеки, можливість працювати і реалізувати право на освіту, розвиватися і розважатися стали ще актуальнішими і визначальними цінностями в організації повсякденного життя сучасної людини.

Карантинні обмеження внесли певні зміни в організацію повсякденного життя сучасної людини, поєднавши декілька сфер життєдіяльності в єдиному приватному просторі дому. Так, за інформацією аналітичного центру Cedos, до пандемії відносно незначна частина населення у світі працювала дистанційно на постійній основі. За оцінками МОП, 8% світової робочої сили, або приблизно 260 мільйонів працівників постійно працювали вдома до пандемії COVID-

19. Для країн ЄС у 2019 році частка дистанційних працівників у віці 15-64 років становила лише трохи більше 5% і залишалася такою протягом останнього десятиліття; щоправда, дещо зросла частка тих, хто іноді працювали удома: з 6% у 2009 році до 9% у 2019 році. За даними дослідження Соціологічної групи «Рейтинг», станом на березень 2020 р. 29% дорослого населення України працювали дистанційно; серед користувачів інтернету (таке дослідження проводила агенція DigData) частка працюючих удома була дещо вищою – 31%. У квітні серед мешканців українських міст із населенням понад 50 тис. працювали з дому неповний чи повний робочий день вже 40% (за даними опитування Gradus) [1].

Зважаючи на данні наведені вище, тенденція до створення нової форми поєднання приватного життя та праці і дозвілля в єдиному житловому просторі буде зберігатися, саме тому актуальним до сучасних умов є дослідження аксіологічного виміру дому в форматі «life-work-leisure».

Житловий простір сучасної людини містить широкий спектр символічних змістів та емоційного забарвлення. Ці символічно-емоційні сенси відношення до простору дому залежатимуть як від макросуспільного контексту (матеріально-технічний розвиток суспільства, історичний період, суспільні ризики та трансформації тощо), так і від мікросоціальної оптики (індивідуально-типові уявлення про дім, класові, професійні та статеві-вікові корелянти).

Дім будучи локусом приватної повсякденності, в сучасних пандемічних умовах, реалізує не тільки біологічну і соціальну функцію життєдіяльності людини, але й формує значно новий формат соціального буття людини. Дім завжди асоціювався суто зі «своїм», ніби відгородженим від зовнішнього світу життєвим простором, і водночас був інтегруючою ланкою в загальній картині світу [2]. Основною функціональною значимістю дому стає не тільки належність приватного простору для його мешканців, а й безпека і відчуття захисту, що межує з функцією підтримання карантинних обмежень.

Аксіологічний вимір дому передбачає фіксацію у мешканців відчуття захищеності та безпеки, відчуття усамітнення та особисто-приватного простору, можливість отримання емоційного задоволення, релаксації від перебування вдома, провідні життєві стратегії та цінності, пов'язані з домом, плани на майбутнє щодо дому.

В ситуації «суспільства ризику» і світової пандемії втрачається відчуття «онтологічної безпеки», яке асоціювалося раніше з домом. Починають набирати популярність нові тенденції, які ситуація пандемії лише посилює – втрата людиною контролю над соціальними процесами, відчуття незахищеності індивіда перед новітніми ризиками, які він не в змозі контролювати і перед ситуацією невизначеності, в якій він повинен жити [3]. Відчуття безпеки і захисту, які раніше забезпечував житловий простір, в умовах «нових ризиків» стають ще більш актуальнішими. Однак не можливість їх повного досягнення формує у індивідів почуття безсилля, незахищеності і невизначено-

сті перед новітніми викликами навіть в просторі дому.

Література:

1. Філіпчук Л., Ломоносова Н. Коронавірус і дистанційна робота: що зробила держава. URL: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-i-dystantsiina-robota-shcho-zrobyla-derzhava/>.
2. Петренко-Лисак А.О. Соціальний простір у міждисциплінарному вимірі: Навчальний посібник. К.: ВАДЕКС, 2013. С. 244-255.
3. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 437 с.

Гутовська П.В.¹

**ЦИФРОВА НЕРІВНІСТЬ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ
ПАНДЕМІЇ COVID-19**

¹*Гутовська Поліна Володимирівна*, здобувачка вищої освіти кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

У наш час цифрова нерівність (далі – ЦН) розглядається на міждисциплінарному рівні і є соціальною проблемою визнаною світовою спільнотою. В соціологічному дискурсі інтерес до явища цифрової нерівності виникає з популяризацією наприкінці ХХ століття теорій інформаційного суспільства. Концепція інформаційного суспільства народилася в надрах постіндустріалізму і пов'язана з визначенням нового стану цивілізації як того, де основним фактором впливу є комп'ютерно-інформаційні технології. Наприкінці ХХ століття науковці відмічають формування інтегрованої інформаційної системи на основі принципу технологічної конвергенції, тобто злиття телекомунікаційної, комп'ютерно-електронної та аудіо-візуальної техніки. Значний вклад в концептуалізацію поняття інформаційного суспільства на даному шаблі суспільного розвитку вносять праці відомого іспанського соціолога Мануеля Кастельса. На думку М. Кастельса, перехід від індустріального устрою суспільства, де основним джерелом продуктивності є впровадження нових джерел енергії до інформаційного режиму, де «джерело продуктивності лежить в технології генерації знання, обробки інформації та передачі символів» є передумовою створення нового виду соціальної структури, нового «мережевого суспільства».

Численні емпіричні соціологічні дослідження застосовують усталені методи та підходи для вивчення соціальних явищ, що спричинені впливом цифрових технологій. У дослідженні явища цифрової нерівності науковці часто спираються на підхід П. Бурдьє. Концепція капіталу Бурдьє дозволяє пояснити розвиток ЦН в освітньому просторі України і не тільки з позиції незадовільного технічного оснащення, а й зі сторони соціальних аспектів даної проблеми. П. Бурдьє розглядає капітал як запас здібностей або зовнішніх ресурсів які є дефіцитними та соціально-оціненими. Як і традиційний капітал він може бути

трансформований в іншу форму або реінвестован. Наприклад, економічний капітал у вигляді грошей за концепцією Бурдьє можливо обміняти на культурний в формі вищої освіти, що в подальшу чергу буде сприяти накопленню економічного капіталу протягом всього життя [1]. В чисельних емпіричних дослідженнях застосовують модель «цифрового капіталу», що з точки зору теорії П. Бурдьє можемо концептуалізувати як навички та особливості мережевої поведінки, що сприяють формуванню соціального статусу особистості, а нерівномірність накопиченого цифрового капіталу серед населення сприяє розповсюдженню явища цифрової нерівності. Оволодіння певними цифровими навичками – передумова отримання інформаційної переваги.

Освіта є одним з основних людських прав, що закріплено у статті 26 Декларації прав людини. За даними дослідження аналітичного центру Cedos «Коронавірус та освіта: аналіз проблем і наслідків пандемії» [2] з переходом українських навчальних закладів до дистанційного навчання через брак або відсутність попереднього досвіду подібної взаємодії освітянський простір країни зіштовхнувся з цілою низкою освітніх проблем. За даними онлайн-опитування проведеним в квітні 2020 року Державною службою якості освіти України (N=211,9 тис. осіб, з них 120,5 тис. батьків, 44,1 тис. учнів, 43,4 тис. вчителів, 3,9 тис. керівників ЗЗСО) учасники освітнього процесу зіштовхнулися з такими проблемами як недостатність технічного забезпечення для Інтернет-комунікації, відсутність навчальних ресурсів, низька мотивація учнів самостійно навчатися на онлайн-платформах, що запропоновані державою. Ми припускаємо, що дані проблеми також не оминули здобувачів освіти вищих навчальних закладів, так в ході нашого дослідження особливостей формування цифрового капіталу студентської молоді міста Дніпра під час дистанційного навчання (N=384, репрезентативна за основними соціально-демографічними показниками) ми виявили, що значний вплив на це становить чітка методична електронна база та організація навчального процесу за допомогою корпоративних платформ. Проте складний та багатовимірний процес формування цифрового капіталу складається також із особистісної мотивації індивіда засвоювати та доцільно використовувати нові знання, на що також впливає низка чинників таких як: наявність цифрових компетенцій, якісне апаратне та програмне забезпечення, культурний капітал.

Література:

1. Bourdieu P. The forms of capitals. URL: <http://www.socialcapitalgateway.org/sites/socialcapitalgateway.org/files/data/paper/2016/10/18/rbasicsbourdieu1986-theformsofcapital.pdf>.
2. Коронавірус та освіта: аналіз проблем і наслідків пандемії. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii>.

Демичева А.В.¹
ЗАГРОЗИ ВЕЛИКОГО МІСТА

¹*Демичева Алла Валеріївна*, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро), кандидат соціологічних наук, доцент.

Місто, а тим більше велике, ще з часів Чиказької школи сприймається як лабораторія та збільшуване скло для аналізу всіх соціальних процесів та проблем. З одного боку, розвиток великих міст суттєво впливає на рівень країни, а з іншого, надконцентрація в них різноманітних ресурсів може розглядатись як простір утворення надвразливостей, небезпек, загроз та ризиків. Наприкінці 2017 р. у Києві відбулася лекція французького соціолога А. Бурдена «Вразливість великого міста», в якій дослідник зафіксував проблемні точки розвитку великого міста (у його термінології – метрополії, тобто великого міста, яке володіє шістьма ознаками постсучасної економіки та створює ризики вразливості) та виокремив природні, техногенні, економічні катастрофи та соціальну вразливість цих міст [2]. На думку Ч. Дааса, існують два види небезпеки: 1) загроза як небезпека (ризик) для тіла, життя, добробуту та волі (онтологічна загроза *insecurity*); 2) небезпека у сприйнятті та оцінках цих загроз як епістемологічна невизначеність (*uncertainty*) [3, с. 107]. Тобто, можна казати про два типи загроз, які існують у просторі міста, об'єктивні та суб'єктивні.

Концептуалізація понять «загроза» та «небезпека» є окремим теоретичним викликом, тому будемо вважати змістовно їх такими, що перешкоджають розвитку міста та його стабільному існуванню в результаті дії негативних внутрішніх або зовнішніх факторів. Зовнішні виробляються зовнішніми по відношенню до міста акторами, в першу чергу державою, внутрішні виробляються власне містом. Загрози пов'язані з втратою ресурсів та можливостей, однак є прогнозованими за допомогою різних видів аналізу. Видами цих загроз є соціально-економічні, екологічні, соціальні, інфраструктурні, соціополітичні. Так, серед *соціально – економічних* загроз зовнішніми виступають фінансовий (обмеженість бюджетних ресурсів міста), інвестиційний, інфляційний, зміна структури та кон'юнктури попиту тощо. Внутрішні пов'язані з роботою конкретних підприємств міста та проблемними питаннями, що супроводжують цю роботу, рівнем безробіття у місті, обмеженістю кваліфікаційних кадрів та ін. *Соціально – політичні* зовнішні загрози стосуються загальнонаціональної державницької політики, стосунків «центральна влада – міська влада», негативних ефектів децентралізації; внутрішні – питань взаємодії різних політичних сил в місті, роботи міських органів влади, якості міської управлінської еліти та ін. Наприклад, ще у 2018 р. набрав чинності закон про надання містам обласного значення статусу ОТГ під час добровільного об'єднання із навколишніми селами, і багато міст обласного значення розуміють свої вигоди у разі приєднання селищних рад. Розуміючи, що завдяки об'єднанню з приміськими населеними пунктами

кордони міста і відповідно економічного простору обласного центру можна розширити. Це не завжди безпроблемно, так, наприклад, не завжди сільські громади хочуть ставати «другим ярусом», як це було, зокрема, у Дніпропетровській області. Великі міста відчувають значний тиск таких як зовнішніх *соціальних загроз*, як міграція, соціальна нерівність, низька якість та рівень життя; так і внутрішніх, серед яких велика кількість незахищених груп містян, низький рівень безпеки у місті, депопуляція в місті та ін. *Інфраструктурні* загрози пов'язані із питанням водо-, тепло-, енергопостачання у місті, роботою громадського транспорту та станом доріг, станом житла тощо.

Зрозуміло, що кожне велике місто має свій власний набір ресурсів, які дозволяють мінімізувати зовнішні загрози, але не факт, що не призведуть до вироблення більшої кількості внутрішніх. Авторами проєкту «Стратегія Дніпра – 2030» КП «Агентство розвитку Дніпра» представлені результати SWOT-аналізу міста Дніпра, в кому серед основних загроз визначено за рейтинговим принципом такі (*дещо скоротимо представлені формулювання*): погіршення інвестиційного рейтингу України та відтік фінансово-інвестиційного капіталу; вплив економічних чинників на упровадження інновацій; значна «тінізація» бізнесу; посилення на державному рівні фіскального тиску на малий бізнес; закриття зовнішніх ринків для експортно-орієнтованих підприємств Дніпра; продовження поточного стану «колоніального виробництва» (перетворення індустрій на місце працевлаштування жителів міста низької і середньої кваліфікації); згортання децентралізації; корупція; висока вартість та скорочення усіх проєктів, пов'язаних з екологічною ситуацією; ризики, пов'язані зі станом річки Дніпро; обмежені технічні характеристики аеропорту; висока залежність галузей від імпортних енергоносіїв; скорочення населення; монополія на ринках постачання енергії та енергоносіїв; згортання / обмеження децентралізації; загроза ігнорування стратегічного управління просторовим розвитком; управління просторовим розвитком в «ручному» режимі; вплив воєнної загрози на інвестиційну привабливість; загроза жертв та великих збитків через зсуви та осідання ґрунтів [1, с. 56]. На жаль, значний пул загроз, які пов'язані із соціальними ризиками, залишилися поза увагою авторів, хоча і представляє реальний ризик розвитку міста.

Щодо іншого типу небезпек, суб'єктивного, який полягає у сприйнятті та оцінках цих загроз городянами, то група «Рейтинг» в їх моніторингу «Муніципальне дослідження» протягом шості хвиль опитування намагалася зафіксувати рівень відчуття безпеки жителями обласних центрів, поставивши респондентам запитання «Чи відчуваєте Ви себе в безпеці, ідучи сам/сама додому після настання темряви у Вашому районі?». Протягом шостої (2020) хвили моніторингу на дане питання отримано сукупно «Ні, я не відчуваю себе в безпеці» та «Ні, я почуваюся швидше в небезпеці»: Херсон (65%), Миколаїв (56%), Одеса (53%), Запоріжжя та Кропивницький (по 52%). Найбезпечовіше відчували себе жителі Хмельницького – 66% (почувалися себе цілком та швидше безпечно – сукупно), Вінниці та Тернополя (по 64%), Івано-Франківська (63%) та Харкова (60%) [4,

с. 143].

Таким чином, загрози великого міста існують як на об'єктивному, онтологічному, так і на суб'єктивному (сприйняття та оцінка) рівнях, спричиняються як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками, пов'язані з втратою (потенційною чи актуалізованою) ресурсів та можливостей, проте є прогнозованими та керованими.

Література:

1. Стратегія Дніпра – 2030: матеріали для обговорення. URL: [https://dniprorada.gov.ua /upload/ editor/prezentaciya_1.pdf](https://dniprorada.gov.ua/upload/editor/prezentaciya_1.pdf) (дата звернення 01.04.2021).
2. Удовиченко Б. Французький урбаніст Ален Бурден: «У сучасному місті можлива висока якість життя». URL: <http://kiev4you.org/news/1-latest-news/1088-1-r> (дата звернення 2.04.2021).
3. Шипунова Т.В. Соціальна безпека: тематизація дискуссионного поля. *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2016. Т. XIX, № 2 (85). С. 101-112.
4. Шосте всеукраїнське муніципальне опитування, 25 січня – 17 лютого 2020 р. URL: http://ratinggroup.ua/research/regions/shestoy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html (дата звернення 10.11.2020).

Демченко К.А.¹

БУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ТА ЯВИЩЕ РИЗИКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

¹*Демченко Катерина Андріївна*, студентка спеціальності «Право» Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського».

Зміни, викликані політичною та соціально-економічною нестабільністю сучасного світу, екологічними катаклізмами, інтенсивною інформатизацією та водночас деморалізацією суспільства, зумовили підвищення рівня конфліктності й агресивності у соціальних та міжособистісних відносинах. Одним з найпоширеніших видів агресивної поведінки сучасності є третирування інших людей, цькування, у міжнародній термінології – мобінг, булінг, що характеризуються систематичністю, регулярністю характеру прояву; інакше кажучи, – це насильство сильної людини над слабкою, взаємовідносини переслідувача і жертви. Булінг – суспільна, соціально-психологічна проблема сучасності. Виділяють основні місця булінгу: булінг у школі; булінг на робочому місці (мобінг); булінг в армії («дідовщина»); кібербулінг (насилля в інформаційному просторі) тощо.

У Європі і Америці ця тема стала актуальною понад сто років. Те, що Україна сьогодні обличчям повернулася до проблеми булінгу, має як плюси, так і мінуси. Адже багато людей уже пройшли через насилля в школах, дитячих сад-

ках, ЗВО, сім'ї. Вони лишилися травмованими на все життя. Емоційний, душевний біль, той, який відчуває людина при психологічному насиллі, є набагато потужнішим, ніж фізичний. Але великою проблемою сучасного суспільства є відсутність належної якості комунікації, емоційного включення, емпатійності, співпереживання, розуміння [3, с. 175-176].

Останнім часом, у зв'язку з розширенням віртуального життя людини, все більшого впливу набирає новий вид соціальних переслідувань – кібербулінг або інтернет-мобінг. Будь-які його форми мають на меті дошкулити, нашкодити чи принизити людину дистанційно, без фізичного насильства. «Зброєю» булера стають соціальні мережі, форуми, чати, мобільні телефони. У результаті ускладнення ситуації в соціально-політичній, економічній, освітній та інших сферах суспільного життя, рівень насильства в українському суспільстві на сьогоднішній день збільшився в рази [1].

У результаті такої системи соціалізації, відбувається формування громадянина, для якого важливого значення набуває формальна – «цифрована» сторона його діяльності; змістовна ж частина – стосунки в сім'ї, у колективі та інших групах трансформуються у другорядне значення [5, с. 7-10]. Система групового тиску та знущань, безпорадність, яку відчувають ті, хто не може зупинити насилля, повністю нівелюють ініціативу спочатку у дитячому, а потім і в дорослому віці. Знижується роль сім'ї у вихованні дітей. А це є благодатним ґрунтом для формування не тільки нетолерантної, але й – насильницької поведінки, тобто виявів віктимізації у сучасних суспільних відносинах, перетворення соціуму на суспільство ризиків.

До цього додається те, що українське суспільство останні роки живе в умовах війни та популяризації насильницьких методів вирішення проблем. Більш того – активно насаджується гіперполяризація. Опоненти всередині суспільства перетворюються на ворогів; люди обирають між «зрадою» та «перемогою». І проблема ворожнечі дорослих в українському суспільстві проєктується на дітей [2]. Усе це сприяє перетворенню України на суспільство ризику. І, безумовно, чи не найголовнішою проблемою виявів булінгу в сучасному суспільстві є розрив комунікації між поколіннями. Цей процес ускладнюється посиленням цінностей індивідуалізму в суспільстві, який витісняє на другий план цінності сім'ї, а розвиток інформаційних технологій створює різні вікові віртуальні реальності [3, с. 177-178].

Усі дії, які спричиняють булінг, попри їх різноманіття, мають спільні риси: 1) дисбаланс влади, тобто кривдник та жертва обов'язково різні за соціальним статусом, фізичною чи психологічною адаптованістю до середовища, різної статі, раси, релігії, сексуальної орієнтації тощо; 2) намір нашкодити, тобто кривдник навмисно викликає емоційний або фізичний біль у потерпілого, насолоджується спостерігаючи; 3) погроза подальшої агресії, про що кривдник і жертва однозначно розуміють [4, с. 86-87].

Наслідки булінгу та шляхи подолання проблеми є складними і неоднозначними, а тому булінг вкрай негативно впливає на соціалізацію жертви, спричи-

няючи: неадекватне сприймання себе (занижену самооцінку, комплекс неповноцінності, беззахисність); негативне сприймання оточуючих (відсторонення від спілкування, самотність, часті депресії); неадекватне сприймання реальності (підвищену тривожність, різноманітні фобії, неврози); девіантну поведінку (схильність до правопорушень, суїцидальні наміри, формування алкогольної, тютюнової чи наркотичної залежності) [6, с. 136-139].

Булінг терпіти не можна і не треба, а у його подоланні можуть допомогти різні профілактичні програми, головна перевага яких – формування відповідальності людини і громади за власну поведінку і поведінку інших, готовність прийти на допомогу, розв'язати конфлікт, уникнути ризиків. Не можна допустити, щоб програма «Стоп-булінг» [1], яка розпочалася в Україні за ініціативою UNICEF, стала просто піарною хвилею. Усім потрібно зрозуміти, що будь-яке насилля, – фізичний чи соціальний, економічний чи сексуальний булінг – це те, що забруднює наш енергоінформаційний простір та створює суспільні ризики.

Як висновок, зазначу. Булінг – це негативна агресивна поведінка умисного характеру, яка має високий ступінь суспільної небезпеки та перетворює сучасну Україну на суспільство ризику. Поширеність цього явища, за яким постає цілий ряд суспільних, психологічних, соціальних та педагогічних проблем, які іноді доводиться вирішувати кримінально-правовими заходами, відбувається внаслідок того, що невід'ємним наслідком булінгу є перехід до агресивних дій, які носять злочинний характер, що викликає небажані негативні глобальні тенденції як у певних соціальних середовищах, так і функціонуванні суспільства загалом.

Література:

1. Булінг – важлива проблема для дітей в Україні. UNICEF розпочинає кампанію проти булінгу. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_31252.html.
2. Дослідження «Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу». *Український інститут дослідження екстремізму*. Київ, 28.11.2017. URL: <http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf>.
3. Кормило О. Явище булінгу в освітньому просторі. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: психологія. Зб. наук. праць Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка*. Дрогобич, 2015. Вип. 37. С. 174-187.
4. Король А. Причини та наслідки явища булінгу. *Відновне правосуддя в Україні*. 2009. № 1-2 (13). С. 84-93.
5. Ліщинська О.А. Профілактика психологічного насильства в сім'ї та в освітньому середовищі: Методичні рекомендації / Національна академія наук педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. К.: Міленіум, 2010. 68 с.
6. Система захисту дітей від жорстокого поводження: навч.-метод. посібник / Л. Волинець, Т. Дорошок та ін.; за ред. К. Левченко, І. Трубавіна. К.: Вид-во Держсоцслужби, 2005. 395 с.

Денисенко І.Д.¹
КОНЦЕПЦІЯ СУСПІЛЬСТВА РИЗИКУ ТА
ПОЛІТИЧНІ ТЕОРІЇ СУЧАСНОСТІ

¹*Денисенко Ірина Дмитрівна*, декан факультету психології і соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, доктор філософських наук, професор.

Підвищення рівня адекватної інтерпретації розвитку політичної реальності залишається першочерговим завданням для представників усіх наукових шкіл, що формують сучасну систему політологічних знань.

Аналіз сучасних соціально-політичних публікацій з відповідної тематики свідчить, що як серед зарубіжних, так й вітчизняних вчених не має єдиної позиції щодо методологічних засад, з яких доцільно розглядати суспільство, що трансформується.

У цілому можна виокремити три дослідницькі стратегії, які є провідними у сучасному науковому дискурсі.

Перша стратегія орієнтується на парадигмальний формат у міждисциплінарному контексті (С. Наумкіна, Дж. Рітцер, О. Токовенко, О. Третяк та ін.). Вона передбачає дослідження соціально-політичної реальності та змін, що з нею відбуваються, з позиції основних положень конкретних парадигм. (За Дж. Рітцером, «парадигма – це фундаментальний образ предмета вивчення науки. Вона служить для визначення того, що має вивчатися, які питання повинні ставитися і яких правил потрібно дотримуватися при інтерпретації отриманих відповідей» [4, с. 570-571]).

Друга стратегія базується на застосуванні евристичного потенціалу політичних теорій сучасності (К. фон Байме, В. Бебік, І. Денисенко, Ф. Кирилюк, Б. Крауз-Мозер, Дж. Мангейм, Б. Пітерс та ін.). До групи останніх теоретичних конструкцій, згідно з твердженнями К. фон Байме, можна віднести: історичний; інституційний; біхевіоралістський; функціоналістський; порівняльний підходи та підхід раціонального вибору [1, с. 118-184].

Третя стратегія ґрунтується на існуванні у сучасному науковому дискурсі різних варіантів соціально-політичних інтерпретацій сучасного соціуму. Сучасне суспільство розглядається в дослідженнях представників системи соціально-гуманітарних знань як: «мережеве» (М. Кастельс), «активне» (Е. Етціоні), «постіндустріальне» (Д. Рисмен, А. Турен, Д. Белл), «інформаційне» (А. Тоффлер), «споживання» (Ж. Бодрийяр), «ризик» (У. Бек, Е. Гідденс, Н. Луман), «мобільне» (Дж. Уррі) та ін.

Кожна із запропонованих дослідницьких стратегій, на думку представників політичної науки, має як свої переваги, так й певні недоліки.

Наприклад, щодо:

- методологічної спроможності першого напрямку досліджень, то згідно з твердженнями К. фон Байме, «поняття парадигми, що мало сприяти досліджен-

ню соціальних основ наукового поступу, ще й досі залишається занадто багатозначним» [1, с. 380];

- евристичного потенціалу другої стратегії, то «між науково-теоретичними вихідними моментами і шістьма підходами (історично-генетичного, інституційного, біхевіоралістського, структурно-функціонального, раціонального вибору, порівняльного) та основними поняттями політичної теорії («держава», «влада», «система», «політична культура», «демократія», «груповий плюралізм», «класовий конфлікт», «конфлікти між елітами і неелітами») існують певні дотики, але не існує однозначно обумовленого взаємозв'язку» [2, с. 31];

- рівня адекватної інтерпретації сучасного суспільства у контексті авторських варіантів його експлікації, то наявність чотирьох груп теоретичних конструкцій (марксистської теорії; постіндустріальної теорії; постмодерністської теорії; цивілізаційної теорії) роблять предмет дослідження (соціум) дещо невідзначеним і неоднозначним [3].

Відтак, розробку нових варіантів ефективних дослідницьких стратегій щодо аналізу сучасного суспільства пропонується здійснювати у напрямі певного синтезування та поєднання елементів трьох вищезазначених груп теоретико-методологічних засад.

Найбільш перспективним здається поєднання провідних теорій із двох останніх груп теоретичних побудов.

Доцільним вбачається поєднання саме провідних положень інституціоналізму (неоінституціоналізму) з одним із варіантів постіндустріальної теорії – теорії суспільства ризику (насамперед, у інтерпретації У. Бека).

Евристичний потенціал першої теоретичної конструкції, насамперед, базується на групі методів дослідження, що складається із описово-індуктивного, формально-легального, історико-компаративістського інструментарію.

Високий рівень методологічної потужності теорії суспільства ризику У. Бека міститься в таких моментах:

- оптимальне поєднання в структурі цієї конструкції елементів соціально-філософських теоретичних побудов і компонентів прикладної соціологічної доктрини;

- формування нового типу суспільства інтерпретується в її положеннях в поняттях прогресу наукового знання і технологічних досягнень;

- відсутність у процесі експлікації нею суспільного розвитку розмежування суспільств на «капіталістичні» і «соціалістичні»;

- логіка динаміки суспільства подається в ній через механізм постійного подолання ризиків за допомогою певного типу рефлексивності, що характеризує розвиток не тільки провідних країн світу, а й низки держав, які орієнтовані переважно на так званий «шлях наздоганяючого індустріального розвитку».

Література:

1. Байме К. Політичні теорії сучасності / [пер. з нім.]. К.: Стилос, 2008. 396 с.

2. Денисенко І.Д. Динаміка зміни та стратегії розвитку сучасних політичних теорій: проблеми методології дослідження. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2014. Вип. 1 (5). С. 29-38.

3. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / [под ред. В.Л. Иноземцева]. М.: Academia, 1999. 640 с.

4. Ритцер Дж. Современные социологические теории / [5-е изд.]. СПб.: Питер, 2002. 688 с.

Денисенко О.О.¹

КОМУНІКАТИВНИЙ ВИМІР МІСТОБУДІВНИХ КОНФЛІКТІВ: ОСНОВНІ ТРЕНДИ

¹*Денисенко Олена Олександрівна*, завідувач науково-дослідної лабораторії регіональних проблем економіки і політики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат географічних наук, доцент.

Містобудівні конфлікти – одна з характерних ознак, як, власне, трансформаційних процесів, так і (пост)транзитних моделей перетворення міського простору, за яких взаємодія між основними акторами протягом тривалого часу перебуває у стадії перманентного формування. З одного боку, закономірно, що в процесі продукування простору (як продукту взаємодії між багатьма акторами) уникнути конфліктів майже неможливо, адже більшість з них мають різні цілі і цінності у перетворенні території. З іншого боку, типи конфліктів та характер взаємодії між основними залученими сторонами, незважаючи на здатність еволюціонувати, як правило, відтворюють певну усталену модель перетворення простору. Її характеризують коло залучених акторів та типи взаємодії між ними, спосіб формування політики міського розвитку та інструменти, що використовуються у цьому процесі, а також місце містобудівної політики (політики міського планування) у процесах перетворення простору.

Уявлення про те, як взаємодіяти з усіма потенційними акторами, які дотичні до процесів перетворення міського простору, а також тими, на кого ці процеси можуть так чи інакше впливати, суттєво змінилося в останні десятиліття не лише в (пост)транзитних суспільствах, але й розвинених країнах. Це пов'язано з загальними трендами зростання публічності планування розвитку міст та забезпечення відкритості і співпраці у цьому процесі, що було втілене, зокрема, в появі та розвитку парадигм т. зв. комунікативного та колаборативного планування. З початку 90-х років концепція комунікативного планування та ідея забезпечення комунікації між усіма акторами у процесі планування розвитку територій стала однією з центральних у цій сфері для розвинених країн. Саме комунікативне планування розглядалося як механізм забезпечення більш прозорого, справедливого і бажаного результату завдяки розвитку комунікації між різними акторами.

Основні підходи щодо комунікативної парадигми у просторовому плануванні закладені в численних роботах Дж. Форестера, Дж. Іннес, П. Хілі та ін., що сприяли формуванню т. зв. «комунікативного повороту» у плануванні [1] та наступному розвитку комунікативного планування як однієї з домінуючих парадигм, що була покликана «реалізувати демократичний потенціал планування у сучасних умовах суспільства з розвиненою економікою та неоднорідною соціальною структурою» [1, р. 143].

Водночас для випадку України, як і інших країн Центрально-Східної Європи, формування комунікативних підходів і практик було значно ускладнене, як економічними трансформаціями, так і перетворенням та докорінною зміною соціальних структур, що, в підсумку, призвело до зміни кола і впливу основних акторів, які беруть участь у процесах перетворення міського простору, характеру взаємодії та комунікації між ними. Зокрема, очевидно, що суттєво зріс вплив приватного бізнесу, який став одним з найбільш впливових акторів у перетворенні міського простору, натомість, роль міської влади, якщо не зменшилася, то суттєво змінилася. При цьому, фактично, всі актори – і вже згадані, й інші – громадськість, професійна спільнота, експерти – змушені по-новому переосмислювати свою роль у перетворенні міського простору, у тому числі, у випадку конфліктного перетворення. По суті, відбувається постійне визначення ролі всіх акторів у міських трансформаціях, якості взаємодії між ними та поступове становлення інструментів, що покликані сприяти комунікації та іншим формам взаємодії між різними стейкхолдерами.

Характеризуючи поширення комунікативних практик і комунікативної моделі планування міських просторів для випадку постсоціалістичних, (пост)транзитних, міст необхідно відзначити доволі неоднорідні тенденції. Попри існуючий запит на зростання публічності у цій сфері, тим не менше, процес залучення різних стейкхолдерів і становлення партисипативних практик, як правило, виглядає доволі складним і потребує значного часу [2; 3]. Це пов'язано і з закономірною необхідністю змін у системі регулювання цього процесу, і трансформацією свідомості різних акторів, і зі становленням нових (успішних) практик залучення нових стейкхолдерів та комунікації з ними. Натомість, наразі, численні містобудівні конфлікти відображають здебільшого низьку якість комунікації, «швидше конфронтацію, ніж кооперацію» за висловом Л. Сікори [4], більшість акторів не готові брати в ній участь, а якість перетворення міського простору не становить сферу їх першочергового інтересу. Саме тому доволі часто для випадків різних міст України комунікація між основними акторами розпочинається на етапі конфлікту.

Результати глибинних інтерв'ю, здійснених з різними стейкхолдерами, що так чи інакше залучені до процесів перетворення міського простору в Україні, засвідчують, що різні актори досить по-різному оцінюють процес комунікації та ідею партисипативності. Це стосується, як ставлення до самої ідеї залучення та інклюзивності, оцінки її результатів, так і сприйняття доцільності розвитку окремих інструментів, що покликані посилювати і розвивати різні форми взає-

модії між акторами та загальну відкритість процесу планування та забудови міських територій. Зокрема, різні актори досить часто невдоволені тим, як виглядає сьогоденний процес перетворення міських просторів та комунікація щодо цього. При цьому, якщо одних не задовільняє «надмірна» участь громади, яка сповільнює цей процес, викликає численні додаткові обговорення, консультації і т.п., призводить до неефективного, на їх думку, управління цими процесами, то інших стейкхолдерів не влаштовує «недостатня» участь громади та її безрезультативність у кінцевому рахунку. Як результат, різні сторони доволі часто використовують т.зв. неформальні практики, як у вирішенні конфліктів, так і поточній діяльності, коли окремі актори виявляються «вилученими» з процесу комунікації, а передбачені процедури залучення набувають форм імітації.

Таким чином, більшість стейкхолдерів, що були так чи інакше залучені до цього процесу, як правило, лишаються невдоволені, як результатами, окремими інструментами та їх застосуванням, типовими практиками, своїм досвідом взаємодії з різними інституціями і таке інше. У сукупності це створює негативні прецеденти, що ускладнюють наступну взаємодію, створюють негативне тло довкола окремих інструментів комунікації та ключових учасників цього процесу. На цьому фоні поява позитивних практик взаємодії між різними акторами у процесі перетворення території є важливим етапом зміщення комунікації з конфліктної стадії до стадії співпраці, а також пошуку інструментів її забезпечення та їхнього розвитку, становлення довіри між ключовими акторами.

Література:

1. Healey P. Planning through debate: the communicative turn in planning theory. *The Town Planning Review*. 1992. Vol. 63 (2). P. 143-162.
2. Hirt S., Stanilov K. Revisiting urban planning in the transitional countries. Regional study prepared for Planning Sustainable Cities: Global Report on Human Settlements 2009. 103 p. URL: <https://staging.unhabitat.org/downloads/docs/GRHS2009RegionalTransitionalCountries.pdf>.
3. Istenič S.P., Kozina J. Participatory Planning in a Post-socialist Urban Context: Experience from Five Cities in Central and Eastern Europe. *Participatory Research and Planning in Practice*. Springer, Cham, 2020. P. 31-50.
4. Sýkora L. Urban development, policy and planning in the Czech Republic and Prague in Spatial Planning and Urban Development in the New EU Member States: From Adjustment to Reinvention. Ashgate: Aldershot, 2006. P. 113-140.

Дзьобань О.П.¹

**УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В МЕРЕЖЕВИХ УМОВАХ:
РИЗИКОГЕННІСТЬ І ПОЛІЛОГІЧНІСТЬ**

¹*Дзьобань Олександр Петрович*, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків), доктор філософський наук, професор.

Сьогодні актуалізується потреба у філософському осмисленні дедалі зростаючих ситуацій небезпеки і невизначеності циркулювання інформації. Поняття ризику набуває дедалі ширшої інтерпретативності: 1) як пов'язана з невизначеністю потенційна, чисельно вимірна можливість несприятливих ситуацій і спричинених ними наслідків у вигляді певного збитку; 2) як імовірнісна подія, пов'язана з невизначеністю, яка негативно впливає на проект; 3) як зважена лінійна комбінація варіації і очікуваної величини (математичного очікування) розподілу за всіма можливими результатами; 4) як дія, що виконується в умовах вибору, коли в разі невдачі існує можливість опинитися в гіршому становищі, аніж до вибору; 5) як імовірна небезпека, дія навмання в надії на бажаний результат.

При усій широкій інтерпретативності головним є розуміння ризику як соціальної діяльності, спрямованої на привабливу мету, досягнення якої пов'язане з елементом небезпеки, загрозою втрати чи неуспіху. Ми ж розуміємо ризик як соціальний конструкт, що виявляється в умовах невизначеності, незнання або неповного знання. Невизначеність є умовою ризику.

Про повну невизначеність свідчить відсутність будь-якої інформації про фактори впливу на прийняття рішень. Однак на практиці далеко не всі рішення доводиться приймати саме у таких умовах. По-перше, завжди існує принципова можливість отримання додаткової інформації про невідомі фактори; по-друге, можна діяти за аналогією з минулим досвідом, щоб зробити припущення про імовірність або про очікувані значення невизначених факторів; по-третє, невіпадкові фактори іноді вдається перевести у розряд випадкових за допомогою рандомізації (з використанням методик випадкових чисел).

Традиційно розуміння ризику знаходилося на перетині ще з одним поняттям – з небезпекою, тому вважається продуктивним розглядати ризик одночасно в двох контекстах: 1) як небезпеку, тобто можливі негативні події, які можуть привести до зниження ефективності процесів управління і якості діяльності, загрозу безпеці, виникнення втрат і збитків; 2) як дію, спрямовану на привабливу мету, досягнення якої пов'язане з елементом невизначеності, небезпеки, загрозою втрати або можливістю неуспіху.

Мережевий простір інформаційного суспільства неухильно розширюється, сфера застосування електронно-мережевого управління досить швидко зростає. Поширюється практика інтелектуальних систем управління, заснованих на таких технологіях, як експертні системи, нейромережеві структури, нечітка логіка тощо. Таке розширення одночасно посилює стан ризику й невизначеності; най-

частіше його уникнути неможливо, тому треба вміти «перебувати в ризику» – рефлексувати, передбачати, дотримуватися інтервалів надійності, розуміти, що звичайні, випадкові речі та явища у певний момент здатні складатися у певну не випадкову композицію і можуть допомогти у прийнятті вірного рішення.

У зв'язку з цим, трансформується й розуміння відповідальності особистості за прийняття управлінських рішень, специфічність якої у мережевих організаціях пов'язана з процедурою мобільного делегування відповідальності, тобто інваріантного підключення до виконання завдань у режимі online без дотримання бюрократичній ієрархії. Відповідальність служить внутрішньою умовою для всіх диференціацій мережевого процесу. З формальної позиції у мережевому процесі відсутня центральна точка відповідальності: це стан виявляється іманентно властивим кожному суб'єкту мережі. Якщо в традиційних організаціях з явною «вертикаллю влади», можна було уникнути прямої відповідальності, «сховавшись» за багатоступеневою системою посадових обов'язків, то у мережевих організаціях з їх екранним «полем влади» діє принцип «прозорості», коли в режимі поточного часу висвічуються дії кожного учасника. У результаті, в мережевому форматі зливаються разом дві форми відповідальності «відповідальність за щось» і «відповідальність перед чимось»: з одного боку, кожен учасник від моменту введення інформації до отримання результату, несе відкриту для всіх відповідальність за свої оперативні кроки й дії, з іншого боку, кожен несе відповідальність перед мережевим процесом у цілому.

Тому, мережеве суспільство, в якому соціальна структура прямо реагує на революційний розвиток інформаційної техніки і трансформується під впливом глобальних цифрових мереж, де важливим ресурсом життєдіяльності індивіда і спільноти стають знання, організовані для використання в інформаційних мережах, – таке суспільство диктує необхідність здійснення багаторівневої і швидкісної координації прийняття управлінських рішень.

Тим самим картина мережевої організації процесу управління стає більш складною, відображаючи і нові перспективи, і нові проблеми, і нові ризики. У першу чергу це стосується координації рівнів прийняття управлінських рішень. Координація – це процес забезпечення узгодженої роботи всіх ланок керованої структури за допомогою встановлення необхідних і доцільних комунікацій між ними. Вирішальну роль у цьому питанні відіграє якість організації руху інформаційних потоків, що виражається у вибудовуванні надійних каналів зв'язку і забезпеченні своєчасності надходження інформації.

В умовах мережевої структури управління «вертикаль влади» трансформується у «поле влади». Кожен раз у режимі online складні комунікації вишиковуються по-новому, тобто – під виконання певного завдання, де кожен суб'єкт мережевого поля безпосередньо пов'язаний з його іншими учасниками. Те ж саме відбувається і зі зворотним зв'язком: інформація про виконання завдання відразу ж висвічується в мережі, стаючи загальнодоступною не тільки для керівника, але і для всіх учасників.

В умовах мережевої організації зростання числа комунікантів значно змінює структуру, перебіг, характер і ступінь ризикогенності прийняття управлінського рішення – забезпечення мережі будь-якої організації можна розглядати як дискурсивний простір, де комунікаційні зв'язки здійснюються у формі полілогу.

Доцяк І.І.¹

СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ У СУСПІЛЬСТВІ РИЗИКУ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

¹*Доцяк Ігор Іванович*, доцент кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), кандидат політичних наук, доцент.

Сучасне суспільство характеризується ієрархічністю що у всіх сферах життєдіяльності. Саме таке розшарування (стратифікація) особливо гостро проявляється у перехідних суспільствах. В усталеному у науковій літературі тлумаченні суті соціальної стратифікації її основним атрибутом вважається ієрархічність [1]. Воно пов'язане з етимологією запозиченого суспільними науками геологічного терміну «страта», що буквально означає «ряд», «нашарування» порід, які необов'язково розташовуються за принципом більшого чи меншого значення прошарків – страт. Назагал існування страт є нормальним явищем для суспільно-диференційованого та гетерогенного суспільства. Загрозливим стає лише надмірна диференціація та обмежені можливості для реалізації соціальної мобільності, в першу чергу вертикальної. Під соціальною мобільністю П. Сорокін розумів будь-який перехід індивіда чи соціального об'єкта (цінності), тобто всього того, що створено або модифіковано людською діяльністю, з однієї соціальної позиції в іншу [2, с. 233]. Вертикальна соціальна мобільністю являє собою відносини, які виникають при переміщенні індивіда або соціального об'єкта з одного соціального прошарку в інший.

У зв'язку з тим, що вертикальна мобільність присутня в тій чи іншій мірі в будь-якому суспільстві, між прошарками повинні існувати певні «мембрани», «отвори», «сходи», «ліфти», «шляхи», по яких дозволено індивідам рухатися вгору чи вниз із одного прошарку в інший. Функції соціальної циркуляції виконують такі найважливішими інститути як армія, церква, школа, політичні, економічні і професійні організації.

Ефективність функціонування каналів висхідної соціальної мобільності визначає перспективи суспільного розвитку та можливість оновлення правлячих еліт. По суті, така динаміка відповідає «закону циркуляції еліт» В. Парето. Відсутність такої циркуляції, тобто відкритих каналів висхідної соціальної мобільності, веде до руйнування існуючої соціально-політичної системи через масову циркуляцію еліт – тобто революцію. Стосовно сучасного українського суспільства можна стверджувати про поглиблення соціальної стратифікації та відсутності ефективних каналів висхідної соціальної мобільності. Як стверджує

звіт Світового банку, неповні реформи призвели до численних спотворень ринку та створили широкі можливості для арбітражних операцій, які забезпечували дуже сконцентроване одержання ренти потужними впливовими зацікавленими групами.

Свою роль у цих процесах також відіграла поява «проміжних переможців», які отримували для себе користь від економічної системи, що не була ні повністю реформованою, ні повністю прозорою [3]. У 2017 р. сукупна чиста вартість активів трьох найбагатших фізичних осіб України перевищувала 6% ВВП України. Це майже вдвічі більше, ніж у Росії, та втричі більше, ніж у Польщі. Висока майнова диференціація стає основою політичної нерівності та приводить до створення олігархічної моделі функціонування інститутів політичної влади. Інтереси олігархічних груп в системі здійснення влади стають визначальними, нівелюються всі канали вертикальної соціальної мобільності. Руйнування механізмів оновлення вищих страт породжує соціальну апатію, продукує низький рівень довіри до влади, унеможливорює перспективи позитивних життєвих траєкторій. Навіть в умовах російської гібридної агресії, такий інститут як армія досить обмежено забезпечив канал вертикальної мобільності на рівні командування середнього рівня, майже не зачепивши військову верхівку. Під час президентської та парламентської виборчих кампаній 2019 року ідея оновлення влади та «нових обличь» виявилась достатньо привабливою для електорату. Саме такий підхід забезпечив високий рівень підтримки В. Зеленського та партії «Слуга народу». Проте справжнього оновлення не відбулось, старі еліти швидко кооптували та поглинули ту невелику частку справді перспективних нових політиків. Соціальна стратифікація та відсутність механізмів вертикальної соціальної мобільності формує сучасне українське суспільство як суспільство ризику. Воно проявляється через:

- різку поляризацію суспільства (інституційно закріплена на основі диференціації в доходах);
- обмеження шляхів соціальної мобільності / руйнування соціальних ліфтів (втрата перспектив мобільності за рахунок освіти);
- абсолютизація матеріально-речових атрибутів соціальної диференціації;
- корупційні механізми мобільності та компенсаторність за рахунок трудової міграції;
- формування закритих соціальних груп та страт (юристи, лікарі, чиновники).

Жорстка система соціальної стратифікації та відсутність можливостей для ефективної вертикальної мобільності формує суспільні ризики та загрожує стабільності українського суспільства. В соціумі руйнуються позитивні життєві стратегії, утверджується низький рівень довіри до владних інститутів та поширюються імміграційні настрої.

Подолання такого становища є одним із визначальних завдань громадянського суспільства та демократичних трансформацій в Україні.

Література:

1. Bergman M., Joye D. Comparing Social Stratification Schemas: CAMSIS, CSP-CH, Goldthorpe, ISCO-88, Treiman, and Wright. *Cambridge Studies in Social Research*. 2001. Vol. 9. URL: <http://forscenter.ch/wp-content/uploads/2013/11/indicateurs-position-sociale-en.pdf>.
2. Сорокин П. Общедоступный учебник социологии. Статьи разных лет. М.: Наука, 1994. 560 с.
3. Статки трьох найбагатших українців перевищують 6% ВВП країни – Світовий банк. Економічна правда. 2019. 6 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/02/6/645028/>

Зубарева О.І.¹

«FITNESS STYLE» ЯК ВІДТВОРЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ ХЕЛСІЗМУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

¹**Зубарева Оксана Ігорівна**, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат соціологічних наук.

Актуалізація означеного в темі наукового фокусу аналізу пов'язана з формуванням «нового» погляду на природу турботи про стан власного здоров'я, що отримав назву «new health consciousness». Суть «нової парадигми здоров'я», що змінює біомедичну концептуалізацію та інструментально-прагматичну модель будови системи охорони здоров'я, розкривається в наступних положеннях: індивід несе повну особисту відповідальність за стан свого здоров'я; здоров'я перестає бути атрибутом або характеристикою життя, воно стає метою і результатом особистого вибору; зовнішній вигляд тіла і спосіб життя індивіда корелюють з оцінкою його особистих і професійних якостей; статус «здорова людина» забезпечує тільки «здорове» нормостенічне тіло; залученість індивіда в здоров'язберігаючі практики має моральну оцінку; бути здоровим індивід може лише в результаті цілеспрямованої профілактичної діяльності тощо. Означене на соціетальному рівні сприяє формуванню репресивної моралізаторської політики «хелсизму» (healthism), що стигматизує, дискримінує та виключає з процесу соціальної взаємодії тих, хто не сповідує культурний канон «здоров'я здорового». Відповідно, чим менше індивід відповідає сучасним культурним уявленням і нормам здорового способу життя (здорове і правильне харчування, регулярні фізичні навантаження і заняття спортом, виключення тютюнопаління і алкоголю) і зовнішнього вигляду (гарна і сяюча шкіра, привабливі нігті і волосся, білосніжні зуби, підтягнуте і привабливе тіло), тим більшою мірою він ризикує отримати негативну оцінку не лише своїх особистісних, а й, скажімо, професійних якостей. Індивід змушений підтримувати ідеологію здорового способу життя, яка в умовах сучасного суспільства виконує функцію соціетального культурного виробництва здоров'я [1, с. 21].

У ХХІ столітті заговорили про становлення нової надприбуткової «індустрії

рії здорового способу життя», яка ґрунтується на філософії «wellness», що походить від «fitness» і «well-being» і означає «добре самопочуття та добробут». Варто зауважити, що сам термін «fitness» є полісемантичною лексемою і відносно новим феноменом на теренах пострадянського простору. Фітнес походить від англійського «to be fit» – бути в хорошій формі, і у широкому значенні поняття – це загальна фізична підготовленість організму людини. У вузькому сенсі фітнес – це оздоровча методика, що націлена на удосконалення фізичної форми. Вона включає в себе як фізичні тренування як і відповідні схеми індивідуально підбраного раціонального харчування. Сьогодні все частіше говорять про фітнес як про спосіб і стиль життя, що дозволяє не просто зберігати та зміцнювати здоров'я, а й врівноважувати емоційний стан. Як вдало зауважує К. Максимова «фітнес є сучасною організаційною формою кондиційного тренування і розглядається як світова метафора абсолютного здоров'я та соціального успіху особистості» [2, с. 306-307]. Дійсно, на рівні масової свідомості фітнес починає неодмінно асоціюватися з успіхом у житті й молодістю, постійним прагненням до досконалості. Фактично фітнес став культурологічною еманцією західного стилю життя та своєрідною стратегією досягнення успіху. Тобто фітнес розглядається не просто як фізичне навантаження, а як ціннісна система яка включає фізичну активність, збалансоване харчування, відмову від шкідливих звичок, здоровий спосіб життя, дбайливе і продумане ставлення до свого здоров'я, емоційного стану та зовнішності повсякденно (на роботі, вдома, на відпочинку тощо), це життя «в стилі фітнес» [3, с. 80].

Якщо звернутися до історії виникнення фітнесу, то як сфера бізнесу, що проповідує ідеологію «мистецтва здорового життя» фітнес-сервіс зародився в США в кінці 50-х років минулого століття. В 1956 році при Президенті США Д. Ейзенхауєрові була створена Рада з фітнесу, до якої увійшли 20 найбільш авторитетних професіоналів в даній галузі, а також політики з різних штатів. Головним завданням цієї ради була популяризація спортивно-оздоровчих вправ серед широких верств населення з метою оздоровлення нації, оскільки тести фізичного стану різних груп населення виявили масу проблем із здоров'ям багатьох американців [3, с. 81]. Масове захоплення фітнесом в індустріально розвинених країнах припадає на початок ХХІ ст. Для оцінки рівня розвитку фітнес-індустрії в різних країнах був введений спеціальний показник – «ступінь проникнення фітнес-послуг» – відносна частка осіб, що займаються фітнесом, від загального числа населення. До групи країн лідерів в розвитку фітнес-індустрії, окрім США (де станом на 2018 р. залучено 19,1% населення), входять ряд європейських країн – загальна залученість населення країн Європейського союзу (включаючи Норвегію, Росію, Швейцарію, Туреччину та Україну) складала 7,8%, а осіб старше 15 років – 9,4% [4, с. 20].

В Україні становлення ринку фітнес-послуг почалося наприкінці 1990-х років, зокрема перший фітнес-клуб «Київспортклуб» (КСК) з'явився в 1998 році. На початку 2000-х років конкуренції між фітнес-клубами майже не було. Від 2005 р. ринок фітнесу почав активно зростати – на 15-20 % у рік. До 2007 року

в Україні вже було понад 200 фітнес-клубів. Відповідно, за даними дослідження підготовленого FitnessConnectUA в 2019 році за кількістю фітнес закладів Україна опинилася на 11 позиції у Європі, відповідно налічувалося 1765 фітнес клубів різного типу. Сумарний прибуток від надання фітнес-послуг становив 266,5 млн. євро, а до занять фітнесом в Україні залучено 1,2 млн осіб, що склало 2,9% населення. Більшість фітнес-клубів сконцентровано в столиці і великих обласних центрах – Київ, Харків, Одеса, Дніпро, Львів, Запоріжжя. Як зауважують, автори дослідження, дійсно «фітнес style» характеризує стиль життя містян, серед яких стрімко популяризується ідея здорового способу життя, зростає рівень доходів і з'являються експерти – коучі, що утворюють професійні кадри фітнес-індустрії [5].

Спосіб життя «в стилі фітнес» – це відносно малодосліджене соціальне явище, яке представляє неабиякий інтерес для соціологічного вивчення та аналізу. Фітнес тільки починає досліджуватись, щоправда переважно зарубіжними фахівцями, на думку яких, за темпами розвитку фітнес-рух займає друге місце у світі, поступаючись лише сфері високих технологій [3, с. 80]. Тож даний нарис є спробою звернути увагу вітчизняної наукової соціологічної спільноти на розповсюдження новітніх «трендів» сучасності, що спрямовані на відтворення всепоглинаючої ідеології хелсизму.

Література:

1. Зубарева О. Соціальні ефекти «нового розуміння здоров'я» в вимірі соціології. *Габітус*. 2019. № 10. С. 19-23.
2. Максимова К., Мулик К. Актуальні питання збереження та зміцнення здоров'я студенток 17-21 років вищих навчальних закладів за рахунок фізкультурно-оздоровчих фітнес-занять. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. 2017. Вип. 10. С. 301-311.
3. Чернявська О. Фітнес як стиль життя: особливості розвитку в Україні (на прикладі мегаполісів). *Український соціологічний журнал*. 2012. № 1-2. С. 79-89.
4. Воробйова А. Українські тенденції розвитку фітнесу. *Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (23-24 квітня 2020 року, м. Львів)*. Львів, 2020. С. 20-23.
5. Дослідження ринку фітнес-послуг України 2019. *FitnessConnectUa – інформаційно-аналітична платформа*. URL: <https://docs.google.com/gview?url=https%3A%2F%2Ffitnessconnect.com.ua%2F2019.pdf&embedded=true>.

Зубченко О.С.¹
РИЗИКИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ
НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ

¹*Зубченко Олександр Сергійович*, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету, кандидат соціологічних наук.

Поглиблення реформи децентралізації, зростання політичної ваги місцевих рад, формування власного електорального порядку денного, особливо у великих громадах, змусило фахівців за підсумками місцевих виборів-2020 поновому осмислити підходи до прогнозування регіональних виборчих перегонів.

Зміна виборчих правил змусила місцеві еліти шукати партійні «дахи» різного калібру. Це проявилось через появу «іменних» партійних брендів у Запоріжжі та Мелітополі, локальне просування проектів «Наш край» (тісно пов'язаний із ОПЗЖ та народними депутатами В. Кальцевим та О. Пономарьовим), «Порядок» (афільований із металургійним комбінатом «Запоріжсталь» та Р. Ахметовим), «Нова політика» (близька до ПАТ «Мотор-січ» та олігарха В. Богуслаєва). Зустрічалися і мікро проекти (наприклад, Партія зелених, яку в регіоні контролював впливовий аграрій, экс-нардеп В. Кривохатко). Відповідно, використовувалися адміністративні та судові важелі для недопуску до виборів своїх опонентів. Наприклад, до міської ради Мелітополя не пустили «Слуг народу», а у Бердянську та районі із бюлетеня викреслили «За майбутнє».

Також спостерігалися набагато суттєвіші, аніж у попередніх виборчих циклах, відмінності між явкою сільського та міського населення. Можна погодитися із С. Везиніциною, що останнім часом коректніше говорити не про прогнозування електоральної ситуації у регіоні, а про її реконструкцію [1]. Адже традиційно в електоральній соціології вважалося, що в абсолютної більшості виборців наміри, за кого віддати свій голос, вже сформовано за кілька днів до голосування, і вони з нетерпінням чекають нагоди виконати свій громадянський обов'язок. На практиці таке розуміння електорального процесу є хибним. Із міркувань соціальної бажаності респонденти завжди суттєво перебільшують свої наміри брати участь у виборах. Цей факт завжди треба враховувати та брати до уваги суттєві відмінності в активності прихильників різних політичних сил.

Порівнюючи дані моніторингових соціологічних досліджень та результати виборів у Запорізькій області, ми бачимо, що через територіальні диспропорції найбільше голосів втратила партія запорізького мера Володимира Буряка «Єднання». Ще у середині жовтня соціологи прогнозували їй щонайменше 13% голосів до обласної ради, але реально політична сила отримала лише 8,1% [2, с. 16]. У той же час статистично значуще збільшив підтримку «Опозиційний блок», що спирався на активніший електорат сільських районів.

Окрім цього, можна відзначити, що за умови тотального домінування виборчих списків на всіх рівнях набуло поширення «стратегічне голосування», коли виборці досить по-різному голосували за одну і ту саму політсилу до об-

ласної, районної та місцевої рад. Вірогідно, тут мало місце кілька чинників - усвідомлення більшої важливості певного представницького органу, наявність серед кандидатів відомих особистостей, діючих та колишніх народних депутатів, мерів, гострота конкурентної боротьби, орієнтація певних сил на чітко визначені соціальні або поселенські групи тощо. Це підтверджують емпіричні дані. Суто ідеологічні мотиви голосування домінували тільки у симпатиків «ЄС» (53%). Лідерський чинник більше за все працював у «Слуг народу» та «За майбутнє», а концепт «наведення порядку» припав до душі прихильникам «ОПЗЖ» і «Батьківщини».

За результатами циклу соціологічних досліджень, проведених у м.Запоріжжя компанією «IRG» у вересні – жовтні 2020 року, рівень усталеності електорального корпусу партії В. Буряка становив 63%, «Нової політики» – 62%, «Опозиційної платформи “За життя”» – 61%, «Європейської солідарності» – 59%, «Слуги народу» – 54%. У той же час у «Нашого краю» «твердих» виборців було лише 49%, а у «Батьківщини» – тільки 34% [2, с. 15]. У підсумку, два останні суб'єкти не отримали представництва у міській раді.

Також регіональний екзит-полл-2020 засвідчив, що 16% жителів області ухвалили електоральне рішення за кілька днів до виборів або безпосередньо у кабінці для голосування. Найбільше таких прихильників було у малих проєктів – «За майбутнє» та «Наш край» (по 24%), «Нова політика» (23%). Але і у таборах найпотужніших ідейних опонентів – «ОПЗЖ» та «ЄС» кожен десятий також зробив свій вибір у останній момент [3, с. 9].

Таким чином, враховуючи сказане вище, можна виділити кілька вимог до вдосконалення технік електорального прогнозування на сучасному етапі:

1. підвищення уваги до визначення реальної явки виборців, її диференціації у територіальному та поселенському вимірах, поглиблене вивчення декларованої активності прибічників різних політичних сил;
2. більш повне врахування чинників електоральної мобілізації на місцевому рівні, особливо у сільській місцевості, можливостей організації локальними елітами «керованого голосування»;
3. підвищення репрезентативності вибірок регіональних досліджень, ретельніше врахування представництва віддалених територій.

Література:

1. Везиницына С.А. Электоральное прогнозирование на уровне региона: задачи и специфика. URL: <https://www.sgu.ru/sites/default/files/journals/izvestiya/pdf/2013/12/13/2011. tom 11.3.4.pdf>.
2. Отчет о результатах регионального экзит-полла-2020 / под ред. А.С. Зубченко. Запорожье: Южноукраинский гуманитарный альянс, 2020. 18 с.
3. Отчет о результатах социологического исследования «Электоральные настроения запорожцев: осень-2020» / под ред. Ф.С. Хрусталева, А.А. Ашурбекова. Запорожье: IRG, 2020. 29 с.

Калиновський Ю.Ю.¹, Яковюк І.В.²
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

¹*Калиновський Юрій Юрійович*, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків), доктор філософських наук, професор.

²*Яковюк Іван Васильович*, завідувач кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків), доктор юридичних наук, професор.

У ХХІ сторіччі Україна стикнулася з новими викликами та загрозами у різних сферах суспільного життя, які мають як традиційний, так і гібридний характер. У новітніх гібридних війнах спрямованих на руйнування економічної, політико-правової та інституціональної спроможності держави використовуються методи дестабілізації соціокультурної та інформаційної сфер, здійснюється підриг національної єдності, утворюється атмосфера «контрольованого хаосу», штучно інспірується протистояння щодо суперечливих історичних подій, релігійних та етнонаціональних особливостей розвитку того або іншого народу. Відповідно, соціокультурна сфера держави стає об'єктом перманентних атак, які мають ознаки гібридності. Зокрема, спостерігаються намагання з боку різноманітних деструктивних суб'єктів здійснити деформації або руйнування окремих сегментів соціокультурної сфери, що є необхідною умовою зміни настроїв та уявлень у масовій суспільній свідомості з метою утвердження інтересів та реалізації стратегічних планів країни-агресора.

Як зазначають вітчизняні фахівці, одним з головних об'єктів гібридних атак, розрахованих на перешкоджання консолідації українського суспільства стала історія, що відповідає концепції пріоритету «світоглядної», «хронологічної» та «фактологічної» зброї над економічною, «фізичною» тощо в наступальній доктрині агресора. Як при становленні суспільств сучасного європейського типу, що визначалися секуляризованістю суспільної ідеології, раціоналізмом соціальних інститутів, пріоритетом природного права, правовим характером держави, вільною (від станових привілеїв) економікою, так і в добу постсучасності історія слугує ресурсом саморозуміння нації (національної ідентичності), легітимації держави, обґрунтування політичних стратегій та інтерпретації поточних подій та процесів [2, с. 18]. Намагання переписати історію, змінити акценти у оцінці певних подій є поширеною технологією гібридної війни, яка спрямована на підриг консолідації українського народу, зниження його спроможності чинити колективний світоглядний опір агресії.

Можна стверджувати, що під час гібридної війни соціокультурне протистояння набуває особливої значущості, оскільки даний тип насильства передбачає постійну боротьбу за світоглядні настанови людини, соціальних класів та груп, суспільства у цілому. Таке протистояння об'єктивно сприяє трансформаціям у соціокультурній сфері країни, спричиняє зміни у загальній та інфор-

маційній культурі громадян.

На думку Є. Мануйлова та О. Прудникової, інформаційно-культурне протистояння України під час «гібридної війни» має характер ціннісно-цивілізаційний, коли фактично зіштовхуються аксіологеми «західного» та «східного» світів. У процесі цієї боротьби об'єктивно трансформується сутність і характер інформаційної культури, вона стає більш активістською, політизованою, критичною, а її носії частіше вступають у публічні дискусії, беруть участь у громадянських акціях тощо [4, с. 29].

Необхідно зазначити, що в умовах гібридної війни значно збільшується загроза міфологізації суспільної свідомості, що негативно впливає на соціокультурний розвиток країни. Суб'єкти гібридної війни використовують міфи як зброю, яка деформує історичну пам'ять та когнітивно-емоційні механізми адекватного сприйняття реальності, а також суспільні уявлення про певні феномени буття – історичний час, історичний простір, суспільна безпека або небезпека, фактологічне підґрунтя подій тощо.

З точки зору Р. Барта, міф забирає у концепту його первинний смисл і намагається замінити його на інший, який стане змістом міфу. Таким чином, «міф використовує концепт» в якості форми, котрій можна надати будь-який зміст. При цьому смисл концепту не зникає, а лише деформується, спрощується. Міф нічого не приховує і нічого не демонструє – він деформує; його тактика – не правда і не вигадка, а відхилення [1, с. 255]. Таким чином розповсюдження історичних, соціальних та інших міфів є реальною загрозою соціокультурному розвитку країни під час гібридної війни.

Протидія міфологізації суспільної свідомості у вітчизняних реаліях гібридного протистояння потребує посилення духовно-ціннісного підґрунтя соціокультурного розвитку України. Можна погодитись з висновком В. Карлової про те, що існування у суспільстві чітко визначеної базової системи цінностей, яка поділяється й підтримується його переважною більшістю, сприяє національній інтеграції та виступає орієнтиром нації на шляху державотворення. Базові цінності суспільства лежать в основі національної ідеї й загальнонаціональної ідеології як духовної рушійної сили державотворення. На основі спільних національних цінностей формується і реалізується стратегія національного поступу, державна політика, приймаються закони, управлінські рішення. Зазначене переконує, що подолання негативних тенденцій в гуманітарній сфері, які становлять загрози її розвитку має стратегічне значення, оскільки духовно (культурно, інформаційно, ідеологічно, конфесійно, психологічно) роз'єднане суспільство не здатне розвиватися в існуючому геостратегічному духовному просторі [3, с. 3].

Таким чином, соціокультурний розвиток України в умовах гібридної війни стає переобтяженим низкою ризиків, що впливають на його перебіг, діяльність суб'єктів та об'єктів даного процесу. Негативний вплив на соціокультурну сферу країни стає одним з основних методів ведення гібридної війни у сучасних умовах.

Література:

1. Барт Р. Мифология / [пер. с фр., вступ. ст. и коммент. С.Н. Зенкина]. М.: Изд-во им. Сабашиных, 1996. 312 с.
2. Будагьянц Л.М., Осьодло В.І. Національна освіта проти гібридної зброї: боротьба за історію. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2017. № 7 (1). С. 11-26.
3. Карлова В.В. Пріоритети гуманітарної політики в умовах викликів та загроз національній безпеці України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. Т. 29 (68), № 6. С. 1-7.
4. Мануйлов Є.М., Прудникова О.В. Інформаційно-культурна безпека України в умовах «гібридної війни». *Вісник Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2017. № 1. С. 26-36.

**Кальниш Ю.Г.¹, Веліханова Е.Ш.², Гарус І.Д.³,
Іванічева А.В.⁴, Іщенко С.С.⁵, Смолін Н.С.⁶**

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕВІАЦІЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ
COVID-19 В УМОВАХ КАРАНТИНУ**

¹**Кальниш Юрій Григорович**, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор наук з державного управління, професор.

²**Веліханова Ельміра Шахнівна**, здобувачка вищої освіти кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

³**Гарус Ірина Дмитрівна**, здобувачка вищої освіти кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

⁴**Іванічева Анастасія Віталіївна**, здобувачка вищої освіти кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

⁵**Іщенко Сергій Сергійович**, здобувач вищої освіти кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

⁶**Смолін Нікіта Сергійович**, здобувач вищої освіти кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Різні прояви соціальних девіацій, а саме: злочинність, алкоголізм, наркоманія, суїцид, проституція, завжди привертала увагу молоді, як самої психологічно не стабільної соціальної групи. **Так, наприклад, останнім часом ювенальна поліція України фіксує сплеск небезпечних членджів і спроб суїциду серед старших підлітків. Переважна кількість таких дій призводить до трагічних наслідків.** Тому проблема поширеності девіантної поведінки в молодіжному середовищі придбала в нашій країні загрозливих масштабів і потребує соціологічному аналізу з метою вдосконалення методів контролю, профілактики та припинення антисоціальних процесів в молодіжному середовищі. Саме за рівнем прояву молодіжної девіації можна судити і прогнозувати стан злочинності та інших відхилень у суспільстві прийдешніх років. При цьому розг-

лядається нами проблематика девіацій в молодіжному середовищі передбачає вивчення ступеня вираженості молодіжних девіацій, динаміки в часі, та зв'язку з екстремальною соціальною ситуацією, викликаною пандемією COVID-19 і карантинном.

Мета дослідження полягала в тому, щоб з'ясувати ступінь та особливості соціальної девіації молоді (на прикладі студентів молодшого юнацького віку в місті Дніпро) під час пандемії COVID-19 в умовах карантину.

Дослідження здійснювалося шляхом аналізу результатів опитування через формалізовану анкету [1] в соціальних мережах Інтернет. В опитування взяли участь 50 респондентів – старших школярів та студентів різних навчальних закладів міста Дніпра, віком від 16 до 20 років. Осіб жіночої і чоловічої статі вибрано порівну. Оцінювання здійснювалося за 30-ти бальною шкалою, до показник від 0 до 11 вважався відсутністю відхилень, а показник від 21 до 30 вважався стійкою моделлю соціальної девіації). При виявленні особливостей соціальної девіації у зв'язку з екстремальною ситуацією, викликаною пандемією COVID-19 і карантинном здійснено порівняння отриманих навесні 2021 року результатів з результатами аналогічного опитування проведеного в допандемічний період (восени 2019 року).

Одним з найпоширеніших різновидів соціальної девіації молоді є аутоагресивна поведінка, подекуди з суїцидальними наслідками. Загалом, світова статистика засвідчує: у групі підлітків віком 15-19 років суїцид – друга за частотою причина смерті серед дівчат (після ускладнень вагітності та пологів) і третя серед юнаків (після ДТП і міжособистісного насильства) [2]. Серед основних факторів, що спонукають до суїцидальної поведінки, не тільки молодь, а й людей будь якого віку, зокрема, психологи називають надзвичайні ситуації й катастрофа. Якщо на початку 2020 р. серед досліджуваної групи показник аутоагресії становив **6,8 балів**, то на початку 2021 р. – вже **14,8 балів** – що більш як у два рази перевищило попередній показник.

Загальна агресивна поведінка може бути як прямою, коли людина не приховує свою агресію від оточуючих, так і непрямую, коли агресія приховується під неприязню, єхидством або іронією [3]. Приміром, останнім часом в Україні відмічається зростання кількості випадків булінгу серед молоді. На початку 2020 р. серед досліджуваної групи показник схильності до агресивної поведінки складав **6 балів**, то на початку 2021 р. – вже **11 балів** – тобто збільшився майже удвічі і досягнув рівня вираженого відхилення. При чому, у 10% респондентів спостерігалися показники, що свідчать про утворення стійкої моделі соціально-агресивної поведінки (в 2020 р. у жодного з респондентів таких високих показників не спостерігалось).

Делінквентна поведінка – це поведінка, за якої неповнолітні здійснюють «протиправні вчинки», які мають зовнішні ознаки «правопорушень», але за які вони не можуть нести юридичну відповідальність, оскільки у них ще не настав стан юридичної «дієздатності» [4]. За результатами дослідження можна зробити висновок, що середній показник делінквентної поведінки (**11,3 бали**) говорить

нам про те, що серед респондентів виявлена ситуативна схильність до делінквентної поведінки. Аналогічний показник в 2020 р. фіксувався на рівні **7,8 балів**. Тобто спостерігається зростання принаймні у півтора рази.

Адиктивна, або залежна поведінка (тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія, інтернет-залежність, пристрасть до азартних ігор), є одним з найбільш поширених типів девіантної поведінки і виражається в прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою прийому психотропних речовин або постійної фіксації уваги на певних предметах або активних видах діяльності, що супроводжуються розвитком інтенсивних емоцій. Зафіксований в 2021 р. середній показник адиктивності серед респондентів (**11 балів**) в цілому не перевищує соціально критичного рівня, але порівняно з 2020 р. (**6 балів**) є майже удвічі більшим.

Висновки.

1. Порівняння результатів пілотних соціологічних опитувань молоді отриманих ідентичним інструментом (стандартна анкета опитування) й ідентичною методикою (анонімне інтернет-опитування) в одній місцевості (місто Дніпро), при всіх інших однакових соціальних умовах й обставинах, за виключенням пандемії COVID-19 та пов'язаних з нею карантинних заходів, засвідчило помітну тенденції до стрімкого зростання рівня схильності молоді до девіантної поведінки в 2020-2021 роках.

2. Кризові соціальні ситуації, пов'язані з пандемією COVID-19 в своїй сукупності створюють той рівень при якому відбувається майже неминуче зниження соціокультурних «бар'єрів», що є, в принципі, найголовнішими нормами і одночасно гарантими поведінки, яка узгоджується з цінностями суспільства і вимогами права. Самі умови життя, що призводять до зниження цих «бар'єрів», роблять порушення правил співжиття морально виправданим для молодого людини. Якщо така тенденція збережеться протягом всього 2021 р. з переходом у 2022 р., то в Україні можна буде впевнено говорити про «покоління COVID-19».

3. У зв'язку з цим виникає потреба у формуванні специфічного соціального дискурсу, що відображає основні особливості й тенденції, причини та фактори молодіжної девіації в умовах пандемії й в цілому стратегії профілактичної роботи серед молоді в сучасному «суспільстві ризику».

Література:

1. Онлайн-тест на склонность молодежи к нарушению норм и правил. *Testometrika Team*. URL: <https://testometrika.com/for-children/test-on-the-tendency-of-adolescents-to-violation-of-norms-and-rules> (дата звернення: 10.03. 2021).
2. Підліткове самогубство. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3194193-pidlitkovi-samogubstva-tri-dni-pospil-so-ce-ak-zaraditi.html> (дата звернення 10.03.2021).
3. Волянська О.В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 3 (30). С. 117-132.

4. Чуносів М.О. Класифікація видів делінквентної поведінки як теоретична проблема. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. 2013. № 11. С. 158-161.

Камалова В.В.¹
**ЕСТЕТОСФЕРА МОДИ В СИТУАЦІЇ НОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ:
ПАНДЕМІЯ І ЛОКДАУН**

¹*Камалова Владислава Вадимівна*, здобувачка вищої освіти кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Сучасний світ наповнений візуальними образами. На цьому наголошують багато дослідників візуальної культури, наприклад: Малколм Барнард стверджує: «Те, що візуальне, стало важливим досвідом в житті людей. Ми все більш схильні до впливу візуальних матеріалів і залежні від них»; те ж саме відзначає і Ніколас Мірзоев: «Можна говорити про важливе значення візуальних відчуттів в повсякденному житті» [1, с. 7]. В добу візуалізації великого значення в міжлюдському спілкуванні набуває образ. Образи переносять інформацію, знання, емоції, естетичні відчуття, цінності. Вони впливають не тільки на свідомість, а й на підсвідомість людей. Можна їх читати як текст, аналітично і фрагментарно, по черзі і способом, який Ролан Барт визначає як *studium*, про це дослідник говорив так: «Завдяки *studium* ми цікавимося багатьма фотографіями незалежно від того, розглядаємо ми їх як політичне свідоцтво або як хороші сцени з історії». Тобто, *studium* – це холодний, відсторонений аналіз, інтерес, але не пристрасть. Барт вказує на вражаючий або навіть шокуючий вплив образу на глядача, яке він назвав *punctum* – конденсований, синтетичний спосіб передачі значення, яке нав'язується глядачеві безпосередньо без будь-якого попереднього аналізу [1, с. 87].

Задля дослідження впливу образу на підсвідомість суб'єктів в певних історичних умовах нами був проведений візуальний інтерпретативний аналіз контенту інста-блогерів в «часи» пандемії COVID-19. Дана дослідницька стратегія відноситься до якісної методології і інтерпретативізму як засадничої теоретичної перспективи, яка методологічно споріднена з символічним інтеракціонізмом, феноменологією, герменевтикою. Окрім цього методологічно цінним в межах нашого дослідження є поняття Барта «*punctum*». Науковець визначає поняття *punctum* як можливість фотографії викликати певні почуття – у випадку, коли фото є значущим для великої соціальної групи, можна констатувати, що воно транслює цінності важливі для цієї соціальної групи [2, с. 10]. Як висновок, за допомогою фотографій можна транслювати цінності, які в подальшому вплинуть на поведінку багатьох людей. Всього було проаналізовано фото- та відеоконтент 15-ти українських (28 фото та 8 відео), 12-ти російських (25 фото та 2 відео) та 10-ти американських (15 фото) популярних інста-блогерів. Індикаторами відбору виступили кількість підписників і лайків на окремих фото, на

яких було зафіксовано присутність символічних маркерів асоційованих з COVID-19. Основними складовими (фазами інтерпретативного аналізу зображення: для нас виступили: 1). характеристика технологічної модальності – «Яким є візуальний ефект зображення?»; 2). характеристика композиційної модальності – «Якою є сама композиція зображення?» 3). характеристика соціальної модальності – «Яким є візуальний смисл/значення зображення?». Зазначений алгоритм аналізу вперше був запропонований і апробований в працях Дж. Роуз [3].

У ході аналізу фото- та відеоконтенту нами були виявлені типові стратегії візуальної презентації знакових форм, які асоціюються з пандемією COVID-19, а саме: **glam-, horror-, eco- та local-пандемія**. У стислому вигляді нижче представляємо результати авторського дослідження, з прикладами зображень, які були використані під час аналізу.

Glam-пандемія. Найбільш поширеною стратегією візуальної презентації модних тенденцій в умовах пандемії COVID-19 виступає glam-пандемія (гламур-пандемія). В дискурсах мас-медіа і повсякденності «гламур» (від англ. *glamour* – чарівність) перетворюється в універсальну характеристику естетики суспільства початку XXI століття, тобто постіндустріального капіталізму, котрий пережив постмодернізм. Але гламур – це не просто естетична форма або культурна логіка, це сама раціональність сучасного капіталізму. Подібно стихіям, п'ять елементів гламуру виявляються в основі всіх явищ (в тому числі пандемії COVID-19) [4]: «земля» гламуру – розкіш, сенс якої не в дорогих предметах, а в ексклюзивному споживанні, що виходить за межі функціональності; «вода» гламуру – екзотика, суть якої не речі і звичаї далеких країн, а побут за межами буденності; «вогонь» гламуру – еротика, під якою розуміється не просто відображення людської сексуальності в масовій культурі, а нагнітання «нелюдської» сексуальності; «повітря» гламуру – рожевість, яке являє собою не тільки зазначений колір, а й радикальне візуальне рішення проблем; квінтесенція гламура – блондинисте, що не зводиться просто до кольору волосся, а розуміється як керована зовнішність, керуюча свідомість. Таким чином, вищезгадана «велика п'ятірка» окреслює гламур (*glam*) як горизонт досвіду, зумовлює, що об'єктивно є гламуром.

Horror- пандемія. Сучасну культуру можна назвати *horror* культурою, ідея якої – «боятись, щоб насолоджуватись». Страх, фобії перед реальністю, невизначеністю лежать в основі соціогенезу. Можна сказати, що на перших стадіях соціогенезу *horror* носить «природний» характер страху перед невизначеністю і стихіями природного середовища, а вже на стадії постіндустріального суспільства масового споживання виникає *horror* «другого порядку». Тобто, у міру розвитку соціуму, переходу від цінностей виживання до «постматеріального» цінностям виникає нова перспектива хорроризації. Йдеться, з одного боку, про страх втрати благополучного сьогодення, раціонально створеного штучного середовища, а з іншого – про штучно створюваний і культивований хоррор [5]. Пояснюючи популярність жанру *horror*, сучасний норвезький філо-

соф Ларс Свендсен в книзі «Філософія страху» говорить, що «є щось солодке в тому, щоб бути наляканим романом, фільмом або комп'ютерною грою майже до втрати свідомості» [6]. Можна пояснювати це явище психологічному рівні: переживання страху дає гостроту, інтригу, без яких життя було б нудним і банальним, таким чином, у сучасному суспільстві дозований страх являє собою антитезу нудьги. Явище *horror*-споживання в умовах пандемії COVID-19 можна прослідкувати у популяризації *horror*-масок, які представлені у тому числі і в різних Інтернет-магазинах, що рекламують інста-блогери.

Есо-пандемія. Пандемія COVID-19 змінила майже всі сфери людської життєдіяльності, під вплив потрапив і еколайфстайл. Через коронавірус значно зріс рівень пластикового забруднення – всьому виною масове використання одноразових масок і рукавичок. Довгий час через карантин не функціонували пункти збору сміття, а багато кав'ярень відмовилися від багаторазового посуду і використовували тільки одноразові стакани для кави. Крім цього під час карантину, в зв'язку із заборонаю на зібрання великої кількості людей, була призупинена робота багатьох екологічних проектів.

Обмеження торкнулися і модної індустрії: Conde Nast планує досягти повної вуглецевої нейтральності, дизайнери та представники фешн-спільноти підписуються під відкритим листом, де закликають реорганізувати Тиждень моди – так виробництво стане більш екологічним. Стійкий бренд взуття Allbirds поклав на себе вуглецевий податок. Бренд Patagonia заробляє на ремонті старого одягу, закликаючи відмовитися від покупки нової, Timberland виробляє підошви для черевиків із зношеної продукції виробників шин, а маленькі компанії на кшталт Tonle і Pure waste шиють одяг із залишків тканини, які їм постачають більші виробництва [7].

Яскравим екотрендом пандемії COVID-19 є еко-маски. Голландець Марсель Вандерс спільно з американською компанією O2TODAY представив колекцію захисних масок. Широкі і одночасно ергономічні маски виконані з найтоншої вовни мериноса, привезеної з Нової Зеландії. Творці відзначають, що основними перевагами продукту є його екологічність, а також високий ступінь фільтрації і здатність пропускати очищений кисень [8]. Ще одним екотрендом виступає багаторазова маска з кави. Маска виготовляється з кавової пряжі і використовується з біо-вкладишем повітряного фільтра, виготовленого з використанням нанотехнологій срібла і кави. Фільтр потрібно міняти приблизно раз в 30 днів [9].

Local-пандемія. У сучасних умовах глобалізації мода виконує специфічні функції виробництва та підтримки символічного порядку, пов'язаного з вимогами сучасного масового виробництва та його мережевої структури. Вона активно визначає і структурує процес сучасного споживання, а також виконує уніфікуючу функцію. З одного боку, на масового споживача постійно впливає глобалізаційний та нівелюючий ідентичність і культурну своєрідність тиск модних зразків поведінки, відбувається стандартизація різних сторін життя і зовнішнього вигляду. З іншого – глобалізацію супроводжує сплеск локальної

етнічної самосвідомості, позиціонування індивідуалізму, філософія екологізації виробництва та споживання. Таким чином, мода в умовах пандемії COVID-19 передбачає новий тренд – local-пандемію [10]. У нашому дослідженні прикладом local-пандемії постають захисні маски з національними (етнічними) символами тощо.

Таким чином, у межах нашого дослідження, ми розглянули ідеологію суспільства споживання (консюмеризма) в контексті пандемії COVID-19 як систему поглядів, аксіологічних установок, ідей, концептів, які репрезентують і підтримують особливий соціально-економічний і соціокультурний уклад життя, у якому споживання визначається як самостійна цінність, а основним культурним імперативом є отримання насолоди, прагнення до соціокультурного переваги і самореалізації за рахунок споживчих практик. Були виявлені типові стратегії презентації знакових форм: glam-, horror-, есо- та local-пандемія. З результатів дослідження можна зробити висновок, що в основі кожної окремої фотографії зафіксовані соціальні процеси, цінності і моделі поведінки, візуальний аналіз дає можливість проаналізувати можливі експресивні коди і конотації, які закладають ідеологічне значення в зображення, враховуючи їх контекст, щоб виявити їх роль в символічній регуляції соціальної поведінки.

Література:

1. Штомпка П. Визуальная социология. Фотография как метод исследования: учебник / пер. с польск. Н.В. Морозовой, авт. вступ. ст. Н.Е. Покровский. М.: Логос, 2007. 168 с.
2. Яковлев М.В. Техніка та алгоритм аналізу візуального матеріалу: розмежування якісних і кількісних підходів. *Наукові записки*. 2011. Т. 122. Соціологічні науки. С. 9-13.
3. Rose G. Visual Methodologies: An Introduction to the Interpretation of Visual Materials. London: Sage, 2004. 287 p.
4. Иванов Д. Глэм-капитализм. 2016. URL: <https://mybook.ru/author/dmitrij-ivanov-5/glem-kapitalizm/read/>.
5. Тульчинский Г.Л. Хоррор как компонент современной культуры. URL: https://studref.com/418691/kulturologiya/horror_komponent_sovremennoy_kultury.
6. Свендсен Л. Философия страха. М.: Прогресс-Традиция, 2010. 288 с.
7. Башурина Е. Дать Земле шанс: как изменится эоактивизм в 2020 году. *Социалка*. 2020. URL: <https://saltmag.ru/society/social-issue/5445-dat-zemle-shans-kak-izmenitsja-eko-aktivizm-v-2020-godu/>.
8. Янгирова Л. Эко-маски от Марселя Вандерса. *Interior+Design*. URL: <https://www.interior.ru/design/1046-eko-maski-ot-marselya-vandersa.html>.
9. Главные эко-тренды 2021 года. *Journalist.today*. 2021. URL: <https://journalist.today/glavnye-jeko-trendy-2021-goda/>.
10. Овсянкіна Л. Сучасна мода як соціально-філософський феномен. *Київські філософські студії – 2020: матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю*. К., 2020. С. 212.

Кармазіна М.С.¹

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ В УКРАЇНІ – ІНСТИТУТИ СУСПІЛЬСТВА ВИСОКИХ РИЗИКІВ

¹Кармазіна Марія Степанівна, завідувач відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України (м. Київ), доктор політичних наук, професор.

Характерними ознаками політичних інститутів (як своєрідного наслідку діяльності еліт в Україні) є:

1) *нестійкість / нестабільність* та, відповідно, їх слабкість як «правил гри», що жодною мірою не вкладається у абстрактно-нормативну категорію «демократична невизначеність», а пояснюється специфікою політичної конкуренції в умовах постійно присутнього в державі (політичній системі) авторитарного виклику та домінуванням олігархії в економіці й політиці, та є проявом «неефективних еліт» – жадібних, непрофесійних, безвідповідальних, у значній своїй частині просякнутих компрадорським духом, які керуються індивідуальними мотивами та преференціями (для форматування чи переформатування «координаційних дискурсів»), посилюючи «корупційний потенціал» інститутів (тобто спроможності механізмів, що забезпечують неформальну взаємодію) та ігнорують суспільні запити на адекватний інформаційно-аналітичний супровід процесу ухвалення політичних рішень;

2) перебування інститутів у стані *перманентних криз*, зокрема – «урядових», «конституційних» та ін., тригером яких виступає, найперше, неконвенційна поведінка представників політичної еліти, уникнення нею розробки механізмів упередження політичних ризиків (які є відмінними у кожного інституту) та стратегій інтеграції цих механізмів безпосередньо до структури того чи іншого політичного інституту. В умовах постійного урізноманітнення політичних ризиків (як сукупності чинників відмінної природи) посилюються дисфункціональність інститутів, що проявляється у наданні неполітичному за характером інституту політичних функцій; незаконному набутті політичних функцій допоміжними структурами; приховуванні за зовнішнім демократичним фасадом недемократичної сутності інституту; відсутності належного рівня транспарентності; зміцнення неформальних інститутів (політичної та бюрократичної корупції); «політизації бюрократії», непотизмі, клієнтелізмі та ін., що лежать в основі непрозорих практик персонального обміну та взаємодії;

3) *гібридний характер інститутів*. Проявляється у функціонуванні поряд зі «старими» інститутами (на зразок «рад», все ще легітимних у суспільній свідомості) нових (президентства, НАБУ, САП та ін.); інституційному уподібненні демократичним стандартам за формою, але без якісних демократичних змін; вкоріненості в їх діяльності патерналістських традицій. Це призводить до монополізації та концентрації влади; адміністративно-бюрократичного свавілля; дублювання роботи і, відповідно, неефективної дії, як і латентного конфлікту

інтересів та взаємного невизнання інститутами один одного; діяльності «доповнюючих» (що забезпечують функціонування формальних інститутів), «заміщуючих» (зокрема, щодо судової системи як «арбітра» виступала в один час «президентська вертикаль влади» чи правоохоронні органи), неактуальних (як Мінікультури) структур; до зрощення бізнесу та злочинних угруповань з політикою і «деструктивного плюралізму» як засобу самозбереження та сомовідтворення неформальних політичних інститутів («підривних» – корупції, непотизму чи фаворитизму як його різновиду, клієнтелізму та ін., які функціонували поза рамками закону, були «тіньовими» і нелегальними чи напівлегальними) та «псування» ними формальних; недотримання на практиці принципу розподілу влади тощо.

Зусилля неформальних інститутів спрямовувалися на блокування механізмів (на законодавчому рівні та на численних рівнях політичної практики) «демократичних противаг» (парламенту, громадянського суспільства, опозиційних партій, вільної незалежної преси тощо заради гальмування чи й знищення інституційної ефективності та рівноваги у межах демократичних політичних практик та, відповідно, на шляху поглиблення демократії у країні), які б не припускали коригуючої інкрементальної або й радикальної зміни правил гри. Склалася ситуація, яка уможливила отримання ренти окремими персонами і кланами (що, разом із фактом монополізації влади) засвідчило наявність феномену «захоплення держави».

За таких умов відбулося посилення: *а)* регіональних кланів (регіональних політмереж), які при слабкості інститутів політичної системи держави здатні формувати місцеві політичні режими (згідно зі своїми інтересами та всупереч інтересам як інших регіонів, так і держави в цілому) та накопичувати потенціал (у т. ч. сепаратистський) «нових центрів сили», що призводить до послаблення політичної системи суспільства, зокрема, та держави загалом; *б)* викликів з боку специфічних політичних аттракторів, якими ставали, найперше, місцеві сепаратизми (у вигляді постанов «народних республік»), «рухи за самовизначення» (напр., русинів), політизована УПЦ (МП), окультні релігійні рухи (як «АлатРа») та ін., що призводили до втрати державою суверенітету (територіального, конституційного); *в)* територіальних претензій до України з боку сусідніх держав (не лише Росії, яка окупувала українські території, але й інших, чий політичні стратегії не в останню чергу підживлюються ідеями «повернення до історичних кордонів Речі Посполитої», «Великої Угорщини» чи «Великої Румунії» тощо. Крім того, в умовах відсутності відповідальності (політичної, адміністративної, кримінальної) за несвоєчасність оновлення інститутів згідно з чинним законодавством наслідком ставало функціонування фактично нелегітимних інститутів (в один час – ЦВК, Рахункової палати) і, що ще важливіше, – втрата оборонного, адміністративного та ін. потенціалу держави в умовах розробки спецслужбами сусідніх держав цілої низки сценаріїв до руйнування демократичних спільнот із середини. Тож політичні інститути в Україні – чинник, що зумовлює потужні виклики і, відповідно, ризики для дер-

жави і суспільства.

Катаєв С.Л.¹

СВОБОДА І БЕЗПЕКА В УМОВАХ КАРАНТИНУ

¹**Катаєв Станіслав Львович**, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету (м. Запоріжжя), доктор соціологічних наук, професор.

До політичних, економічних, духовних обмежень вільного вибору людини в умовах пандемії додалися обмеження біологічного характеру. Якщо раніше обмеження свободи людей унаслідок його хвороби було приватною проблемою, то зараз це проблема носить загально соціальний характер. Ризик заразитися небезпечною хворобою став причиною добровільного самообмеження людини в свободі переміщень, способах проведення вільного часу, характеру спілкування з іншими людьми і т.д. Людина готова поміняти свою свободу на безпеку. Контроль за власною поведінкою, який обмежує свободу реалізації потреб в спілкуванні, розвазі, подорожі, носить в даний час в більшості випадків добровільний характер. Хоча існує громадський рух, сенс якого полягає у відмові поміняти свою свободу на безпеку в ситуаціях загрози зараження вірусом.

З давніх-давен люди боролися за свободу і готові були вмирати за це. В даний час противники карантину фактично успадковують традиції борців за свободу, готових йти на будь-які жертви заради свободи. Але тут вступають в силу обмеження, які входять у визначення демократії. Людина може претендувати на свободу лише в тих рамках, які не заважають свободі іншої людини. У разі боротьби за свободу від карантину, люди зазіхають на свободу інших убезпечити себе від зараження. Здобувши свободу від обмежень карантину, людина створює небезпеку не тільки для себе, але і для оточуючих. Держава, відображаючи загальні інтереси, змушена йти на обмеження свободи, порушити демократичні права громадян, обіцяючи натомість підвищити рівень безпеки для більшості.

Але виникає інша проблема економічного характеру, а саме – загроза бідності і голоду. Елементарні біологічні потреби в їжі в піраміді потреб первинні по відношенню до потреби безпеки. Опитування громадської думки показують, що люди бояться злиднів більше, ніж коронавірусу. Держава прагне знайти баланс між цим двома базовими потребами людей. У країнах з великим економічним потенціалом є більше можливості компенсувати збитки від коронавірусних обмежень. В Україні цей потенціал недостатній, щоб ефективно протистояти загрозі втрати засобів до існування. Тому градус суспільного невдоволення зростає. Люди вже протестують не проти обмежень саме свободи, а проти позбавлення можливості вести економічну діяльність, що забезпечує засоби до існування. Фактично йде боротьба не за демократичні свободи, а за можливість забезпечити себе засобами існування. Тобто пріоритет первинних потреб підміняється потребами вищого порядку. Іншими словами, демократичні свободи

вже не є постматеріальними цінностями, а є умовою задоволення саме матеріальних потреб. Концепція щодо постматеріальних цінностей, як ознаку більш розвиненого демократичного суспільства, в умовах суспільства ризику потребує суттєвого коригування. Людина потребує свободи, щоб бути ситою. І заради цього вона готова пожертвувати своєю безпекою. І тільки для привілейованих верств суспільства дана теорія може бути вірною. Виникають нові соціальні нерівності за критерієм безпеки від зараження вірусом. Також як старіння і смерть не піддається соціальній диференціації, ні багатство, ні влада не вбережуть від цього. Так і небезпека зараження вірусом вільна від громадських привілеїв. У багатьох країнах безпека від вірусу стає проблемою соціальної рівності, тоді як в бідних країнах ця проблема породжує нові дискримінації за тими критеріями, які вибирає держава. Ті соціальні групи, кому саме дістанеться вакцина в першу чергу, фактично стають привілейованими соціальними групами. І ці привілеї не в повній мірі залежать від багатства і влади, але також і від тих критеріїв, які з точки зору держави важливі для збереження загального тону суспільства безпеки: лікарі, військові, вчителі і т.п.

Вірус створює виклик для церкви і релігії. Релігійні люди відмовляються від засобів особистого захисту від вірусу, вважаючи, що воля Бога тут повинна переважати. Хрещена хода і інші заходи, способи призову до Бога захистити від вірусу означають, що людина беззахисна перед тим, що є волею Бога: в його владі карати або милувати. Карантинні обмеження для релігійних людей - це спроба протистояти волі бога. Тут боротьба не за свободу, а за визнання залежності від вищих сил, а не від земних властей.

Таким чином, мотивація боротьби проти карантинних обмежень носить різний характер. Небажання погодитися на обмеження свободи, навіть в обмін на безпеку, вимога зберегти умови для задоволення первинних потреб, протест проти обмеження волі бога. Але також є анархічні ідеї, безтурботність і безпечність, віра в долю, фаталізм, невігластво, віра в теорії змови, невіра в реальність коронавірусу, тотальне протистояння державі, боротьба за особисту свободу, не дивлячись ні на що.

Ключник Р.М.¹
**ПОЛІТИЧНІ СКАНДАЛИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ
СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ**

¹*Ключник Руслан Максимович*, доцент кафедри глобальної економіки Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро), кандидат політичних наук, доцент.

Говорячи про сучасні соціальні трансформації, слід звернути увагу на цінності, які змінюються в умовах глобальної кризи. Пандемія лише прискорила ці процеси, а ціннісні зрушення тривали й десятиліття до того. Кризові аспекти у цій сфері влучно ілюструють політичні скандали, які стають предметами суперечок, у яких, у свою чергу, кожна сторона дотримується своєї системи ціннос-

тей.

В останні десятиліття значної ваги набули цінності толерантності, плюралізму, поваги до інших, у тому числі вразливих груп населення. У масмедіа поширилися евфемізми, покликані уникнути образливих висловів. Тим більшим є обурення громадськості, коли політичний діяч поводить себе з порушенням цих цінностей. Так, у 2005 р. під час відкриття «тижня вина» політик з федеральної землі Бремен (ФРН) П. Глойштайн вилив шампанське на голову безхатченка, який стояв поруч зі сценою. Політик, зрозумівши образливість вчинку, запропонував чоловікові гроші, авторучку, але все було марно. Врешті-решт П. Глойштайн пішов у відставку та припинив займатися політикою [1].

У лютому 2009 р. міністр фінансів Японії С. Накагава виступав на пресконференції під час саміту G7 у Римі. Його поведінка була дещо дивною, деякі спостерігачі вважали, що він був п'яним [2]. Невдовзі він подав у відставку, оскільки репутація для японця вважається важливішою за посаду. При цьому перший президент Росії Б. Єльцин часто з'являвся на публіці у стані сп'яніння, і це не обурювало населення: інша країна – інші цінності. Єльцин сприймався як «свій хлопець», «людина з народу», якій властиво те ж саме, що й переважній більшості громадян.

У пострадянських країнах глибоко вкоренилися традиції верховенства еліти над народом, при цьому представник еліти може погрожувати своїм статусом, зв'язками, можливостями та іншими ресурсами. Але така поведінка є абсолютно неприйнятною у країнах Заходу. У демократичних країнах політик – це просто публічна особа, найнята на роботу, а відтак, може бути й звільнена. Одного разу А. Гілмор, депутат парламенту Нової Зеландії, влаштував скандал у ресторані. Офіціанту, який відмовився принести йому ще алкоголю, він погрожував своїми зв'язками. Журналісти висвітлили цей скандал, а політику довелося скласти мандат. Щоправда, він не вгамувався та надіслав журналістам СМС-повідомлення зі словом *utu*, що маорійською мовою означає «помста» [3]. Після цього шлях у політику для Гілмора був закритий назавжди.

Британський міністр Е. Мітчелл у вересні 2012 р. намагався виїхати з резиденції прем'єр-міністра через ворота, які не були для цього призначені. Співробітники поліції запропонували йому скористатися іншим шляхом виїзду, у відповідь на що високопосадовець назвав їх плебеями. Це викликало жорстку критику, і міністр пішов у відставку.

Міністр оборони Німеччини К.Т. цу Гутенберг вважався одним з найперспективніших молодих політиків країни. Але у 2011 р. у його дисертації було виявлено плагіат. Він був змушений визнати факт некоректних запозичень та пішов у відставку. У той же час численні скандали навколо плагіату в роботах політиків та чиновників пострадянського простору не мають таких наслідків. Можливо, це спричинено недостатнім рівнем поваги до інтелектуальної власності у постсоціалістичному суспільстві.

У сучасній політиці вважається неприйнятним тиснути на когось, використовувати силу чи погрозу силою, шантаж та компромат. Саме ці принципи були

порушені під час розмови Д. Трампа та В. Зеленського, коли американський президент переконував українського колегу сприяти розслідуванню діяльності сина свого політичного опонента Дж. Байдена в Україні. На нашу думку, можна простежити причинно-наслідковий зв'язок між скандальними санкціями України проти китайських акціонерів «Мотор-Січі» та загальною антикитайською спрямованістю політики США. Тобто, українське керівництво навіть не приховує політичної залежності від зовнішніх сил.

Важливим приводом для початку політичного скандалу є інформація про надмірну розкіш, у якій живуть політики. У 2021 р. вийшов фільм-розслідування О. Навального «Палац. Історія найбільшого хабаря» про розкішний палац біля Геленджика, який, за даними, викладеними у фільмі, належить В. Путіну [4]. За кількістю переглядів це відео деякий час було одним із лідерів на Youtube. Взагалі надмірні витрати на чиновників завжди є причиною політичних скандалів, але лише у країнах з розвиненою демократією вони можуть потягнути за собою кадрові рішення. Так, губернатор Токіо Й. Масудзое пішов у відставку після того, як стало відомо про його поїздки на дачу на державному авто. Віцепрем'єрка Швеції М. Салін пішла у відставку після купівлі продуктів з державної кредитної карти. Подібні дії «у виконанні» українських політичних діячів навіть не стають предметом обговорення, оскільки українська корупція має більші масштаби.

Отже, політичний скандал завжди полягає у невідповідності дій або бездіяльності політичного діяча тим цінностям, які в даному суспільстві є домінуючими. У той же час реакція на скандал може бути різною, залежно від політичної культури та політичної системи в цілому. Як ми пересвідчилися на прикладах реакції на випадки плагіату та нецільового використання коштів, громадськість у розвинених демократіях та пострадянських країнах реагує по-різному. На жаль, українське суспільство сьогодні демонструє досить високий рівень толерантності до порушення політиками як моральних норм і принципів, так і законодавства.

Література:

1. Minister Quits After Homeless Gaffe. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/en/minister-quits-after-homeless-gaffe/a-1582596>.
2. Japan finance minister steps down. *BBC*. URL: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7893924.stm>.
3. Новозеландский парламентарий ушел в отставку за оскорбление официанта. *Lenta.ru*. URL: <https://lenta.ru/news/2013/05/13/utu/>.
4. Дворец для Путина. История самой большой взятки. *Youtube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=ipAnwilMncI&ab_channel=%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B5%D0%B9%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9.

Ковальова Д.В.¹

ФЕНОМЕН ТЕРПИМОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

¹*Ковальова Дарина Володимирівна*, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат наук з державного управління.

Найважливішим чинником взаємодії різних країн, суспільств, соціальних груп є характер ставлень між ними. Ми живемо в ХХІ столітті: прогрес, економіка, нові комп'ютерні системи – все на службі людини. Здавалося б, життя повинне бути більш розміреним, впевненішим, радіснішим. Але, проте, в сучасному суспільстві відбувається активне зростання агресивності, екстремізму, конфліктів. У суспільстві повинна бути певна терпимість один до одного для гармонійного співіснування людей різних національностей, релігійних поглядів, світоглядів, звичаїв.

У даний час проблема формування терпимості стоїть особливо гостро. Це пояснюється цілою низкою причин: різке розшарування світової цивілізації з економічних, соціальних та іншими ознаками і пов'язане з цим зростання нетерпимості; розвиток релігійного екстремізму; загострення міжнаціональних відносин, викликане локальними війнами; проблемами біженців тощо. Адже, як зазначав вітчизняний філософ Ю. Шрейдер: «Найстрашніша з катастроф, що нам загрожують, це не так атомна, теплова і тому подібні варіанти фізичного знищення людства (а можливо, і всього живого) на Землі, як антропологічна – знищення людського в людині» [3, с. 93]. І перш ніж з'ясувати, як захистити природу, як позбавитися від воєн, лих тощо, слід зрозуміти, як залишитися людиною не тільки розумною, але й свідомою.

Усталено терпимість розуміється як «моральна якість, що характеризує ставлення до інтересів, переконань, вірувань, звичок, поведінки інших людей, виражається у намаганні досягнути взаємного розуміння й узгодження різнорідних інтересів і точок зору без застосування примусу, переважно методами роз'яснення і переконання» [1, с. 208]. Терпимість означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження та способів проявів людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Терпимість – це гармонія в різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Терпимість – це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміні культури війни культурою світу [2].

Терпимість необхідна у відносинах між окремими людьми, перш за все її необхідно формувати в сім'ях. У школах і університетах, в рамках неформальної освіти, удома та на роботі необхідно зміцнювати дух толерантності та формувати відносини відкритості, солідарності і уваги один до одного. Засоби комунікації здатні відігравати конструктивну роль у справі сприяння вільному та відкритому діалогу та обговорення, поширення цінностей толерантності та роз'яснення небезпеки прояву байдужості по відношенню до груп і ідеологіям,

що набирають силу, які є проповідниками нетерпимості.

Виховання є найбільш ефективним засобом попередження нетерпимості. Виховання в дусі толерантності має бути направлено на протидію впливу, що викликає почуття страху та відчуження по відношенню до інших. Воно повинно сприяти формуванню у молоді навичок незалежного мислення, критичного осмислення й вироблення суджень, заснованих на моральних цінностях. Дане виховання слід розглядати в якості невідкладного імперативу; у зв'язку з цим необхідно заохочувати методи систематичного та раціонального навчання терпимості, що розкривають культурні, соціальні, економічні, політичні та релігійні джерела нетерпимості, що лежать в основі насильства і відчуження. Політика та програми у галузі освіти повинні сприяти покращенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності та терпимості у відносинах як між окремими людьми, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами, а також націями.

У даний час великого значення набуває усвідомлення важливості феномена терпимості для нашого суспільства. Ситуації, що вимагають сьогодні від нас напруженої роботи думки для розуміння і пошуку виходу з них, пропонують нам і великі можливості. Стимулюючи все більший розмах і глибину соціологічних, психологічних досліджень, вони прагнуть від фахівців конкретних і чітких результатів. Сьогоднішні наші соціальні та економічні труднощі, як виклик, можуть виявитися навіть дуже корисними. По-перше, з точки зору розвитку нашої терпимості по відношенню до іншого, усвідомлення власної відповідальності за «ближнього», за свою країну, за її майбутнє, і, по-друге, з точки зору розвитку самої соціологічної та психологічної науки.

Література

1. Доукіна О.М. Феномен терпимості: характеристика, сутність, структура. *Збірник наукових праць Інституту проблем виховання НАПН України*. 2014. Вип. 18 (1). С. 206-214.
2. Просування європейських принципів толерантності та недискримінації в повсякденне життя української громади. *Регіональний громадський фонд «Право і демократія»*. 2019. 10 червня. URL: <http://www.fond.lviv.ua/?p=1636>.
3. Цветкова И.В. Идея толерантности и русская культура. *Философия культуры-97: материалы Российской научно-практической конференции*. Самара: Самарский университет», 1997. С. 92-94.

Ковальська-Павелко І.М.¹
**ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК РИЗИКОГЕННИЙ ЧИННИК
У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

¹*Ковальська-Павелко Ірина Миколаївна, доцент кафедри історії України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент.*

Сучасне українське суспільство набуває рис суспільства індустріального модерну, характерною рисою якого є ризик. За таким суспільством у суспільних науках закріпилася назва «суспільство ризику». На думку Ульріха Бека, сучасний соціум переходить від стану індустріальної модернізації до стану суспільства ризику, яке, в свою чергу, не є постіндустріальним. Воно являє новий щабель суспільства модерну, в якому виробництво ризиків превалює над виробництвом багатства, характерного для індустріального суспільства [1, с. 21-26]. Отже, на зміну суспільству загального добробуту приходить суспільство ризиків, яке не лише живе у світі ризиків, але й продукує їх. Світ починає втрачати свою стабільність і щоразу більше набуває рис непередбачуваності.

У. Бек, характеризуючи сучасне суспільство, окремо вказує на зміну його зв'язку з минулим. Він писав: «Суспільство ризику має на увазі, що минуле втрачає свою детермінуючу силу для сучасності. На його місце – як причина нинішнього життя і діяльності – приходить майбутнє, тобто щось неіснуюче, конструйоване, вигадане. Коли ми говоримо про ризики, ми сперечаємося про щось, чого немає, але що могло б статися, якщо зараз негайно не перекласти кермо в протилежному напрямку» [2, с. 11]. Тобто основною відмінністю сучасних ризиків від ризиків індустріального суспільства є відсутність їх обумовленості минулим і тісний зв'язок із сьогоденням і майбутнім.

У. Бек довів, що ризики не вичерпуються наслідками, що вже наступили та нанесеною шкодою, в них має місце суттєва компонента майбутнього. Ризики, таким чином, мають справу з передбаченням, з руйнаціями, що наближаються. В цьому сенсі ризики передбачають майбутнє, яке необхідно стримати, унеможливити. Тому ризики реальні й одночасно нереальні [1, с. 38]. Пояснюючи цю тезу, У. Бек писав: «Є загрози, які очікуються в майбутньому і, якщо сьогодні їх не попередити, то в майбутньому будь-які дії по їх усуненню не матимуть сенсу. Або ми будемо активні сьогодні, щоб усунути проблеми та можливі загрози, або потім в майбутньому у нас не буде такої можливості» [1, с. 23].

У. Бек був впевнений, що в суспільстві ризику минуле втрачає здатність визначати теперішнє. Він попереджав про необхідність переосмислення та усунення заздалегідь передбачуваних небезпек, позаяк надалі цієї можливості може не бути або буде занадто пізно [1, с. 39]. Тенденція розповсюдження ризиків ілюструє схему, за якою прибутки зосереджуються у вищих прошарках суспільства, а наслідки споживає решта населення, тим самим поглиблюється соціальна нерівність. Матеріальні потреби стають первинними за вибору між наявною загрозою та її віддаленими наслідками. Відбувається руйнування засад

традиційного прогнозування майбутнього розвитку цивілізації.

Схожої позиції додержується британський соціолог Ентоні Гіденс. На його думку, індустріальний та постіндустріальний етапи цивілізаційного розвитку утверджують суспільство ризику, пов'язане з розвитком науки. Наука та технологія, які повинні протистояти виникненню ризиків, іноді самі стають причиною їхнього виникнення. Е. Гіденс зазначає, що світ, який мав стати більш «керованим» завдяки науці та технології, сьогодні навпаки, виходить із-під «контролю». Відбувається зародження суспільства ризиків, яке живе у світі ризиків і продукує їх [3, с. 8]. Як і У. Бек, Е. Гіденс вважає, що ризик виникає одночасно з утвердженням сучасного індустріального суспільства. Він спрямований на майбутні можливості, а тому науково-технічний капіталізм став тією економічною системою, що відрізнялась від попередніх спрямованістю на майбутнє. Така економічна система передбачала обчислення втрат і прибутків та відповідних ризиків, що супроводжують цей процес. Позитивною стороною ризику є мобілізаційна функція у динаміці суспільства, яка спрямована на зміни (чи позитивні, чи негативні), а не на традиції, примхи природи та долю.

На думку Е. Гіденса, необхідно відрізнити поняття ризику від поняття небезпеки чи загрози. З цього приводу він пише: «Поняття ризику пов'язане з активним аналізом небезпеки з точки зору майбутніх наслідків. Воно широко використовується лише у суспільстві, яке орієнтоване на майбутнє, для якого майбутнє – це територія, яка належить до завоювання або колонізації. Концепція ризику передбачає існування суспільства, яке активно намагається розірвати з власним минулим, – а це головна характеристика модерної індустріальної цивілізації» [3, с. 21-22].

Отже, в суспільстві ризику минуле через історичну пам'ять переосмислюється в категоріях майбутнього. На думку Оксани Стасевської [9, с. 169], історична пам'ять є *вагомою складовою аксіосфери* культури, вона не тільки постає сама як *цінність*, а й реалізує потребу збереження цілісності вітчизняного духовного простору, виробляє в суспільстві стійкий імунітет проти ймовірного ризику руйнування культурної ідентичності, що загрожує найсерйознішими втратами в суспільному розвитку. Також історична пам'ять *коннективна* за своєю структурою, пов'язуючи сьогодення і минуле через постійне повторення: історія стає культурно-історичним наративом, що дозволяє країнам, народам й певним групам усвідомлювати себе за допомогою конкретного досвіду. Вона відтворює спадковість й безперервність соціального буття, не зважаючи на те, що у деякі періоди вона «завмирає», існує в латентній формі й актуалізується лише за певних історичних умов. Історична пам'ять, безумовно, постає як своєрідний *емоційно-особистісний* спосіб інтерпретації минулого, наповнюючи історію ціннісними смислами та орієнтаціями, виявляючи *схильність до героїчної персоналізації минулого*.

У суспільстві ризику історична пам'ять трансформується із інтеграційного чинника на дезінтеграційний чинник, що породжує додаткові суспільні ризики і в першу чергу – ідентифікаційні. Як відомо, людина може належати до різних

соціальних груп, вона може бути носієм різних видів колективної пам'яті. Така пам'ять здатна об'єднувати, консолідувати спільноти, сприяти глобалізаційному зближенню держав. Прикладами цього є пам'ять про Голодомор в Україні чи спільну перемогу держав над нацизмом і фашизмом у Другій світовій війні. Проте історична пам'ять може також бути й одним із вагомих чинників розколу всередині спільнот і ускладнювати відносини між державами. Про це свідчить розкол українського суспільства через різне тлумачення Майданів 2004 і 2013-2014 рр. чи погіршення українсько-польських відносин через діяльність УПА.

Пам'ять людей про одні й ті ж самі події може бути різною, навіть протилежною. Наприклад, пам'ять тих, хто розкуркулював і кого розкуркулювали на початку 1930-х рр., пам'ять воїнів радянської армії і УПА під час Другої світової війни, пам'ять майданівців і антимайданівців у 2004 і 2013-2014 рр. Уніфікована історична пам'ять, що має силу об'єднувати чи роз'єднувати, є штучним продуктом державної політики пам'яті [4, с. 28].

Напружена ситуація, що склалася навколо трактувань окремих сюжетів історії України, є не лише результатом боротьби партій різної ідеологічної спрямованості, різних моделей державного будівництва і формування української нації. Державна політика пам'яті також характеризується відсутністю цілісності. Відчутними є контраверсії офіційних комеморативних заходів у регіональному вимірі. Історична пам'ять українців із різних регіонів і місцевостей також може суттєво відрізнятися. Ще в радянські часи було помітним різне сприйняття радянської влади і подій Другої світової війни жителями Галичини і решти України, відмінність у їхньому ставленні до традиційної культури і мови. Натомість на сході України, передусім на Донбасі, була більш вираженою прихильність до Росії і комуністичної ідеології, про що свідчили події 1917-1920 рр., парламентські і президентські вибори після 1991 р. Затяжний характер військового конфлікту на Донбасі значною мірою обумовлений місцем Росії в історичній пам'яті багатьох жителів цього регіону [4, с. 29].

Неконсолідованість політики щодо формування колективних уявлень про минуле спостерігається і в діяльності різних гілок влади. Приміром, якщо низка актів Президента України спрямовується на декомунізацію національної пам'яті, то Верховна Рада України може діяти у протилежному напрямі, ухвалюючи, наприклад, постанову про відзначення 90-річчя створення Комсомолу України. Політичний дискурс характеризувався гострою полемікою і щодо відзначення 300-річчя Полтавської битви, трактування подій, пов'язаних з початком Другої світової війни. Триває дискусія навколо тем Голодомору, діяльності Української повстанської армії, статусу України у складі СРСР тощо. Різновекторні репрезентації історії суттєво заважають формуванню національної пам'яті. Так само, як факти встановлення пам'ятників постатям імперсько-радянської доби дезорієнтують колективну пам'ять українців, уповільнюють процеси націо- та державотворення [8].

У сучасному українському суспільстві простір історичної пам'яті набуває поляризованого характеру, що значною мірою обумовлює ризикогенний потен-

ціал історичної пам'яті. Олена Кривицька, говорячи про ризикований контекст поляризації українського суспільства на українську європейську та радянсько-російську євразійську орієнтацію, стверджує: «Незважаючи на всі зусилля влади надати більш оптимістичного вигляду оновленим історичним концепціям трагічність та дегероїзація національного історичного наративу помітно зростає. Така ситуація склалася не лише з огляду на своєрідність національної історії та особливу увагу до неї з боку державних органів: історична тематика стала активно випробовуватися у стратегіях боротьби політичних сил. Партійні діячі застосовують різні форми історичних концепцій, користуються регіональними колективними спогадами, що можуть у певних епізодах суттєво відрізнятися від загальнонаціональної моделі. А це виглядає як пряме паразитування на контроверсійних історичних подіях» [6, с. 160].

З приводу поляризації українського суспільства Лариса Нагорна наголошує, що «простір історичної пам'яті у поляризованих соціумах – це зона ризиків, які не завжди легко пояснити, ще важче передбачити. Те, що відкладається у колективній пам'яті, не обов'язково являє суму якихось кардинальних подій, які формують систему світосприймань даного соціуму. За самою своєю сутністю пам'ять вибіркова і суб'єктивна; до того ж вона тяжіє до спрощень, зрозумілих широкому загалу. Історична пам'ять зберігає здебільшого емоційні образи, але саме ті, які відповідають певним оціночним критеріям, витримують перевірку якщо не на достовірність, то бодай на правдоподібність. Різні моделі пам'яті відбивають очікування певних суспільних страт і політичних сил, і тому у цьому просторі “мирне співіснування” ідей і підходів – радше виняток, аніж правило. Добре, якщо розстановка політичних сил у суспільстві допускає компроміси, гірше, якщо соціум орієнтований на конфронтацію, як це ми спостерігаємо у нашому “спільному домі”. У таких випадках сама історична пам'ять стає конфліктогенним чинником» [7, с. 16-17].

За цих умов звернення до історичної пам'яті часто виступає роз'єднувальним чинником, розбухує політичні пристрасті, формує негативні емоції. Загострення пристрастей багато в чому залежить від того, хто і з якою метою виступає стимулятором історичної пам'яті, адже ця сфера – це простір зіткнення ідеологій, групових інтересів, ціннісних уподобань і водночас поле активної експлуатації старих і творення нових міфів. По суті, простір історичної пам'яті – це «та зона ризику, де маніпулювання суспільною свідомістю найчастіше приносить відчутні політичні дивіденди одним і створює безліч світоглядних проблем для інших» [7, с. 19].

Історичні наративи, які сьогодні продукуються історичною пам'яттю, набувають зазвичай травматичного характеру. Як справедливо відзначав Віктор Городяненко, «соціум, зорієнтований не на інноваційний прорив, а на оплакування минулих поразок, пошук винуватців на стороні, моральне виправдання колабораціонізму ризикує опинитися в полоні імітаційних моделей не лише минулого, але й сучасності» [5, с. 177].

Соціум, зорієнтований на оплакування минулих травм і пошук винуватців

на стороні, надто багато втрачає. Нав'язливе звертання до «колоніального минулого», яке часто служить досягненню короточасних політичних цілей, відлунює у колективній свідомості своєрідним «лакримогенезисом» (М. фон Гаген) – постійним «жалобним плачем» з приводу віковичних втрат і страждань українців, що в кінцевому рахунку веде до руйнації особистості. Політичний та ідеологічний простір заповнюється імітаційними моделями, переважно з конфронтаційним забарвленням [7, с. 222].

Нагальна необхідність припинення «культивування війни з минулим» випливає з очевидної істини: за умов ідентифікаційних криз і гострої боротьби за владу у нестабільних соціумах будь-яка «різниця потенціалів» не тільки розширює зону політичних ризиків, але й переводить останні у нову якість [7, с. 224-225].

Єдине, що здатне страхувати соціум від небезпек і ризиків «повернення минулого», є, на думку Л. Нагорної, культура історичної пам'яті, оскільки «лише культурі під силу підтримувати систему загальноприйнятих у даному соціумі норм, обмежень, моральних заборон. Тільки вона проводить чітку грань між можливим і неможливим, чесним і безчесним. Там, де закінчується простір культури (а він, як свідчить історія, не безмежний), починається простір варварства» [7, с. 291].

Дослідники, що вивчають соціально-психологічні наслідки історичних травм, вважають, що суспільства з досвідом колективної травми можуть перебувати у подібному хворобливому стані. Так, Дункан Белл у передмові до колективної монографії «Пам'ять, травма та світова політика» підкреслює, що однією з посттравматичних проблем пам'яті «є відсутність часової дистанції, нездатність розглядати минуле як минуле, як щось, що можна залишити позаду» [10, р. 8]. Йдеться саме про потребу щоразу повертатися до своєї минулої історичної травми не стільки для того, щоб раціонально осмислити її, скільки щоб знов і знов емоційно пережити.

Екстраполюючи цю проблему на рівень націй, Поль Рікер вважав, що «така надмірність пам'яті нагадує примусове повторення, яке схоже на рух замкненим колом: замість спроби пропрацювати свою пам'ять і примирити минуле та теперішнє (...) При цьому дехто отримує нездорове задоволення від такого повторення [травматичної] пам'яті» [15, р. 13-14]. Інші дослідники також висловлюють стурбованість щодо руйнівних соціальних та політичних наслідків, до яких може призвести одержимість цілого суспільства власним травматичним минулим. Так, Чарльз Майєр вважає, що надмірне захоплення колективною травмою ризиковане, оскільки воно може сформувати відчуття «самовдоволення і колективної самопоблажливості (...), а пристрасть до пам'яті схожа на невроз і має такі ж шкідливі ефекти» (цит. за: [10, р. 25]). А Девід Блайт вважає: «У світі, переповненому пам'яттю, одержимість нею може спаралізувати народ, придушити у ньому самі засади загальнолюдського та демократичного» [11, р. 240].

На проблему «присвоєння» спогадів нащадками тих, хто мав досвід куль-

турної травми, вказує, наприклад, Маріан Хірш [13, р. 22]. Аналізуючи те, як діти вцілілих під час Голокосту «пам'ятають» такі аспекти сімейної історії, які виходять за межі їхнього особистого досвіду, дослідниця вводить поняття *постпам'яті*. Цим терміном вона позначає явище міжгенераційної трансляції пам'яті, внаслідок якого у життєві історії нащадків інкорпорується (імплантуються) наративи про події, які передували їх народженню і віддзеркалюють досвід попереднього покоління. Селма Лідсдорфф, Грехем Доусон, Наташа Вурхардт і Т. Ешплант також засвідчують, що часто спричинене досвіченою травмою викривлення психіки та трибу життя батьків мало глибокий руйнівний вплив на долі їхніх дітей [14].

Отже, «привласнення» пам'яті викликає подвійний ефект: з одного боку, існує ризик поширення історичної травми та «вторинної» травматизації тих, хто не мав безпосереднього болісного досвіду; з іншого – процес розділення травми з іншими (оприлюднення таких спогадів та визнання іншими) полегшує страждання тих, хто справді мав такий травматичний досвід. Більше того: нещодавні дослідження показують, що травма є «заразною»: вона передається від тих, хто вижив, до їхніх слухачів та свідків, і в родинному середовищі і через ширші суспільні кола та інститути до майбутніх поколінь [12].

Таким чином, зростання ризикогенної напруженості у соціальній сфері спостерігається кожного дня, причому структура уявлень і пояснень постійно спрощується. Домінантами історичної пам'яті стають негативістська налаштованість, гіперідеологічність, агресивна імпульсивність, ірраціональний погляд на історію як інструмент. За цих умов, історична пам'ять перетворюється на ризикогенний чинник, що загострює протиріччя в суспільстві.

Література:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
2. Бек У. Что такое глобализация? / пер. с нем. М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
3. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / пер. с англ. К.: Альтерпрес, 2004. 100 с.
4. Городня Н. Чинники формування історичної пам'яті сучасної української молоді. *Історичні і політологічні дослідження*. 2018. Спец. вип. Трансформації історичної пам'яті. С. 28-33.
5. Городяненко В. Феномен зрадництва як предмет обговорення. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2007. № 2. С. 176-182.
6. Кривицька О. Актуалізація історичного минулого: ризиковий контекст за умов поляризації суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса*. 2013. Вип. 5. С. 150-165.
7. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
8. Симоненко І. Концептуальні засади державної політики пам'яті. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2010. 26 січ-

ня. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/konceptualni-zasadi-derzhavnoi-politiki-pamyati-analitichna>.

9. Стасевська О.А. Історична пам'ять та соціальний міф як форми інтерпретації минулого. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2019. № 1 (40). С. 165-181.

10. Bell D. Introduction. *Memory, Trauma and World Politics. Reflections on the Relationship between Past and Present* / D. Bell (ed.). London: Palgrave McMillan, 2006. P. 1-29.

11. Blight D.W. The Memory Boom: Why and Why Now? *Memory in Mind and Culture* / P. Boyer, J.V. Wertsch (eds.). New York: Cambridge University Press, 2009. P. 238-251.

12. Burchardt N. Transgenerational transmission in the families of Holocaust survivors in England. *International Yearbook of Oral History and Life Stories*. Oxford, 1993. Vol. 2. Between Generations: Family Models, Myths and Memories / D. Bertaux, P. Thompson (eds.). P. 121-137.

13. Hirsch M. *Family Frames: Photography, Narrative and Memory*. Cambridge: Harvard University Press, 1997. 304 p.

14. Leydesdorff S., Dawson G., Burchardt N., Ashplant T.G. Trauma and Life Stories: Introduction. *Trauma and Life Stories: International Perspective* / K.L. Rogers, S. Leydesdorff, G. Dawson (eds.). London: Routledge, 1999. P. 1-26.

15. Ricoeur P. Memory-Forgetting-History. *Meaning and Representation in History* / J. Rüsen (ed.). London: Berghahn Books, 2006. P. 9-19.

Козій В.В.¹

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ КОНФЛІКТ ЯК РЕАКЦІЯ АВТОРИТАРНОГО РЕЖИМУ РФ НА ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ВИКЛИКИ

¹**Козій Віталій Вікторович**, начальник відділу з питань земельних відносин та надрокористування виконавчого апарату Полтавської обласної ради, аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України (м. Київ).

У політичній науці поширення набула думка, що сучасні військові конфлікти еволюціонували від класичних «клаузевіцевських» війн до нового типу озброєних протистоянь, таких як «гібридні війни». Зокрема, Р. Далін вказує, що гібридна війна – це випадок, коли «сторони війну один одному не оголошували і заперечують (щонайменше одна із сторін) свою у ній участь» [1, с. 43].

У таких рамках, необхідність розгляду сучасного російсько-українського протистояння як виду гібридних воєн актуалізується тим, що Російська Федерація заперечує як свою участь, так і намагається дистанціюватися від визнання себе, як рівноцінного учасника цього конфлікту.

Вищевказана особливість, на думку Р. Даліна, є однією з ознак гібридного режиму «соціопатичного» типу, де об'єднання у соціумі відбувається «не на позитивних, а на негативних програмах», як-от: «заздрість до успішного сусіда, нелюбов до людей із іншим кольором шкіри або ненависть до ворога, а якщо такого ворога немає, його потрібно придумати» [1, с. 277].

Саме за допомогою негативного образу «фашистської» України РФ намагається подолати внутрішні та зовнішні виклики. Так, до внутрішніх викликів можна віднести зростання кількості незадоволених верств населення Росії. Показовим маркером чого є ув'язнення «заклятого критика Алексія Навального». Серед науковців поширення набуває думка, що напередодні парламентських виборів до Держдуми політика Кремля, «що захищає» росіян в Україні, може сподобатися багатьом виборцям. Навальний також може опинитися в маргінальному положенні, якщо Кремль розпалить патріотичний запал по Україні» [2].

По-друге, ескалація військового напруження на кордоні з Україною використовується як чинник зовнішнього політичного тиску, де перспективи переходу до гарячої фази обмінюються на гарантії зміни образу РФ – зі «світового ізгоя» на рівноправного суб'єкта сучасної геополітики.

По-третє, РФ подає як антидемократичні й спрямовані на скорочення свободи слова рішення РНБО України, якими фактично закриті три проросійські канали, та накладено персональні санкції на юридичні та фізичні особи, «пов'язані» з Росією.

У таких рамках можна погодитися з думкою Т. Пояркової, що «для РФ війна з Україною – це ідеальний спосіб подолання дисфункціональності власної системи, оскільки забезпечується не тільки виживання, а й закладаються можливості тривалого впливу як на інших геополітичних гравців, так і на формування трендів розвитку геополітичного навколишнього середовища» [3].

Таким чином, сучасна ескалація російсько-українського протистояння є новим етапом гібридної війни, оскільки поза загостренням на фронтах, спостерігається активізація саме у політичній сфері, де під удар ставиться міць українських державних інституцій.

Література:

1. Далин Р. Гибридный социализм – дорога к новому рабству? М.: «Мысль» 2020. 478с.
2. Laurence P. Is Russia going to war with Ukraine and other questions. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-56720589>.
3. Пояркова Т.К. Російсько-українська війна як засіб руйнації української державності. *Економка та держава*. 2019. № 1 (1). URL: <http://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/zhurnal-E-i-D-Politohiia-1-2019.pdf#page=46>.
5. Калдор М. Новые и старые войны: организованное насилие в глобальную эпоху. М.: Изд-во Ин-та Гайдара, 2015. 416 с.

Комих Н.Г.¹

**«НОВІ / СТАРІ» ЕКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ
СУСПІЛЬСТВІ: ДОБА ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ**

¹*Комих Наталія Григорівна*, доцент кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро), кандидат соціологічних наук, доцент.

Усвідомлення екологічних проблем та екологічних ризиків є найбільш значимим для подальшого існування глобальної світової спільноти та українського суспільства, зокрема. В Україні ситуація ускладнюється ще й існуванням низки системних проблем: соціально-економічних, соціально-політичних (бідність, низький рівень життя, корупція, безробіття, поганий екологічний стан навколишнього середовища). На сьогодні, екологічні ризики здобули такого масштабу, що їх ігнорування загрожує подальшому ефективному функціонуванню соціума та його елементів. До того ж додалися суттєві «нові» екологічні загрози у зв'язку з війною на Сході країни та пандемією Covid 19. Отже, актуальність дослідження екологічних ризиків в рамках соціологічної науки обумовлено появою феномену «нових / старих» різновидів ризику у зв'язку з кардинальними змінами соціальної реальності, які означаються нестабільністю, множинністю та ситуативністю.

Спробуємо теоретично окреслити ідею «нових / старих» екологічних ризиків, вписавши її в контекст пандемічних реалій українського суспільства, за допомогою концепцій ризику Е. Гідденса та Н. Лумана. Зазначимо, що запропоновані теорії цікаві тим, що їх поява в 90-ті роки XX століття, обумовлена процесами першопочатків актуалізації екологічних проблем в світовому масштабі. Як не дивно, в теперішній час, вони не втрачають актуальності та дозволяють досліджувати нові прояви соціальної реальності.

Н. Луман наголошує на тому, що для соціологічного дискурсу поняття ризику набуло актуальності огляду на повернення в соціологію раціонального підходу та конструктивістського погляду на організацію соціальної реальності. З такої позиції соціальність ризику автор розглядає спочатку через протилежне поняття – визначеності, а не на поняття небезпеки. Саме прорахування можливих наслідків ризиків уможливорює досягнення визначеності, яка, на думку Н. Лумана, є функціональною в соціальному контексті, а від так і парадоксальною. Парадокс полягає в тому, що не існує прийняття рішень без ризику. Спроби зменшення ризику самі несуть ризик: часовий, за масштабом, за збитками та вигодами. Такий функціональний аналіз ризику з точки зору феномену визначеності підштовхує, на думку автора, до тлумачення ризику через поняття небезпеки та майбутнього. Отже, ризик співвідноситься з такими явищами, як небезпека та час, а в основі їх визначення є атрибуція. Це означає з чим/ким ризик співвідноситься, такими будуть реальні збитки. Соціальна поведінка або певна дія на індивідуальному рівні може бути небезпечною, але не ризикованою для

соціальної спільноти, суспільства. Для пояснення такої інтерпретації ризику Н. Луман наводить влучний приклад: «Небезпека руйнувань в ході землетрусу може бути ризиком, на який йдуть при будівництві в сейсмонебезпечній зоні. (Ми не ризикуємо, отримуючи будівлю у спадок, але ризикуємо, коли, знаючи, що воно знаходиться в сейсмонебезпечній зоні, все-таки його НЕ продаємо.)» [2]. Отже, небезпека та ризик пов'язані поняття і є реальністю переміщення події з сфери небезпеки в сферу ризику і навпаки. Індивід може розуміти небезпеку, а отже поводити себе або обережно, або ризиковано. Оцінка ситуації буде відбуватися у такому випадку через ризик.

Соціолог аналізуючи ризик в рамках співставлення не просто понять та соціальних явищ, які вони описують приходить до висновку про те, що ризик охоплює все повсякденне життя людини, а інформацію надають та підсилюють мас-медіа. Така постановка проблеми, на думку вченого, виявляє дві тенденції соціального трактування ризику: політизація та темпоралізація. Політична система реагує на проблеми пов'язані з ризиками і тим самим ризикує в прийнятті певних рішень. Держава стає інституцією, яка трансформує небезпеки в ризики. Звичайно, суспільство реагує на ці рішення стурбованістю, а рівень цієї стурбованості залежить від ступені легітимності конституційного права та демократичних інститутів. У часовому вимірі Н. Луман виокремлює незворотність, яка діє як захист від ризиків. Все завжди можливо змінити, чи принаймні знати про таку можливість – ось що важливо для того, щоб уникнути ризиків. А отже, Н. Лумана підводить підсумок ідеєю, про те, що суспільства мають представляти своє майбутнє не в модусах ризиків, а небезпек. Атрибуції та медіа надають значимість небезпеці, а головне місце відводиться політиці, як простору прийняття рішень стосовно ризиків [2]. Стаття Лумана була написана в 90-ті роки ХХ століття, але, на наш погляд, в ній закладені автором теоретичні підвалини, які є достатньо евристичними для розуміння сучасних ризиків. «Старі» ризики нікуди не зникають, вони тільки посилюються. «Нові» ризики, з огляду на теорію Н. Лумана, повинні бути переосмислені через поняття небезпеки. Важливого значення тут набувають політичний, темпоральний, атрибутивний аспекти. Саме врахування цих аспектів уможливорює детальний аналіз небезпеки розгортання пандемії коронавірусу, екологічних ризиків, політичних ризиків в майбутньому для українського суспільства.

Подальший аналіз ризику буде здійснено в рамках теорії структурації Е. Гідденс. Вчений наголошує на тому, що ризики є і продуктом людської діяльності, і природними. Останні жодним чином не можуть бути скеровані усунені людством, які б супер технології людина не вигадала. «Кінець природи» – так учений означає тотальний вплив людини на оточуюче середовище, що і призвело до актуалізації та значимості «рукотворних ризиків» [1, с. 44].

Ризик з причини людської діяльності буде збільшуватися, набувати ознак «ризикованості». Ускладнення ризику пов'язується з невизначеністю наслідків. Так, вчений наводить приклад катастрофи на Чорнобильській АЕС, наслідки якої в 1996 році були ще невідомі [1, с. 45]. У 2021 році вже було 35 років ката-

строфи. Певні наслідки українське суспільство вже відчуло та переживає: високий рівень захворювань на рак та інші хронічні хвороби, наприклад серцево-судинні. Чорнобильська зона так і залишається зоною відчуження, а реактор так і не є повністю безпечним. Також Е. Гідденс наводить приклад епідемії губчастого енцефаліту у Великобританії з точки зору невизначеності наслідків для людини. Одразу виникають паралелі з сучасною ситуацією пандемії коронавірусу в світі. Звичайно масштаби захворювання та наслідків для людства в цілому набагато значимі та призвели до змін інституційного характеру, форм соціальної взаємодії індивідів. Навіть тотального переформатування міжнародного та соціального порядку. Саме такі процеси підтверджують теорію вченого про посилення ризиків та ризикованості на розвиток, як глобальної спільноти, так і окремих держав. Поряд з посиленням ризиків не менш значимою проблемою є управління ними. Е. Гідденс пише, про те, що світові держави повинні об'єднатися, створити спеціальні інституції функції яких – запобігання ризикам, прогнозування, на скільки це можливо та мінімізація ризикованості. [1, с. 48]. І знову, на основі аналізу роботи Е. Гідденса, ми можемо зауважити, що «старі» ризики, які наводить автор не втрачають актуальності, але набувають більших масштабів та тотальності впливу переформатування соціальної реальності. Отже, можемо констатувати, що гіпотеза соціолога про посилення «ризикованості» та невизначеності наслідків «рукотворних ризиків» через тридцять років набула підтвердження актуальною соціальною реальністю.

Література:

1. Гидденс Э. Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь. М.: Весь мир, 2004. 422 с.
2. Луман Н. Риск и опасность. *Гуманитарный портал*. URL: <https://gtmarket.ru/library/articles/6107> (дата звернення 26.04.2021 р.).

Кривошеїн В.В.¹

СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ В (ПОСТ)ПАНДЕМІЧНИЙ ПЕРІОД: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

¹*Кривошеїн Віталій Володимирович*, завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор.

Починаючи з грудня 2019 р., пандемія коронавірусної інфекції COVID-19, спричинена SARS-CoV-2, вірує світом, посиливши наявні й викликавши нові загрози в системі життєзабезпечення людей і суспільств. Найбільш очевидними із цих загроз є виклики для системи охорони здоров'я, посилення кризових явищ в економіці, кардинальні зрушення у забезпеченні безпеки. Особливо відчутні ці зміни для транзитивних суспільств, в т.ч. і для України.

Демократичні модернізаційні процеси, що відбуваються зараз в Україні, покликані між іншим сприяти трансформації пострадянського соціуму в сучасне суспільство, яке відповідає певному рівню громадянського і цивілізаційного

розвитку. На Заході для позначення такого типу суспільства застосовується концепт «суспільство ризику».

Суспільство ризику – це модерністська концепція сучасного суспільства, в основі якого знаходяться ризики, породжені науково-технічним прогресом, модернізацією і глобалізацією. Узагальнюючі основні теорії суспільства ризику, Н. Зленко дає таке його визначення: «Суспільство ризику – це специфічний спосіб організації соціальних зв'язків, взаємодії і стосунків людей в умовах невизначеності, коли відтворення життєвих засобів (умов життя), фізичних і духовних сил людини, набуває не соціально спрямованого, а переважно випадкового, ймовірнісного характеру, витісняючись виробництвом самого ризику» [6, с. 43].

Фундатор теорії суспільства ризику Ульріх Бек вважав, що сучасний світ поки ще не перетнув межі Модерну, він із класичної, індустріальної стадії розвинувся у стадію суспільства ризику, зберігаючи при цьому багато рис попереднього розвитку. В основі теорії У. Бека лежить постмодерністська інтерпретація розвитку суспільства. Він, по суті, піддає ревізії нормативну модель сучасного суспільства. Якщо нормативним ідеалом минулих епох була рівність, то нормативний ідеал суспільства ризику – безпека. Соціальний проект суспільства набуває чітко негативного і захисного характеру: не досягнення «гарного», як це було раніше, а запобігання «найгіршого». Іншими словами, система цінностей «нерівноправного суспільства» заміщається системою цінностей «небезпечного суспільства», а орієнтація на задоволення нових потреб – орієнтацією на їхнє самообмеження [1, с. 49].

Для У. Бека ризики – це не просто випадкові події природного чи суспільного походження, які несуть загрозу і які потрібно передбачити для оцінки і попередження. Вони виробляються всією суспільною системою і тим самим є продуктом колективної безвідповідальності. Ризики не тільки продукуються системою, але й стають надзвичайно прибутковим бізнесом. Приміром, нові хімічні речовини викликають нові хвороби, для подолання яких виробляються нові ліки, які викликають побічні ефекти, для подолання яких потрібні нові ліки. Цей ланцюжок красномовно ілюструє сьогодишню ситуацію з пандемією коронавірусної інфекції COVID-19.

Отже, для сучасного суспільства – суспільства ризику – притаманне розширене виробництво ризиків. Суспільство ризику формується тоді, коли ризики, що виробляються індустріальним суспільством, починають виходити з-під контролю соціальних інститутів, які забезпечують безпеку цього суспільства, і виробництво ризиків починає домінувати над виробництвом благ.

За спостереженням У. Бека, у розвинених країнах сучасного світу суспільне виробництво багатств постійно супроводжується суспільним виробництвом ризиків. Відповідно проблеми і конфлікти розподілу багатств у відсталих країнах ускладнюються проблемами і конфліктами, що породжені виробництвом, визначенням і розподілом ризиків, які виникають у процесі науково-технічної діяльності. Для таких суспільств проблема ризику безпосередньо пов'язана зі

стрімкою індустріалізацією, з одного боку, і з непередбаченими (негативними) наслідками модернізації, з іншого. Невипадково, У. Бек наводить аналогію – виробництво і розподіл багатства в індустріальному суспільстві змінилося виробництвом і розподілом ризику в сучасному суспільстві ризику. За цією логікою ризик визначається «як систематична взаємодія суспільства із загрозами і небезпеками, що індукуються і виробляються процесом модернізації як таким.

На думку У. Бека, категорії екологічних, технологічних та економічних ризиків, притаманних індустріальним суспільствам, у суспільстві ризику доповнюються ризиками тероризму та ризиками моральної кризи. Згодом поняття суспільства ризику розширюється до рівня всесвітнього суспільства ризику. Всесвітнє суспільство ризику витлумачується німецьким соціологом у термінах космополітичного суспільства, що пояснюється поєднанням етики індивідуалізму з умовами глобалізації, яка характеризується як спільність дій та життя людей, які знаходяться на величезних відстанях і долають об'єктивний розподіл на національні держави, релігії, регіони та континенти.

Як зауважує О. Євтухов, процеси глобалізації, що супроводжуються зміною стандартів і норм в усіх сферах життєдіяльності суспільства і формуванням нових соціальних інститутів, спричиняють зміну характеру взаємовідносин як між окремими індивідами, так і між індивідами та державою. Зміни в суспільній свідомості, що визначають оцінку і сприйняття соціальних цінностей, норм і правил, детермінуючих соціальну поведінку, змінюють розуміння, сприйняття і оцінку ризиків. Отже, формується певна «культура ризику», приналежність до якої вимагає від людей готовності до постійних змін, що відбуваються як на індивідуальному, так і на загальнодержавному рівнях. В сучасних умовах інтенсивність прояву ризиків постійно зростає, обумовлюючи готовність індивідів діяти в їх середовищі, прогнозувати можливість їх проявів, прораховувати наслідки. Виробляється необхідність формування особливого способу мислення і стилю життя, нових стратегій і специфічних форм існування в середовищі ризиків [5, с. 26].

На думку У. Бека, одні спільноти, соціальні групи або країни отримують прибутки від виробництва ризиків, інші – піддаються впливу і «споживають» ризики. Проте існує «ефект бумеранга», згідно з яким ризики врешті-решт наздоганяють і вражають тих, хто виробляв або отримував прибутки на їх виробництві і вважав себе застрахованим від них. «Ефект бумеранга» народжує зворотний зв'язок, і споживання ризику є одночасно і початком його виробництва. «Ефект бумеранга» ризику є наслідком універсалізації і глобалізації ризиків, які руйнують і національні, і класові кордони. За У. Беком, у суспільстві ризику відмінності між людьми в залежності від доходу, освіти, місця проживання, статі та інших подібних критеріїв не є важливими. «Говорячи спрощено, місце станів займають уже не соціальні класи, а місце соціальних класів – не стабільні рамки сімейних відносин. Чоловік й жінка окремо стають життєво важливою одиницею відтворення соціальних відносин. Іншими словами, індивіди усередині й поза родиною стають основними діючими особами в забезпеченні свого

обумовленого ринком існування й пов'язаного із цим планування й організації власної біографії» [1, с. 109].

Отже, ризики, на відміну від небезпек минулих епох, є наслідком загрозливої сили модернізації і породжуваних нею відчуттів невпевненості і страху» [1, с. 45]. Тобто У. Бек вимальовує картину суспільства, утвореного множиною індивідів, які включені у ринкові відносини й які піддані страху і невпевненості.

Сучасне українське суспільство, яке аналізується в категоріях теорії суспільства ризику, випробовує, з одного боку, зовнішній вплив розвинених західних суспільств, які вже доволі тривалий час знаходяться на стадії суспільства ризику, а з іншого боку – внутрішній вплив власних ризиків, обумовлених відсталістю соціально-економічного розвитку та політико-ідеологічними і соціокультурними обставинами.

Значна частка невизначеності в сучасній Україні обумовлена незавершеністю процесу демократизації. Наше суспільство балансує між демократією й авторитаризмом – доки перехід не завершився, неможна точно передбачити, є він переходом до демократії чи до нової форми авторитаризму. Численні соціологічні дослідження показують, що зростає кількість людей, які віддають перевагу сильній владі, «сильній руці». Вони вважають, що реставрація недемократичного режиму дасть змогу навести в суспільстві порядок, проте самий перехід від гібридного режиму до недемократичного ніяк не зменшить кількості небезпеки. Їм здається, що недемократична система стабільніша, передбачуваніша за демократичну, відкриту.

Справа в тому, що в закритій системі соціальна структура формується цілеспрямовано; немає легітимної боротьби за владу; панує моноцентризм; замовчуються, придушуються конфлікти; формується єдина ідентичність, почуття колективізму; здійснюються контроль за громадянами через громадські організації. Обмежуючи свободу слова, мітингів, демонстрацій, об'єднань, маніпулюючи свідомістю мас, формуючи певні стереотипи, міфи, створюючи умови для формування однорідного суспільства тощо, влада тим самим обмежує кількість викликів внутрішнього середовища. Однак, як зауважує Олена Кіндраць, «“залізна завіса” зменшує кількість зовнішніх викликів. У недемократичному суспільстві стабільність зберігається значною мірою завдяки “закритості”. Але конфлікти в закритому суспільстві можуть зруйнувати систему, адже їх придушують, а не розв'язують» [7]. Ризики, обумовлені процесами демократизації, визначаються на основі оцінки використання примусу в здійсненні влади, впливу на суспільство радикальних політичних сил; порушення правопорядку, масштабу антиконституційних дій, делегітимації політичного режиму, кризи системи державного управління, сепаратизму, ступеня етнічних, релігійних, расових, соціальних відмінностей, прояву соціальної нерівності тощо. Майже всі перераховані чинники ризику наявні сьогодні в Україні.

В умовах пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 саме недемократичні, закриті системи продемонстрували значно більшу ефективність в боротьбі з небезпечною хворобою, тому в постпандемічний період очікується посилення

неототалітарних тенденцій (детальніше про це див.: [9]).

Реперним чинником ризикованості в Україні є соціальна нерівність. Вплив соціальної нерівності на розвиток українського суспільства чинить подвійний вплив. З одного боку, нерівність у доходах, різний рівень життя є стимулом соціально-економічного розвитку, оскільки ті, хто в гіршому становищі, намагаються його покращити, а отже, докладають зусиль, щоб домогтися вищого суспільного статусу. З другого боку, менш успішні групи можуть обирати для поліпшення свого становища незаконні, нелегітимні способи. Це призводить до зростання злочинності, корупції, безладу. Все це обумовлює ризики, породжені соціальною напруженістю, під якою розуміють приховану форму незадоволення соціальних груп ситуацією в країні загалом чи в регіоні.

Соціальна напруженість виявляється не лише в настроях, а й у діях: ажіотажному попиті, активізації діяльності суспільних рухів й екстремістських організацій, стихійних та організованих мітингах, демонстраціях, страйках та інших формах громадянської непокори [2, с. 171]. Соціально-економічними умовами виникнення соціальної напруженості є зниження рівня життя; зростання й збереження бідності; відсутність у значної частини населення можливості для поліпшення умов життя тощо. Причиною посилення соціальної напруженості є зростання злочинності та корупції. Україна все ще належить до країн, у яких поширена організована злочинність. Дослідники організованої злочинності зазначають, що нині її основною рисою є політизація. Політична злочинність у широкому значенні – це всі злочини у сфері державного й соціального управління. Безумовно, вражаючих масштабів в Україні набуває корупція, що дозволяє говорити про корумповане суспільство, про корупцію як елемент системи управління. Корупція – одне з найнебезпечніших явищ у житті суспільства, оскільки її розростання є серйозною загрозою верховенству закону, демократії й правам людини [2].

Одним із ризикогенних чинників у сучасному українському суспільстві є спотворена роль неурядових громадських організацій (НУО), про що наголошує Ілля Кононов. На його думку, значною мірою глобальне громадянське суспільство (за виключенням невеликих лівих сегментів) є витвором світового капіталу. У зв'язку з цим І. Кононов зауважує: «Деякі НУО прямо створені концернами чи їхніми групами для просування своїх інтересів. Але значна частина НУО створюються для того, щоб заробляти на світових ринках послуг з просування ідей і проектів. Вони можуть і не бути жорстко прив'язаними до певних груп транснаціональної буржуазії, але діють за їхніми правилами. Через це ми не бачимо в середовищі НУО появи проривних політичних чи соціальних ідей. Вони всі борсаються в болоті неолібералізму. Вони можуть бути креативними в плані суспільних перформансів, які потім проголошуються революціями, їхні вишукані представниці (переважно!) проголошують розумні промови і навіть входять до урядів, але це не веде до зміни світового порядку денного» [8, с. 27]. Тобто українські НУО у своїй більшості створюють основу удаваного громадянського суспільства, породжуючи явище грантоїдства, засилля «соросят» у

владних структурах, наглядових радах національних корпорацій тощо.

Окрім ризиків, породжених внутрішніми чинниками, українське суспільство випробовує і ризики, пов'язані з глобалізацією. Завдяки глобалізації людство ввійшло в режим життя з відкритим зовнішнім середовищем, що породжує ризики невизначеності. Інтеграційні процеси, які супроводжують глобалізацію, з одного боку, зменшують кількість ризиків, передусім тих, які породжені відсутністю діалогу держав, нездатністю їх знайти спільні інтереси, а з другого боку, інтеграція призводить до збільшення кількості ризиків, пов'язаних з ослабленням державного суверенітету.

У цілому сучасна системна криза українського суспільства, яка породжує численні ризики, має низку особливостей [4, с. 22]:

- 1) криза є комплексним явищем як за сферами суспільного розвитку, так і способами його прояву (обумовлена напруженістю на Сході країни);
- 2) кризові явища обумовлені різким браком ресурсів для серйозного перебудування суспільства;
- 3) криза в Україні є нашаруванням декількох криз, поєднаних у часі (див.: [11]);
- 4) криза в Україні є формаційно-цивілізаційною, оскільки обумовлена переходом від індустріально-аграрного до постіндустріального суспільства;
- 5) криза авторитарно-патерналістської держави, основу якої становить неринкова економіка і розподільча система, нерозвиненість ринкових стимулів;
- 6) криза традиціоналізму і його нездатність забезпечити оновлення культурних регуляторів суспільного життя;
- 7) демографічна криза з високою смертністю і низькою народжуваністю населення;
- 8) екологічна криза, яка руйнує унікальні природні системи України та середовище існування людини;
- 9) транзитивність кризи українського суспільства в бік ринкової економіки, яка вимагає більшої мобілізації суспільства.

На думку Ольги Віннічук, «портфель ризиків» сучасного українського суспільства, складається з таких кейсів [3, с. 107]:

- збереження військової загрози в умовах «наростаючого військово-політичного конфлікту»;
- брак комунікації оновленої влади з суспільством, що є загрозою делегітимації діючої влади (про це див. також: [10]);
- відсутність стратегічного аргументованого плану розвитку країни;
- не визначена чітка геополітична стратегія, низький рівень публічних дій на міжнародній арені;
- маніпулювання громадською думкою щодо успішних ефективних реформ;
- старіння кадрів та відтік закордон професійної еліти;
- високий рівень корупції та злочинності;
- психологічна складова, яка відображається у панічних настроях (страху

перед кризою) щодо українських громадян, а також бізнесу та інвесторів тощо.

Таким чином, у (пост)пандемічний період сучасне українське суспільство остаточно трансформується у суспільство ризику, єдність якого забезпечується солідарністю страху перед майбутнім. Проте базова модель суспільства в Україні доповнюється (обтяжена) власними ризиками, які обумовлені відсталістю соціально-економічного розвитку та політико-ідеологічними і соціокультурними обставинами.

Література:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну: пер. с нем. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
2. Бузовський І. Соціальна напруженість і тривожність у контексті діагностики суспільних конфліктів. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2008. № 3. С. 169-176.
3. Віннічук О. «Портфель ризиків» українського суспільства: аналіз політичної ситуації 2014-2020 рр. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2020. Т. 3, № 2. С. 102-109.
4. Воронкова В.Г. «Общество риска» как следствие кризиса современной цивилизации в глобальном измерении. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2014. Вип. 58. С. 13-24.
5. Євтухов О.В. Тенденції розвитку соціальних ризиків у сучасному суспільстві: державно-управлінський аспект. *Аспекти публічного правління*. 2018. Т. 6, № 6-7. С. 24-30.
6. Зленко Н.М. Суспільство ризику: проблеми та перспективи. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2018. № 2 (18). С. 33-46.
7. Кіндратець О. Ризики українського суспільства. *Віче*. 2009. № 17 (вересень). URL: <http://www.viche.info/journal/1623>.
8. Кононов І.Ф. Ідеї Ульріха Бека в контексті сучасних методологічних пошуків у світовій соціології. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2019. Вип. 42. С. 20-34.
9. Кривошеїн В.В. Неототалітарні тенденції постпандемічної трансформації демократії. *Політикус: науковий журнал*. 2020. Вип. 6. С. 38-44.
10. Кривошеїн В.В. Ризики делегітимації політичної влади в умовах субполітизації сучасного суспільства та шляхи їх мінімізації. *Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2015. № 8 (124). С. 64-70.
11. Кривошеїн В.В. Ризики модернізації в контексті трансформації українського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія; філософія права; політологія; соціологія*. 2013. № 3 (17). С. 186-189.

Кузіна І.І.¹

ЧИННИКИ ВІДЧУТТЯ БЕЗПЕКИ УКРАЇНЦІВ

¹*Кузіна Ірина Іванівна*, доцент кафедри методів соціологічних досліджень Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат соціологічних наук, доцент.

Сьогодні стає очевидним, що зростання інтересу до вивчення проблем соціальної безпеки є цілком закономірним, оскільки вони значно актуалізуються в періоди суспільних трансформацій, спричинених різноманітними факторами, в тому числі пандемією COVID-19. Ми спробували дослідити чинники, що впливають на відчуття безпеки українців. З цією метою було використано масив даних, отриманий у результаті проведення опитування в Україні в межах сьомої хвилі «Світового дослідження цінностей» (World Values Survey, WVS) [1]. Польовий етап проводився з 21 липня 2020 року до 17 серпня 2020 року; загальна вибірка опитування склала 1289 інтерв'ю.

За результатами опитування, при відповіді на питання, наскільки безпечно зараз себе почувають респонденти, альтернативу «Повністю безпечно» обрали 16,6% опитаних, «Досить безпечно» – 60%, «Не дуже безпечно» – 20,9% та «Зовсім небезпечно» – 2,5%.

Пошук факторів, що впливають на відчуття безпеки, здійснювався шляхом кореляційного аналізу між змінними масиву та чотирибальною змінною «відчуття безпеки».

Як свідчать результати опитування, умовно можна виокремити три блоки чинників, що пов'язані з відчуттям безпеки:

1) соціально-демографічні характеристики опитаних;

2) фактори, що безпосередньо пов'язані з фізичною загрозою безпеці респондента;

3) фактори самовідчуття: відчуття щастя, суб'єктивна оцінка рівня здоров'я, ступінь задоволеності життям, рівень генералізованої довіри.

Соціально-демографічні характеристики опитаних. На відчуття безпеки впливають такі соціально-демографічні характеристики, як стать, вік, рівень освіти, рівень матеріального становища, суб'єктивна оцінка власної приналежності до певного соціального класу та тип населеного пункту.

Фактори, що безпосередньо пов'язані з фізичною загрозою безпеці респондента. До таких факторів відносяться: частота скоєння таких правопорушень поблизу місця проживання респондента, як крадіжки, грабежі, розпивання алкогольних напоїв на вулиці, втручання поліції або інших силових структур в приватні справи і життя людей, продаж наркотиків на вулиці, вуличні бійки, насильство та сексуальні домагання.

З метою наочного представлення даних за ознакою «відчуття безпеки» альтернативи «Повністю безпечно» та «Досить безпечно» були об'єднані в «Безпечно тією чи іншою мірою» (76,6%), а альтернативи «Не дуже безпечно» та «Зовсім небезпечно» в «Небезпечно тією чи іншою мірою» (23,4%) (див.

табл. 1).

Таблиця 1.

**Частка опитаних, які відчують себе тією чи іншою мірою безпечно,
в залежності від частоти здійснень певних правопорушень
поблизу місця проживання респондента, %**

	Дуже часто	Досить часто	Нечасто	Зовсім нечасто
Крадіжки, грабежі	56,2	52,5	75,3	86,7
Розпивання алкогольних напоїв на вулиці	58,8	74,4	80,1	82,5
Втручання поліції або інших силових структур в приватні справи і життя людей	73,7	59,4	74,2	83,9
Продаж наркотиків на вулиці	53,2	59,8	80,1	82,8
Вуличні бійки, насильство	58,8	63,1	79,2	79,7
Сексуальні домагання	76,5	66,7	73,8	82,3

Також суттєво відрізняється частка опитаних, що відчують себе тією чи іншою безпечно, в залежності від того, чи були вони жертвами злочину протягом останнього року. Так, серед тих, хто був жертвою злочину, безпечно себе почують 52,2%, а серед тих, хто не був – 77,7%. Слід зазначити, що був чи не був жертвою злочину протягом останнього року член сім'ї респондента, не впливає на відчуття безпеки опитаних.

Серед факторів, що безпосередньо пов'язані з фізичною загрозою безпеці респондента, можна назвати занепокоєність щодо участі країни у війні та громадянської війни. Слід зазначити, що загроза терористичних актів не позначається на відчутті безпеки (див. табл. 2).

Таблиця 2.

**Частка опитаних, які відчують себе тією чи іншою мірою безпечно,
в залежності від того, наскільки їх турбує ймовірність таких подій, %**

	Дуже турбує	Дещо турбує	Не дуже турбує	Зовсім не турбує
Участь моєї країни у війні	76,9	80,0	61,8	71,4
Громадянська війна	75,3	81,7	74,2	68,4

До **факторів самовідчуття**, що пов'язані з відчуттям безпеки, відносяться: відчуття щастя, суб'єктивна оцінка рівня здоров'я, ступінь задоволеності життя та рівень генералізованої довіри. Генералізована довіра є базовою стосовно міжособистісної та інституційної довіри, представляє собою певну диспозицію, яка поширюється від ставлення до себе до ставлення до світу в цілому, включаючи інших людей та інститути [2, с. 54]. Ознака «генералізована довіра» вимірювалася за допомогою питання «Як Ви вважаєте, більшості людей можна довіряти чи потрібно бути дуже обережним у стосунках з людьми?» з альтернативами «Більшості людей можна довіряти» та «Потрібно бути дуже обережним

у стосунках з людьми». Серед респондентів, які вважають, що більшості людей можна довіряти, 85,3% тією чи іншою мірою почуваються в безпеці. В той час як серед тих, хто вважає, що потрібно бути дуже обережним у стосунках з людьми, таких 72,6%.

Таким чином, загальне відчуття безпеки українців визначається соціально-демографічними характеристиками, факторами, що безпосередньо пов'язані з фізичною загрозою безпеці, та факторами соціального самовідчуття.

Література:

1. Haerpfer C., Inglehart R., Moreno A., Welzel C., Kizilova K., Diez-Medrano J., Lagos M., Norris P., Ponarin E., Puranen B. et al. World Values Survey: Round Seven. Country-Pooled Datafile. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat, 2020. (doi.org/10.14281/18241.1). URL: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp> (дата звертання: 13.04.2021 р.).

2. Кузіна І.І. Довіра до політичних інститутів в Україні: концептуалізація феномену та фактори формування: дис. ... канд. соціол. наук. Х., 2015. 196 с.

Легеца С.В.¹

СТАРИЙ ТА НОВИЙ ФЕНДОМ: ПОЛІТИЗАЦІЯ ФЕН-СПІВТОВАРИСТВ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

¹*Легеца Сергій Валерійович*, доцент кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат історичних наук, доцент.

Популярна культура завжди породжує специфічне середовище, пов'язане із формами та форматами її безпосереднього існування. Зокрема, для популярної культури доволі важливим стає існування не лише «споживачів», але й «користувачів» – інакше кажучи, створення простору для соціальних акторів, дотичних до популярної культури, та які, при цьому, мають додаткову соціальну активність. Саме такого роду специфічні групи користувачів, які поєднані навколо окремих явищ чи напрямків популярної культури та які відрізняються активною позитивною соціальною активністю, й мають назву фендому.

Вже початковий діапазон діяльності фендому (у західних його варіантах) доволі широкий: від разових зустрічей із авторами до встановлення сталої системи горизонтальних зв'язків. Якщо говорити про набір стандартних практик, характерних для фендому, то можна було б перерахувати наступні:

- Обмін інформацією та зразками популярної культури (книжками, журналами тощо);
- Встановлення розгалуженої системи горизонтальних комунікацій навколо важливих зразків популярної культури (сюжетів, героїв, франшиз), створення аналітичного зусилля, важливого на фоні незацікавленості популярною культурою академічними установами;
- Розвиток самостійної креативності учасників фендому, со-творчість на-

вколо базових важливих текстів («фанфікшн»);

- Встановлення системи зворотного зв'язку між аудиторією та творцем;
- Розробка рекрутаційних механізмів між «читачами» та «авторами»;
- Утворення «референтних груп» для саморефлексії простору популярної культури.

Для Заходу процес формування фендому здебільшого відносять до 1930-40-х років; для СРСР – до кінця 1960-х років. Для Радянського Союзу становлення фендому представляло собою двоскладовий процес:

1) «Зверху» – створення секцій (рад) пригодницької та фантастичної літератури при Союзах письменників різних рівнів, розвиток видавничої діяльності (наприклад, політика видавництва «Молодая гвардия», очолюваного до початку 1970-х років С. Жемайтисом тощо);

2) «Знизу» – створення клубів читацької активності – а в подальшому і «Клубів любителів фантастики» – навколо бібліотек чи Спілок читачів (першим вважається клуб «Отражения» при Науковій бібліотеці Державного Саратовського університету (1965)).

Для діяльності КЛФ як фендомного руху в СРСР (а саме ці форми горизонтальних зв'язків перш за все цікаві для нас в даному випадку) характерними були виняткова літературоцентричність при локальності осередків та мінімалізації зв'язків між ними; обмеженість за кількістю активних членів; спрямованість на «виховання доброго читацького смаку»; забезпечення короткострокових контактів із авторами (т.зв. «творчі зустрічі»).

Почасти ця об'єктивна самодостатність та обмеженість діяльності КЛФ починає змінюватися із розповсюдженням такої форми діяльності, як конвенції (по суті – фестивалі фантастики із широкою культурною програмою) та із початком вручення спеціалізованих премій, якими зсередини фендому номінуються важливі з точки зору користувачів твори популярної культури. Конвенції дають можливість поглиблення горизонтальних зв'язків між різними групами активних користувачів, а премії призводять як до усталення канону так і до полегшення фіксації тенденцій, характерних для короткотермінових процесів у межах популярної культури. З'являються і важливі для становлення фендому рекрутаційна та видавнича діяльність (зокрема мова йде про появу т.зв. «фензінів» – неофіційних періодичних видань та про видання анонімних самвидавних перекладів західних авторів, які за якихось причин не могли бути опублікованими офіційно).

У цілому, саме на початку 1980-х років у радянському просторі формується повноцінний фендом, який ми схильні називати тут «старим» (чи то – традиційним і первинним за формами внутрішньогрупової взаємодії та контактів із суспільством у цілому). Питомими рисами «старого фендому», з нашої точки зору, є наступні:

- орієнтація на систему наднаціональних зв'язків (оскільки точкою виникнення фендому була радянська система – із її підкресленою надетнічністю, яка, втім, реалізувалася в межах російськомовного культурного проекту перш

за все);

- ідеологічна єдність (в радянському просторі представники фендомного руху були здебільшого ліберальних соціальних та політичних поглядів);
- російськомовність та орієнтованість на тяжіння до «центрів символічної влади» (таких як Москва, Ленінград тощо);
- будь-які форми соціальної активності «старого фендому» а) спрямовані всередину співтовариства, на контакти із «своїми»; б) дистанціюються від міського простору та взагалі широкої системи соціальних контактів (конвенти «старого фендому» завжди відбувалися поза символічним та реальним простором мегаполісу – навіть коли формально фестиваль проходив у самому місті – як це було із одним із найвідоміших українських фестивалів любителів фантастики «Зоряний Міст» (1999-2012 рр.).

Після падіння СРСР можна спостерігати радикальне розширення потенційних можливостей для розвитку фендому, чому є принаймні кілька причин: 1) зняття формальних обмежень на функціонування КЛФ, які існували при Радянському Союзі, а відтак – розширення кількості тих, хто мав дотичність до діяльності КЛФ, кількісне зростання їхніх членів; 2) відміна цензури та державного контролю над видавничою діяльністю – і розширення числа гравців на видавничому ринку за рахунок членів фендому (як відбувалося в російському просторі із редакціями фантастики в видавництвах «АСТ», «Ексмо» чи діяльність видавництва «Terra Fantastica», створеного на базі діячів фендому); 3) розширення технічних можливостей контактів, поява інтернет-середовища як специфічного простору зв'язків та контактів в середині «старого фендому»).

Маючи на увазі з одного боку ідеологічні та світоглядні орієнтири «старого фендому», а з іншого – слабкий розвиток національних секторів популярної культури на обшарі незалежних держав, що виникли після розпаду СРСР, доводиться констатувати довге збереження ілюзії єдності «старого фендому» (та підтримання цієї ілюзії одномовним (російськомовним) середовищем в більшості незалежних держав, що утворилися на території колишнього СРСР принаймні до середини 2000-х років.

Для України кардинальні зміни середовища «старого фендому» можна пов'язувати із, перш за все, зовнішніми по відношенню до поля культури факторами – із подіями 2004 та 2013-14 років та із становленням запиту суспільства на активних соціальних та культурних акторів у просторі української повсякденності. Більш того, події в Україні (зокрема, Помаранчева революція 2004 року) призвели і до змін в російському секторі «старого фендому», породивши поляризацію його членів на «імперських» (по суті – тих, хто підтримував офіційний внутрішній курс Російської федерації та її зовнішню політику) та «лібералів» (які виражали стримане або рішуче невдоволення траєкторією політичного розвитку країни).

Втім, в Україні до певного моменту – навіть при явному культурному та світоглядному розходженню із російським фендомом, – «старий фендом» довгий час зберігав ілюзію можливості продовження існування спільного простору

фендомних комунікацій на умовах, закладених ще в радянський період його, «старого фендому», існування. Принаймні, саме в Києві проводився всеєвропейський конвент авторів та користувачів фантастики «Єврокон-2013», в межах якого ще цілком мирно співіснували представники як українського, так і російського фендому.

Одночасно, загальна суспільна політизація виявилася дотичною і до українського фендомного простору: після 2009 року можна говорити про активізацію, наприклад, письменницької діяльності, яка тісно поєднувалася із «проімперською» політикою, характерною для Росії після середини 2000-х років (зокрема, можна говорити про чимале число авторів, які вийшли з донецького КЛФ або ж були до нього дотичні, і чий твори всіляко експлуатували ідеї «боротьби із НАТО та бендерівцями», «слов'янського союзу» тощо).

Межею та своєрідною «точкою неповернення» в історії українського фендому стали події 2013-14 років: Революція гідності, захоплення Росією Криму та початок війни на Сході України. Саме в період 2014-2015 років відбувається, як на нас, кінцева кристалізація в Україні «нового фендому» (причому, мова йде саме про реальну зміну людей, які від цього часу стають дієвими силами по фендомній роботі – але і про характерні світоглядні та праксіологічні риси).

Зокрема, при першому наближенні, можна говорити про наступні специфічні риси «нового фендому» в Україні:

- принципова україномовність (принаймні, в публічному просторі, при контактах із суспільством та при всіх формах соціальної активності);
- скорочення контактів із російським фендомом (аж до повного розриву: тут кейсами могли б стати випадки ряду українських письменників, що припинили співробітництво із видавцями в Росії);
- перехід до нової форми конвентів: відтепер більшість спроб проведення конвентів відбуваються у міському просторі, із зацікавленістю фендому в розширенні контактів поза «фантастичне гетто» (прикладом могли б бути конвенти «ЛітТерра» (м. Київ), «Брама» (м. Івано-Франківськ), «Комікон» (м. Київ);
- вихід за межі «фантастичного гетто» в діяльності, яка виходить за межі суто фендомної роботи: наприклад, присутність секцій фантастики на загальноукраїнських культурних та книжкових подіях: «Книжковий Арсенал» (м. Київ), «Львівський форум видавців» (м. Львів), «Книжкова толока» (м. Запоріжжя), «BookSpase» (м. Дніпро);
- переорієнтація на контакти із Заходом (фендоми та письменники Польщі, розширення контактів із англomовним світом тощо).

Більш того, для «нового фендому» характерна більша жорсткість відкрито проголошеної позиції щодо питань, які фендом вважає важливими як для своєї діяльності, так і для розвитку популярної культури в Україні – і які він одночасно політизує (показовими тут є, наприклад, кейси із позицією представників «нового фендому» щодо продажу книжковими магазинами «Якобу» та «Є» книжок, виданих в Росії, щодо планів видавництва «Небо БукЛаб Публі-

шинг» на публікацію книжок української письменниці, що друкується під псевдонімом Редгрей Лебовські – оскільки першодруки цих книжок були зроблені в Росії та в російському перекладі).

Усе це разом дає можливість говорити про принципові якісні зміни в правилах функціонування та у світоглядних та праксіологічних позиціях «нового фендому» в українському просторі. Одночасно безумовно необхідним є подальші вивчення цього явища – зокрема, для верифікації зроблених нами спостережень.

Лісеєнко О.В.¹

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ ТА СУСПІЛЬНІ НАСТРОЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

¹*Лісеєнко Олена Василівна*, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», доктор соціологічних наук, професор.

Пандемія коронавірусу 2019-2020 рр. значно вплинула на всі сфери суспільного життя країни, повсякденне життя і масову свідомість населення України. По-перше, введення карантинних обмежень, пов'язаних з пандемією, були несподіваними, невизначеними (особливо щодо тривалості), всеохоплюючими, тобто стосувалися усіх сфер суспільства та повсякденного життя людини. По-друге, режим самоізоляції, соціальні обмеження, зміна або розірвання соціальних зав'язків, економічні наслідки карантину (втрата роботи, доходів або неоплачувана відпустка) призвели до виникнення нетипових соціально-психологічних переживань, стресів. Тому під час пандемії на перший погляд непомітні, але, можливо, найбільш значущі зрушення відбуваються в суспільній свідомості українського соціуму, що позначається на громадській думці, ціннісних орієнтаціях, суспільних настроях українців. Суспільні настрої є емоційною формою стану масової свідомості, актуальним фоном соціально-психологічного самопочуття людей, тому на їх особливості під час карантину важливо звернути особливу увагу.

З початку карантину, березня 2020 року, рядом соціологічних центрів, ініціативними науковцями в Україні було проведено низку опитувань, присвячених різним аспектам життя українських громадян в умовах пандемії COVID-19. Так, згідно даних дослідження КМІС «Оцінка успішності влади та реакція суспільства на епідемію коронавірусу та політичні події в країні» (7-11 квітня 2020 р.) основними проблемами і труднощами, які найбільше турбують громадян, найчастіше називалися такі: переживають за здоров'я близьких – 36%; сильно зросли ціни на продукти харчування – 29%; виникли фінансові труднощі – 26%; складно купити засоби індивідуального захисту: маску, рукавички, рідину для дезінфекції – 20%; побоюються, що не зможуть отримати медичну допомогу в разі необхідності – 20%; респондент сам (сама) боїться захворіти –

13%; постійно переживає через невизначеність ситуації – 13%; складно сидіти вдома і не виходити на вулицю – 12%; потрібно поїхати в інший населений пункт, а транспорт не ходить – 11%; потрібно їздити на роботу, а громадський транспорт майже не працює – 10%; респондента відправили в неоплачувану відпустку – 5%; респонденту загрожує втрата роботи – 5%; стало складно вести свою підприємницьку діяльність – 5%; виникли складнощі з купівлею продуктів харчування та необхідних у побуті речей – 4% [1].

Результати опитувань, присвячені вивченню емоційного сприйняття населенням України коронавірусу в перші місяці карантину, свідчать, що, серед базових емоцій українці найчастіше відчували зацікавленість, хвилювання, здивування, гнів, печаль і страх. Найменш виражені були емоції відрази, почуття провини, сорому і байдужості. Згідно даних досліджень «Емоції і поведінка українців на карантині: спеціальний проект», проведеного Соціологічною групою «Рейтинг», представники вікової групи (18-29 років) частіше за інших відчували радість і байдужість, молодь (30-39 років) – гнів, українці середнього віку частіше дивувалися, серед представників старшого покоління частіше за інших спостерігалися такі емоції, як смуток / печаль [2].

У динаміці, у порівнянні із весною 2020 року, у лютому 2021 року фіксується зниження рівня негативних суспільних настроїв українців, ознак депресії, тривожності, та втоми. Якщо в березні 2020 року, як свідчать результати моніторингу громадських настроїв, що проводиться Соціологічною групою «Рейтинг», 44% оцінили свій емоційний стан як спокійний, 23% – як напружений, в грудні 2020 року – 36% вважали свій емоційний стан спокійним, 33% – напруженим, то вже у лютому 2021 року – 47% оцінили свій емоційний стан як спокійний, 23% – як напружений. Вищий рівень тривожності, як і у попередніх дослідженнях, фіксується серед жінок, старших людей, а також тих, хто частіше відслідковують новини про коронавірус [3].

Розглядаючи як змінилися цінності та соціальні практики, заняття громадян під час карантину, звернемося до даних дослідження компанії YUУкраїна. Результати онлайн-опитування, проведеного 10-12 квітня 2020 р., свідчать, що на запитання: «Скажіть, будь ласка, що нового приніс карантин у Ваше життя? Можливо Ви почали робити щось, чого раніше не вміли чи не мали часу? Які нові вміння чи заняття з'явилися?» 6% зазначили варіант відповіді «навчаюсь онлайн», 4% – «більше читаю», «вивчаю іноземну мову», «більше займаюся спортом», 3% – «більше готую», «більше часу присвячую хатнім справам», 2% – «проводжу більше часу з сім'єю», «дивлюся фільми та серіали», «заробляю в інтернеті», «малюю», а варіант відповіді «нічого не змінилося» обрали 40% респондентів. З метою виявлення змін в ціннісній складовій масової свідомості громадян під час пандемії коронавірусу у проведеному опитуванні було поставлено відкрите запитання: «Як змінилися Ваші пріоритети, цінності та погляди на життя у зв'язку з COVID-19?». Отримані дані засвідчують, що 14% зазначили, що стали більше цінувати життя та здоров'я, 10% – більше цінувати сім'ю, 3% стали більше цінувати свободу дій та пересування, 2% зазначили, що

усвідомив (ла) важливість соціальної відповідальності та обережності, 46% зазначили, що їх пріоритети, цінності та погляди на життя у зв'язку з COVID-19 не змінилися [3]. Отже, результати різних емпірико-соціологічних досліджень вказують на необхідність подальших емпіричних досліджень та глибокого наукового осмислення проблем психоемоційного стану, ціннісних пріоритетів, конструювання досвіду подолання стресових переживань особистістю в умовах карантину та соціально-психологічного самопочуття, масової свідомості населення України під час та після карантину.

Література:

1. Оцінка успішності влади та реакція суспільства на епідемію коронавірусу та політичні події в країні. *Київський міжнародний інститут соціології. Прес-релізи та звіти*. 2020. 4 квітня. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=930&page=1>.
2. Емоції і поведінка українців на карантині: спеціальний проект. *Соціологічна група «Рейтинг»*. 2020. 4 квітня. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/emocii_i_povedenie_ukraincev_na_karantine_specialnyy_proekt.html.
3. Україна на карантині: моніторинг суспільних настроїв (хвиля #9, 6-8 лютого 2021). *Соціологічна група «Рейтинг»*. 2021. 10 лютого. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/ukraina_na_karantine_monitoring_obschestvennyh_nastroeniy_volna_9_6-8_fevralya_2021.html.
4. Самопочуття українців: Звіт. *YOUkraina*. 2021. Лютий. URL: <https://youkraina.com.ua/>

Лобанова А.С.¹, Славіна Д.М.²

РАДИКАЛІЗАЦІЯ ПРОТЕСТІВ В УКРАЇНІ ЯК РИЗИК РУЙНАЦІЇ КОНВЕНЦІОНАЛЬНИХ ЗАСАД ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

¹*Лобанова Алла Степанівна*, професор кафедри соціології та масових комунікацій Криворізького державного педагогічного університету, доктор соціологічних наук, професор.

²*Славіна Дарія Максимівна*, здобувачка вищої освіти факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Побудова громадянського суспільства – тривалий і складний шлях, який потребує зусиль широких верст населення, представників різноманітних соціальних організацій, громадських і суспільних рухів, політичних партій, тобто практично усіх, без винятку агентів соціальних змін і суспільного розвитку. Якщо громадянство – це «правовий зв'язок особи і держави, який виявляється у системі взаємних прав і обов'язків» [3, с. 88], то логічно, що громадянське суспільство ґрунтується на правових і конвенціональних засадах взаємозв'язків і взаємовідносин між усіма його агентами (суб'єктами). Громадянське суспільство Європейської Унії вибудовувалося століттями, ґрунтуючись на демократичних та правових принципах консолідації та узгодження інтересів різних країн та

їх громадян. І практика його функціонування свідчить про укорінення у життєдіяльності громадянського суспільства Європейської Унії верховенства права, дотримання основних прав і свобод громадян, а також виконання ними своїх основних громадянських обов'язків.

Україна – це молода пострадянська держава, в якій формування громадянського суспільства відбувається радше на своїх власних помилках, ніж на досвіді європейських країн. Варто підкреслити, що Помаранчева революція (2004 р.), революція Гідності (2013-2014 рр.), захист східних кордонів від агресії Російської Федерації (2014-2021 рр.) наочно продемонстрували здатність українців єднатися і відстоювати свої громадянські права і демократичні свободи, прагнення до викриття і подолання наслідків авторитаризму, вміння захищати державність і незалежність країни навіть ціною свого життя. І в цьому велика заслуга громадських організацій, об'єднань, спілок, рухів, наприклад таких, в яких об'єднані ветерани афганської війни, АТО, волонтери, молодь, жіноцтво, представники інших фахових сфер і політичних сил. Існує упевненість у тому, що в Україні створено засади громадянського суспільства, адже як свідчать результати соціологічних опитувань, громадянська протестна активність за всі роки незалежної України охопила близько 15% активного населення [4, с. 21]. Ясно, що діяльність будь-яких громадських організацій (їх в Україні зареєстровано близько 81,5 тисяч, в яких беруть участь близько 15% громадян [1]) спрямована на захист прав і свобод громадян, задоволення їх законних інтересів та удосконалення законодавства і діяльності державних органів влади, зокрема правоохоронної системи.

Між тим соціологічний погляд на особливості розвитку громадянського суспільства в Україні свідчить про те, що суттєвою проблемою на цьому шляху є радикалізація протестних настроїв певної частини населення. Вона пов'язується, насамперед, з недовірою громадян до того політичного курсу, який проводять державні органи влади і яким рухається Україна. Так, опитування, що проведені 23-24 березня 2021 року соціологічною групою «Рейтинг» (вибірка 2500 респондентів, похибка репрезентативності не більше 2%), показали, що 68% українців вважають, що країна рухається у неправильному напрямку, лише 23% опитаних переконані, що – у правильному, 9% – не визначилися. Більш оптимістичними у оцінках є молодь, мешканці Заходу та Києва [6].

Не можна не помітити, що будь-які ініціативи нинішньої української влади гостро критикуються представниками «старої влади», яка перейшла в опозицію та її прихильниками. Прагнення повернути владні позиції за будь-яку ціну ретранслюється у необґрунтованій та нищівній критиці будь-яких ініціатив президента, прем'єр-міністра, Кабінету Міністрів та депутатів-членів провладної партії «Слуга народу». Відсутність у опозиції толеранції, спроб об'єднати зусилля з владними структурами в подоланні суспільних проблем та опору агресору, роз'єднує суспільство, дезактивує громадські організації та їх ініціативи.

Іншою причиною, яка викликає радикалізацію протестних настроїв і гальмує розбудову громадянського суспільства є українська ментальність, характе-

риними рисами якої є «перевага емоційності над волею та інтелігентністю, де з надмірної чуттєвості випливає мінливість симпатій, орієнтацій та ідей, легка запальність і швидке остигання, нахил до романтизму, брак витривалості і послідовної праці, оскільки увага розпорошується весь час під впливом нових емоційних подразників» (В. Липинський [2]), а також «риси правового нігілізму, не обов'язковості, меншовартості, прагнення до індивідуальної свободи, що межує з анархією» (М.В. Семикіна [5, с. 88]).

Останнім прикладом радикального протесту стала акція «Не чуєш? Побачиш» (20 березня 2020 р.) на підтримку громадського активіста Сергія Стерненка, у ході якої було пошкоджено будівлю Офісу Президента. Варто підкреслити, що радикальні дії протестувальників підтримали 14% респондентів, не підтримали – 70% [6].

Таким чином радикальні протестні акції не тільки гальмують розбудову громадянського суспільства в Україні, але й роз'єднують громадські рухи і об'єднання конструктивного напрямку, які формуються і функціонують на засадах солідаризації та конвенціональних угод, спрямованих на захист прав і свобод громадян законними шляхами і методами.

Література:

1. Зайченко С. Громадянське суспільство України: цифри і факти. Громадський простір. 13.04.2018. URL: <https://www.prostir.ua> (дата звернення 26.03.2021).
2. Липинський В.К. Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму: Твори. К.: Філадельфія: Смолоскип, 2003. Т. 6, кн. 1. 471 с.
3. Соціологічна енциклопедія / упор. В.Г. Городяненко. К.: Академвидав, 2008. 456 с.
4. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналітична доповідь / [Яблонський В.М., Балакірева О.М., Бондар Т.В. та ін.]; за заг. ред. О.А. Корнієвського. К.: НІСД, 2017. 56 с.
5. Семикіна М.В. Особливості взаємозв'язку мотивації праці і національного трудового менталітету. *Економика и управление*. 2012. № 5. С. 85-91. URL: http://kafmen.ru/library/compilations_vak/eiu/2012/5/p_85_91.pdf (дата звернення 26.03.2021).
6. Суспільно-політичні настрої населення (23-24 березня 2021 р.). *Соціологічна група «Рейтинг»*. 26.03.2021. URL: <http://sau.in.ua/research/suspilno-politychni-nastroyi-naselennya-23-24-bereznaya-2021-r/> (дата звернення 26.03.2021).

Мачуліна І.І.¹
**ВТОРИННА ЗАЙНЯТІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ:
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ РИЗИКІВ**

¹*Мачуліна Ірина Іванівна*, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат соціологічних наук, доцент.

Зниження рівня життя населення України, зокрема молоді, розвиток форм платного навчання, малий розмір стипендій примушують студентів до пошуку допоміжних заробітків. З огляду на це набуває особливої актуальності дослідження явища вторинної зайнятості студентської молоді.

Статистичні показники Державної служби зайнятості України станом на 1 квітня 2021 року вказують на те, що за віковими групами третину безробітних складає саме молодь, тобто група людей у віці до 35 років (29%). Молодь з вищою освітою складає найбільший відсоток (48%) безробітних в Україні [2]. Така статистика актуалізує питання економічної активності, зокрема вторинної зайнятості здобувачів вищих закладів освіти.

Вторинна зайнятість має двоєдину природу, що пояснюється розвитком цього явища, з одного боку, бажанням студентської молоді бути матеріально незалежними, самостійними, а з іншого – у неспроможності держави надати підтримку молодим фахівцям у працевлаштуванні за фахом, що актуалізує появу ризиків на «виході» із ЗВО та потребу у пошуку першого робочого місця ще під час навчання та поширення такого явища, як робота не за фахом.

Отже, зважаючи на високу ризикогенність сучасного суспільства, при аналізі вторинної зайнятості студентів актуальним методологічним підґрунтям може слугувати саме концепція ризиків. Опираючись на концепцію соціального ризику У. Бека, ризики вторинної зайнятості студентів будемо розглядати, як імовірність настання несприятливих наслідків для студентів, що поєднують навчання з працею, так і ймовірність отримання вигод і благ від цього поєднання.

Аналіз ситуації на ринку праці та вторинної зайнятості студентів, дозволив виокремити дві групи ризиків з якими можуть стикнутися студенти, що працюють: освітні ризики, які мають внутрішньоінституційні прояви та професійні ризики, які проявляються здебільшого в зовнішньоінституційному аспекті.

Освітній ризик – це ситуація в діяльності суб'єкта ринку освітніх послуг, що відображає міру реальності небажаного розвитку подій через об'єктивно існуючі невизначеності [3]. Отже, студента можна визначити як суб'єкта ринку освітніх послуг, а його бажання бути суб'єктом ринку праці разом із навчанням, відображає об'єктивно існуючі в суспільстві проблеми.

Під професійними ризиками розуміють відображення характеристик умов життєдіяльності студентів у стані переходу від ситуації. приміром пошуку роботи до ситуації працевлаштування, а також самої професійної діяльності в даних умовах, коли з'являється обґрунтована можливість вибору при оцінці ймовірності досягнення передбачуваного результату. Ця можливість вибору, яка

зумовлює «успіх» чи «невдачу» підкреслює подвійну «результативність» ризиків [1, с. 28].

В умовах суспільства ризику, професійні ризики, вписані в систему освітніх ризиків та зумовлені їх наявністю. Отже, в контексті вторинної зайнятості студентської молоді, можна говорити про освітньо-професійні ризики, які оцінити дуже складно. Наприклад, дипломований випускник закладу вищої освіти не влаштовується працювати за фахом, а працює на будь-якому місці, де просто необхідно вищу освіту. Багато випускників закладів вищої освіти реєструються як безробітні в службі зайнятості. У цьому випадку виникає неприпустимий рівень ризику.

В цілому, освітньо-професійні ризики, пов'язані із вторинною зайнятістю студентської молоді можуть мати такі негативні наслідки:

- на жаль, отримання досвіду роботи не за спеціальністю не сприяє професіоналізації майбутнього фахівця;
- вторинна зайнятість може негативно вплинути на якість навчання та дисциплінованість, яка зменшується пропорційно зростанню зайнятості; зростає ризик не засвоїти в повному обсязі освітню програму;
- нарешті, подвійне навантаження на молодий організм може вплинути на життєву адаптацію студента, його соціалізацію, зміну ціннісних орієнтацій.

Разом з тим, ризики поєднання навчання та роботи мають такі позитивні наслідки для студентів:

- адаптація до нових, більш жорстких умов існування в сучасному суспільстві;
- вирішення фінансових проблем студентської молоді;
- професійна інтеграція та самореалізація, розширення сфери спілкування, накопичення соціального, професійного досвіду та зв'язків, наприклад, налагодження контактів з роботодавцем, що підвищує конкурентоспроможність при працевлаштуванні після закінчення навчального закладу та отримання диплому;
- вторинна зайнятість – це життєвий досвід: людина вже вступила в трудові відносини, змогла познайомитися з декількома видами робіт, випробувати себе в них, зробити для себе вибір;
- при майбутньому працевлаштуванні можливість вписати в своє резюме факт досвіду роботи і тим самим підвищити свої шанси на отримання бажаної вакансії.

Отже, аналіз вторинної зайнятості студентів крізь призму соціальних ризиків дозволяє більш глибоко вивчити найактуальніші проблеми економічної активності молоді. Вектор подальших досліджень, на нашу думку, потрібно спрямувати на більш деталізоване вивчення ризиків, пов'язаних з вторинною зайнятістю. Дана спроба класифікувати ризики вторинної зайнятості студентів є умовною та потребує подальшого удосконалення.

Література

1. Дейнеко О. О. Професійні ризики сучасного студентства як компонент суспільства ризику: особливості ризиків фаз професійного буття. *Український соціум*. 2013. № 4 (47). С. 26-38.
2. Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості у січні-березні 2021 року. Аналітична та статистична інформація Державної служби зайнятості України. URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infocfiles/sytuaciya_na_rp_ta_diyalnist_dsz.pdf (дата звернення: 14.04.2021).
3. Чубарова О.И. Образовательный риск как экономическая категория, его сущность. *Ползуновский вестник*. 2005. № 1. С. 199-208.

Нагорняк Т.Л.¹

ПОТЕНЦІАЛ ЗВО В СИСТЕМІ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРАКТИК

¹*Нагорняк Тетяна Леонтіївна*, перший проректор, професор кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця), доктор політичних наук, професор.

За умов системної кризи в Україні, відсутності послідовності практик державного управління за визначальними позиціями, зменшення бюджетних витрат на освіту при постійному її реформуванні та суперечності політик ключових інститутів, що координують діяльність закладів вищої освіти України (далі – ЗВО), університети приречені на творення потужних стратегій розвитку, напрацювання спеціальних практик кризового менеджменту, що мають на меті розвиток потенціалу та відтворення соціальної місії.

Управлінські практики, що спрямовані на розвиток потенціалу ЗВО є міждисциплінарним предметом академічного дискурсу. Інструментам формування культури якості та зміцнення економічного потенціалу університетів присвячено багато робіт закордонних авторів – Bateman H., McAdam K. [1], Bolden R., Jones S., Davis H., Gentle P. [2]. Методики управління ресурсами університету, лідерський потенціал українських ЗВО, особливості формування локальних систем забезпечення якості вітчизняних університетів досліджували українські науковці Рашкевич Ю. [13], Добко Т. [4], Калашнікова С. [3, 11, 14], Квіт С. [7], Фініков Т. [5], Краснощок І. [8], Лугова В. [9], Лук'янова Л. [10], Рач В. [12], Черниш О. [15], Шпак О. [16] та багато інших. Проте, розвиток потенціалу закладу вищої освіти в системі управлінських практик у науковій літературі висвітлений недостатньо, що зумовлює актуальність дослідження.

Вивчення літературних джерел за тематикою показує, що погляди зарубіжних та вітчизняних науковців на визначення сутності категорії «потенціал ЗВО» і «система управлінських практик» є суттєво різною. Узагальнення їх дозволяє сформулювати зміст категорії «*потенціал ЗВО*» як *сукупність взаємопов'язаних відкритих і прихованих ресурсів закладу вищої освіти, що здатні проявлятися через кількісні та якісні показники його діяльності та свідчити*

про конкурентоспроможність закладу і його вплив на суспільство в частині освітнього, наукового, лідерського та інноваційного розвитку. Розвиток потенціалу ЗВО є стратегічним завданням у системі управлінських національних і локальних практик. Система управлінських практик ЗВО – це послідовна і обґрунтована сукупність управлінських рішень і дій, що покликані забезпечити умови для успішної реалізації стратегії розвитку потенціалу закладу задля його конкурентного функціонування в умовах ринку праці, здійснення своєї соціальної місії та м'якої адаптації до глобальних, національних і регіональних викликів. Система управлінських практик ЗВО забезпечується впровадженням:

- інструментів стратегічного планування та управління в умовах зовнішніх викликів (формульного фінансування ЗВО у т.ч.);
- інструментів, спрямованих на розвиток інноваційного потенціалу ЗВО, що містить інтелектуальні, кадрові, матеріальні, фінансові, інформаційні та інші ресурси, без яких перспективне функціонування закладу неможливе;
- моделі колегіального управління закладом – врядування освітньо-науковою системою;
- цілісної локальної системи забезпечення якості вищої освіти;
- механізмів прагматизації змісту освіти;
- інституційного підходу до управління культурою якості;
- інноваційних підходів до навчання, викладання і навчання через дослідження;
- системи заходів, спрямованих на розвиток і зміцнення наукового потенціалу ЗВО та створення умов для індивідуальної траєкторії розвитку кожного учасника освітнього процесу;
- заходів, спрямованих на збереження і розвиток Living learning community зі своїм унікальним університетським духом.

Система управлінських практик ЗВО як послідовна і обґрунтована сукупність рішень і дій управлінської команди має бути спрямована на розвиток його відкритих і прихованих ресурсів – потенціалу закладу, що експерту подані як кількісні та якісні індикатори рівня конкурентоспроможності університету та його впливу на суспільство. Розвиток потенціалу закладу вищої освіти в системі управлінських практик з урахуванням зовнішніх і внутрішніх викликів може мати траєкторію функціонування цілісної і відносно самостійної інституційної освітньої системи, а може мати на меті оптимізацію декількох вишів з метою синергії ресурсів і набуття критичної маси здобувачів, дослідників, інфраструктури і матеріально-технічної бази ЗВО.

За умов глобальних і національних викликів саме ЗВО мають стати осередком становлення і розвитку економіки знань, майданчиком експертного діалогу громади, бізнесу і влади, простором збереження і зміцнення людського капіталу держави та прикладом вдалих управлінських практик, що базуються на формулі синергії IQ + EQ + WEQ, де інтелект, емпатія та командний підхід обумовлюють лояльність (від фр. loyal – вірний) до бренду Університету та його

го високі рейтингові позиції.

Література:

1. Bateman H. McAdam K. Dictionary of Human Resource and Personnel Management. London: A&C Black Publishers, 2006. 199 p.
2. Bolden R., Jones S., Davis H., Gentle P. Development and Sustaining Shared Leadership in Higher Education. London: LFHE. 2015. 47 p.
3. Автономія та врядування у вищій освіті: монографія / Воробйова О.П., Горецька Т.О., Дем'яненко Н.М., Калашнікова С.А., Коваленко О.М., Луговий В.І., Сич О., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В., Ткаченко В.П. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. 192 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_monogr_IVO-2015-192p_avtors-kolektiv.pdf (дата звернення: 29.03.2021).
4. Від контролю до культури якості: перезавантаження процесів забезпечення якості в українській вищій школі: практ. посібник / за ред. С. Гришко, Т.Добко. Львів: «Манускрипт», 2014. 168 с.
5. Впровадження локальних систем управління якістю в українських університетах: Аналітичний звіт / за заг. ред. Т.В. Фінікова, В.І. Терещука; Міжнар. благодійний Фонд «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики». Київ: Таксон, 2018. 88 с. URL: http://www.edupolicy.org.ua/_dx/assets/images/Analit18ua_08-5mm.pdf (дата звернення: 29.03.2021).
6. Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту: навч. посіб. / за ред. Т. Добка, М. Головянко. Львів: Манускрипт», 2014. 572 с.
7. Квіт С. Потрібні зміни: зміст і завдання освітніх реформ. *Освіта.UA*. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/45550/> (дата звернення: 30.03.2021).
8. Краснощок І.П. Виховний потенціал закладу вищої освіти: структура та критерії розвитку. *Наукові записки ЦДПУ ім. В.Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВЦ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. Вип. 180. С. 90-97.
9. Лугова В.М. «Науковий потенціал ВНЗ України та результативність його використання». *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 547-555.
10. Лук'янова Л. Законодавче забезпечення освіти дорослих: зарубіжний досвід / Українська Асоціація освіти дорослих. К.: ТОВ «ДКС-Центр», 2017. 147 с.
11. Механізми реалізації ефективного врядування в університетах України в умовах євроінтеграції: Колективна монографія / І. Драч, С. Калашнікова, О. Паламарчук, В. Рябченко, Л. Червона; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2020. 223 с.
12. Рач В.А., Борзенко-Мірошніченко А.Ю. Проектно-орієнтовані моделі управління та оцінки діяльності вищих навчальних закладів. *Управління проектами та розвиток виробництва*. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. № 1 (29). С. 81-89.
13. Рашкевич Ю. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2014. 168 с.
14. Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобаль-

ного лідерства: колективна монографія / Є. Балджи, І. Драч, С. Калашнікова, О. Коваленко, С. Курбатов, Н. Невмержицька, О. Паламарчук, В. Рябченко, Л. Червона; за заг. ред. С. Калашнікової. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. 2017. 205 с.

15. Черниш О.В. Стратегічне управління освітньою діяльністю у ЗВО. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 689-698.

16. Шпак О. Особливості управління в сучасній системі вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2010. № 12 (71). С. 10-13.

Окуньовська Ю. В.¹, Кондратьєва К. А.²
СИЛЬНІ ТА СЛАБКІ СТОРОНИ ВПРОВАДЖЕННЯ
ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

¹*Окуньовська Юля Вікторівна*, доцент кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця), кандидат політичних наук, доцент.

²*Кондратьєва Крістіна Авінашівна*, здобувачка вищої освіти кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

За допомогою сучасних технологій можна змінити і удосконалити демократичні процеси в країні. Але якщо в державі демократія реально відсутня, то ніякий запуск електронних порталів і е-голосувань, звичайно ж, не допоможе. У цьому випадку дуже важлива здорова взаємодія держави і громадськості, готовність громадян брати участь у вирішенні проблем і міняти свою країну.

Яскравим прикладом активного впровадження елементів е-демократії стала Вінниччина. Так, в області з метою забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів публічної влади, їх підзвітності та підконтрольності, взаємодії громадян, неурядових організацій, участі суспільства в управлінні, проводиться робота з впровадження сервісів подання електронних петицій.

Згаданий сервіс на даний час функціонує на офіційних веб-сайтах Вінницької обласної ради, Вінницької міської ради, Жмеринської міської ради, Мурованокурської та Хмельницької райдержадміністрацій, на офіційному порталі Крижопільського району.

Також, з жовтня 2015 року місто Вінниця приєдналося до Єдиної системи місцевих електронних петицій. Однак, згідно з аналізом, проведеним Громадською організацією «Право» (м. Хмельник) більшість Статутів територіальних громад районних центрів та об'єднаних територіальних громад області не містять норм щодо подання електронних петицій, а також порядків, які регламентують процес розгляду електронних петицій органами місцевого самоврядування [4, с. 7].

Аналіз офіційних інтернет-ресурсів районних центрів та об'єднаних територіальних громад області показав, що близько 50% ресурсів мають форму для подання електронних петицій, але використовують їх лише 8 громад [4, с. 7].

Станом на кінець 2020 року громадський бюджет запровадили такі громади: Глуховецька, Барська, Брацлавська, Вінницька, Хмільницька, Гніванська, Дашівська, Краснопільська, Немирівська, Тульчинська, Піщанка, Літинська, Жмеринська, Козятинська, Мурафська.

Вінницька ОДА, і районні державні адміністрації складають та затверджують річний Орієнтовний план проведення консультацій з громадськістю. В цих планах зазначено, що окремі консультації мають проводитися саме у формі електронних консультацій.

Після аналізу звітів за результатами проведення консультацій, в тому числі й електронних, було виявлено, що майже всі звіти (99%) містять формулювання «Пропозиції та зауваження від громадськості не надходили» [2].

Щодо можливості подання електронних звернень, то станом на початок 2021 р. вона була на сайті Вінницької ОДА, а також на більшості сайтів районних державних адміністрацій області. Відсутня така можливість лише на сайті Ямпільської РДА, на сайтах Жмеринської, Піщанської, Погребищенської РДА дана функція наявна, але не активна [3]. Варто зазначити, що не на всіх інтернет-ресурсах можливість подати електронне звернення є «на видному місці», що утруднює цей процес.

Окрім того, у сільській місцевості області відсутній належний доступ до мережі Інтернет, що призводить до цифрової нерівності у доступі до інструментів електронної демократії.

В області проводиться робота із забезпечення розвитку відкритих даних. Зокрема, відповідно до вимог чинного законодавства України на офіційних веб-сайтах місцевих органів публічної влади створено та постійно оновлюються рубрики «Відкриті дані», публічна інформація в яких оприлюднена у формі відкритих даних, у вигляді різних звітів, реєстрів, статистичних зведень, для вільного та безоплатного доступу до неї. Відкриті дані дозволені для їх подальшого вільного використання та поширення. Також зазначені набори відкритих даних систематично оприлюднюються на веб-порталі відкритих даних [1].

Активно розвивається напрямок відкритих даних виконавчих органів Вінницької міської ради та комунальних підприємств міста. З квітня 2018 року функціонує Портал відкритих даних Вінниці, де виконавчі органи міської ради та комунальні підприємства міста розміщують обов'язкову, корисну та актуальну інформацію у вигляді наборів відкритих даних. На даному порталі оприлюднено 2 759 наборів даних у машиночитному форматі від 213 організацій [1]. На даний час здійснюються заходи щодо модернізації зазначеного порталу.

Отже, підсумовуючи, можемо стверджувати, що не зважаючи на значні успіхи в напрямку просування електронної демократії на Вінниччині, перед областю стоїть ще низка ключових завдань. Передусім це стосується питання популяризації і більш ефективного впровадження бюджету участі, удосконалення електронної системи звернення громадян в окремих районах, а також форми подання електронних петицій, проведення консультацій з громадськістю та за-

лучення громадськості до обговорення проектів рішень та розпоряджень. Окрім того потребує врегулювання питання цифрової нерівності, зокрема між великими і малими містами, між містами та селами, різними рівнями освіти громадян тощо, а також вирішення проблеми з фінансуванням та залученням інвесторів, адже державні програми не можуть повною мірою покривати всі фінансові витрати, пов'язані із запровадженням тих чи інших інструментів і технологій електронного урядування.

Література:

1. Відкриті дані. Вінницька міська рада. URL: <https://opendata.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2021 р.).
2. Вінницька обласна державна адміністрація. Електронні консультації. URL: <http://www.vin.gov.ua/gromada/konsultatsii-z-hromadskistiuelektronnikonsultatsii> (дата звернення: 21.03.2021 р.).
3. РДА Вінницької області. URL: <http://www.vin.gov.ua/oda/orhany-vlady/548-raionni-derzhavni-administratsii-vinnytskoi-oblasti> (дата звернення: 21.03.2021 р.).
4. Результати аналізу розвитку середовища щодо розвитку у Вінницькій області інструментів електронної демократії. Вінниця: Громадська організація «Право», 2019. 15 с.

Осмоловська А.О.¹, Погорелюк Є.Ю.², Олексієнко А.С.³

СПЕЦИФІКА ВИСВІТЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У МЕДІА

¹*Осмоловська Анна Олександрівна*, аспірантка кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

²*Погорелюк Єлизавета Юрївна*, здобувачка вищої освіти кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

³*Олексієнко Артем Сергійович*, здобувач вищої освіти кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

Сьогодні процес децентралізації в Україні набирає обертів та виходить на фінішну пряму. Проте існує кілька ключових проблем, які гальмують цей процес. Однією з них є ефективність комунікації між громадами, органами державної влади та місцевого самоврядування. Поширення релевантної інформації через офіційні та неофіційні канали комунікації є запорукою формування концепції політики «знизу», без якої успішної децентралізації не може бути. Тому побудова ефективної комунікативної моделі «державна-область-район / ТГ (територіальні громади)» стане безпосередньою запорукою успішності цього процесу. Ця актуальність набуває ще більшої переконливості в контексті системного партнерства влади, громадянського сектору, освіти та науки. Потреба у налагодженні комунікацій між національним, регіональним та районними рівнями стає актуальною також в умовах формування автономних територіальних громад, що створюють локальні асоціації та уявлення.

Серед науковців, метою дослідження яких є аналіз досвіду впровадження реформи децентралізації в світі можна виокремити роботи Е. Карташова, В. Григор'єва, М. Долішнього, Н. Камінської, А. Матвієнко, П. Щенни, М. Примуша. Державна політика децентралізації та регіональний розвиток є одними з головних предметів дослідження і політологічної науки. Це доводять роботи М. Баймуратова, В. Заблоцького, В. Кампи, Н. Нижник, С. Мосова та інших. Серед дослідників, які займаються вивченням теми конструювання медіадискурсу в Україні – О. Жеребко, Л. Климанська, В. Кулик, Р. Офіцинський, Я. Турчин.

Впровадження державної регіональної політики обумовлено перш за все стратегічними документами національного і регіонального рівня – Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [2] та Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [3], а також, як приклад, Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року [8] та до 2027 року [9].

Моніторинг офіційних сайтів Кабінету Міністрів України [6], Вінницької обласної державної адміністрації [1] та трьох районних державних адміністрацій: Жмеринської [4], Калинівської [7] та Іллінецької [5], показав відсутність цілеспрямованої інформаційної кампанії в частині впровадження державної регіональної політики в Україні. Оскільки напрями реалізації державної регіональної політики, що закріплені в стратегічних документах і відображені на сайті КМУ, ретранслюються на ресурсах ОДА в обсязі 50%, при цьому на рівень районів доходить менше 20% національних меседжів. Таким чином, інформація, яка продукується на державному рівні, дозовано ретранслюється на обласному рівні, і в обмеженій кількості висвітлюється в самих районах.

Вивчення громадської думки шляхом опитування мешканців трьох районів Вінницької області, а саме Жмеринського, Іллінецького та Калинівського показало, що 62% респонденти мають низький рівень поінформованості про державну регіональну політику, 41% – взагалі нічого не знають, 27% – зазначили, що вони на середньому рівні знають про регіональну політику і лише 8% респондентів зазначили, що вони мають достатньо високий рівень поінформованості. Такий стан речей несе загрозу нерозуміння напрямків розвитку держави, області, їх стратегічних та оперативних завдань, а також кореляції інтересів особи та держави через формування та забезпечення узгодженої інформаційної політики.

Якщо ж говорити про канали комунікації, через які респонденти отримують інформацію про державну регіональну політику, то було з'ясовано, що цими основними каналами комунікації є: національні телеканали – 59%, соціальна мережа Facebook – 34% та місцеве телебачення – 33%. З відривом у 20% згадуються національні інтернет видання та спілкування зі знайомими (13%). Обласні газети є популярними серед 10% респондентів, соціальна мережа Instagram – 8%. Водночас 16% респондентів заявили, що питання політики їх взагалі не цікавить. Напрями регіонального розвитку, про які знають респон-

денти, не відповідають у достатньому обсязі меседжам, що висвітлює ВінОДА на своєму сайті. Це обумовлює пошук мешканцями районів додаткових каналів для отримання інформації про розвиток регіону. Серед них – неофіційні джерела (соціальні мережі та сусіди (більше 50%).

Для налагодження ефективних комунікацій між урядом, регіонами та громадами що не менше 50% усієї інформації КМ України, що присвячена питанням впровадження державної регіональної політики, має корелювати з регіональним контекстом. «Регіональний контекст» має бути адаптивним, та включати як цілі, визначені в стратегіях ОДА, так і потреби громад, періодично та регулярно з'ясовувані Кабінетом міністрів України за посередництва ОДА та РДА. Необхідною є організація каналів зворотного зв'язку в напрямку «населення – РДА – ВінОДА – КМУ». Причому потреби населення мають артикулюватись та агрегуватись на, відповідно, районному та обласному рівнях. Інформаційний порядок денний РДА / ТГ має враховувати не менше 80% тем державної та регіональної стратегії, а також спиратись на інформаційний попит мешканців району та максимально враховувати його.

Обласні державні адміністрації при побудові ефективної інформаційної політики можуть виконувати роль своєрідного комунікаційного концентратора (хабу) між національним та районним рівнями, формуючи зворотній зв'язок між ТГ і державою в частині реалізації державної політики регіонального розвитку. Доцільним є впровадження моделі комунікацій зі збільшеним обсягом інформаційної присутності в медіа тем, що мають запит від громад.

Позитивне сприйняття держави серед зовнішніх стейкхолдерів з'являється тоді, коли на локальному рівні в державі об'єднуються автентичні цінності, історична пам'ять, образи національних героїв, національних свят, символів, які б відображали українську національну ідентичність, туристичний потенціал, економічний добробут та політична стабільність. Згодом ці позитивні образи у зворотному напрямку «Район / ТГ – Регіон – Держава – Світ» мають транслюватись в зовнішній інформаційний простір.

Література:

1. Вінницька обласна державна адміністрація: веб-сайт. URL: <http://www.vin.gov.ua/> (дата звернення 22.03.2021).
2. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. *Верховна Рада України*: офіційний портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення 22.03.2021).
3. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. *Верховна Рада України*: офіційний портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 22.03.2021).
4. Жмеринська районна державна адміністрація: веб-сайт. URL: <https://zhmerynka-rda.gov.ua/> (дата звернення 22.03.2021).

5. Іллінецька районна державна адміністрація: веб-сайт. URL: <http://illrda.gov.ua/rda> (дата звернення 25.09.2020).
6. Кабінет Міністрів України: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення 22.03.2021).
7. Калинівська районна державна адміністрація: веб-сайт. URL: <http://kalynivka-rda.gov.ua/> (дата звернення 22.03.2021).
8. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року: затверджена рішенням Вінницької обласної Ради від 24 червня 2015 р. № 893. *Вінницька обласна Рада*: офіційний портал. URL: <https://vinrada.gov.ua/proekt-strategi%D0%87-regionalnogo-rozvitku-vinnicko%D0%87-oblasti-na-period-do-2020-roku.htm> (дата звернення 17.09.2020).
9. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2027 року: затверджена рішенням Вінницької обласної Ради від 21 лютого 2020 р. № 921. *Вінницька обласна Рада*: інформаційний портал. URL: <https://vinrada.gov.ua/strategiya-zbalansovanogo-regionalnogo-rozvitku-vinnickoi-oblasti-na-period-do-2027-roku.htm> (дата звернення 22.03.2021).

Паращевін М.А.¹
РИЗИКИ МІЖКОНФЕСІЙНОГО КОНФЛІКТУ:
СТАН ТА СПРИЙНЯТТЯ НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ

¹*Паращевін Максим Анатолійович*, провідний науковий співробітник відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України (м. Київ), доктор соціологічних наук, професор.

Відомо багато випадків, коли релігія ставала основою конфліктів всередині суспільства (країни) чи між суспільствами, або одним з чинників таких конфліктів. В ХХ столітті цей чинник, здавалося б, відійшов в минуле, поступившись великим світським ідеологіям (соціалізму, фашизму, лібералізму). Проте вже наприкінці цього ж століття в багатьох країн релігія знову почала долучатися до суспільного життя як чинник ризику. Зрозуміло, що подібні ризики є різними в різних країнах, залежно від конкретної конфігурації державно-релігійних відносин, орієнтацій широких мас населення та віруючих, міри політизації релігійного життя тощо. В одних країнах може взагалі не існувати подібних проблем, в інших релігійне протистояння загрожує самому існуванню державної спільності. Україні останній варіант начебто не загрожує, проте певне напруження, викликане релігійним чинником, таки має місце.

Релігія може продукувати ризики різним чином – і своїм ідеологічним впливом (наприклад, сприяючи формуванню ворожого ставлення до вірян інших релігій, чи всіх, хто не бажає дотримуватися вимог релігійного вчення), і внаслідок діяльності релігійних організацій чи спільнот, які з цілком світських міркувань суперничають за розподіл влади та багатства, або ставати інструментом суперництва політичних еліт. Останній варіант як раз і спостерігається в

Україні. Дві найбільші за чисельністю послідовників конфесії – ПЦУ та УПЦ, мають давнє протистояння, причому це протистояння тісно переплетено з протистоянням політичних сил орієнтованих на західний та російський вектори подальшого руху нашої країни. Відповідно, в умовах російської агресії проти України, яка має місце з 2014 року, УПЦ стає мішенню патріотичних політичних сил та окремих громадян, отримуючи звинувачення в зрадницькій проросійській позиції. Подібні уявлення стають виправданням і для прихильників ПЦУ, і для окремих представників місцевої та центральної влади, у відновлених спробах переведення в юрисдикцію ПЦУ церковних громад, храмів та церковного майна. Зрозуміло, що ці випадки викликають негативну реакцію з боку прихильників ПЦУ, які формально за чисельністю або дорівнюють чисельності прихильників, або наближаються до неї. Так само загальна атмосфера звинувачень не сприяє спокою та згоді. Водночас відомо, що належність і до УПЦ, і до ПЦУ більшості віруючих є переважно формальною, коли дії Церков поза межами здійснення ритуалів мало цікавлять цих віруючих. Відповідно і сприйняття зіткнень між цими Церквами можуть сприйматися як щось стороннє, малозначуще. Натомість загрозливим на макрорівні конфлікт між великими релігійними організаціями ставатиме в тому випадку, якщо до нього долучатимуться широкі маси віруючих.

І такого залучення на даний момент не спостерігається. Безпосередньо можемо бачити, що безпосередні зіткнення за храми залишаються достатньо локальними. Опосередковано про це свідчать результати опитувань Інституту соціології НАН України в межах проекту «Соціологічний моніторинг» (див.: [1]). У цьому опитуванні не міститься індикаторів, які б безпосередньо вимірювали сприйняття конфлікту між ПЦУ та УПЦ, проте міститься запитання щодо оцінки того, чого бояться наші співгромадяни. Серед пропонованих відповідей міститься варіант «міжрелігійних конфліктів». Логічно припустити, що вибір цього пункту визначатиметься безпосереднім досвідом респондентів таких конфліктів (особиста участь, або спостереження зі сторони) та поширеністю інформації про такі конфлікти у ЗМІ (що також можна вважати показником значної інтенсивності конфлікту). Тож якщо побоювання міжрелігійних конфліктів будуть широко поширеними, це свідчитиме про їх помітну інтенсивність та обумовленої ними напруженості.

Натомість зазначені моніторингові опитування подібного не фіксують. Зокрема, протягом 2002-2013 років серед всіх опитаних частка тих, хто згадував відповідний пункт, коливався в межах 6-9%, у 2014 році збільшилась до близько 12%, потім в 2015-2017 роках коливалася в межах 8-11%, після чого стабілізувалася на рівні 14-15% (в опитуванні 2020 року – близько 14%). Тобто в періоди, коли протистояння ПЦУ та УПЦ посилювалося, зазначені страхи дещо збільшувалися, але це збільшення було досить невеликим. За даними опитування 2020 року про наявність в країні страху перед міжрелігійними конфліктами говорили практично однакові частки в усіх макрорегіонах (Захід, Центр, Південь), і дещо вирізнявся тут лише Схід, але ця відмінність була невеликою. Зо-

крема, якщо в інших регіонах даний показник складав 12-13%, то серед респондентів зі східних областей – близько 19%. Водночас варто відзначити, що за даним показником мають місце помітні відмінності між прихильниками ПЦУ та УПЦ. Якщо серед перших про існування побоювань міжрелігійних конфліктів заявили близько 8%, то серед вірян УПЦ – вже близько 30%. Тобто певна напруженість серед вірян УПЦ все ж фіксується.

Наведені результати можна порівняти з даними проведеного наприкінці 2020 року опитування соціологічної служби Центру економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова, проведеного (див.: [2]). Зокрема відповідаючи на конкретніше запитання «Якими є відносини між вірними різних церков і релігій у місцевості, де Ви живете?» переважна більшість опитаних обрали або варіант «дружніми» (близько 14%), або варіант «спокійними» (близько 60%). Натомість напруженими або конфліктними ці відносини вважали лише близько 9% опитаних. Причому відповідні розподіли відповідей практично не відрізнялися в групах вірян ПЦУ та УПЦ.

Тож можна припустити, що взаємовідносини між двома домінуючими в нашій країні Церквами не стають джерелом масштабного конфлікту між великими групами населення, але водночас створюють певну напруженість в одній з таких груп. А це створює ризики для розширення конфлікту в майбутньому, і вимагає досить обережної державної політики в цій сфері.

Література:

1. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. Вип. 6 (20).
2. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2020 рр. (Інформаційні матеріали). URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf.

***Петронюк В.В.¹* КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В НОВИННОМУ КОНТЕНТІ УКРАЇНСЬКОГО ЗМІ**

¹*Петронюк Вадим Вадимович*, здобувач вищої освіти кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Питання впливу коронавірусу на соціальне, економічне і політичне життя суспільства станом на 2020 та 2021 роки є сильно актуальним. Пандемія COVID-19 – пандемія коронавірусної інфекції, викликана коронавірусом SARS-CoV-2. Спалах вперше був зафіксований в Ухані, Китай, в грудні 2019 року. 30 січня 2020 року Всесвітня організація охорони здоров'я оголосила цей спалах надзвичайною ситуацією у сфері охорони здоров'я, що має міжнародне значення, а 11 березня 2020 – пандемією. Це питання вийшло на міжнародний рівень і в той же час стало локальним для всіх країн світу.

Було запроваджено надзвичайний стан в цілому в країнах або в окремих

регіонах чи сферах, майже у всіх країнах запроваджено санітарно-епідеміологічні заходи.

У рамках локального впливу, ми розглянемо Україну. Як нам відомо, враження суспільства про явища чи феномени формулюють багато джерел. ЗМІ – один із найвпливовіших інформаторів і джерел створення враження для масового користувача і суспільства в цілому. Ми розглядали новинні стрічки вихідного дня ТСН і провели певний аналіз стосовно того як позиціонує даний ЗМІ питання коронавірусної інфекції.

Після аналізу ми отримали такі данні – близько 12% ефірного часу, станом на листопад 2020 року, було виділено для питання COVID-19. В рамках цього часу ми виділили найчастіше вживані слова. Їми стали – Ковід (Коронавірус, COVID-19), Пандемія, Карантин, Маски, Вакцина, Самоізоляція.

Найчастіше використовували назву інфекції і слова про пандемію та карантин. Менше використовували слова позитивного характеру – вакцина. Це може сказати нам про те, що образ який конструював нам ТСН виступає як певного роду негативний персонаж, якого необхідно подолати, але для цього в нас поки що недостатньо сил.

Неодноразово також згадувалися слова про маски та самоізоляція, цим нам ТСН прагнув донести важливість питання турботи про здоров'я своє та оточуючих. Часто згадувалися в рамках декількох випусків слово – штрафи. Цим самим був заклик до відповідального ставлення.

ТСН активно повідомляли поради про те, як уберегтися від зараження, про заходи профілактики. Цю інформацію додавали до новин в якості бекграунду. Частину таких рекомендацій продукували самі медіа з допомогою експертів, частину поширювали з посиланням на МОЗ чи ВООЗ.

ТСН переважно утримуються від використання емоційної лексики та оціночних суджень при висвітленні інфекції.

Загалом ТСН як ЗМІ поставилися відповідально до висвітлення ситуації з коронавірусом, і рівень конструктиву в новинах був достатнім. Вони давали поради та пояснювали користувачам, до чого приведуть обмеження, запроваджені як протидія поширенню вірусу. В рамках актуального часу – травня 2021 року, вони більш активно почали використовувати слово вакцина. Але для того щоб визначити який це несе сенс, необхідно проводити більш детальний аналіз.

Поліщук І.О.¹

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МЕНТАЛЬНИЙ ІМПЕРАТИВ УКРАЇНСТВА ЯК ЗАПОРУКА СОЦІАЛЬНОГО ПОСТУПУ

¹*Поліщук Ігор Олексійович*, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків), доктор політичних наук, професор.

Європейський вибір можна трактувати як политко-культурний і загалом ментальний імператив українського народу з огляду на традиційні вади національної політичної культури: аетатизм, маргінальність, провінційність тощо.

Серед факторів, що визначають негативне сприйняття українством влади на макрорівні (тобто політичної влади) слід назвати довготривале перебування у колоніальному становищі. Виявляючи власну неспроможність до суверенного державотворення, українська спільнота закономірно опинялася у залежності від більш згуртованих та потужних сусідів. На жаль, доводиться констатувати, що протягом усієї своєї історії розшматований український народ змушений був більше підкорятися іноземцям, аніж будувати власну державу. Тому для більшості поколінь українців державна влада сприймалася як щось чужинське, інорідне. Держава нерідко уособлювалася з національним та соціальним примусом. Звідси від генерації до генерації транслиювався негативний стереотип у ставленні до державних справ взагалі.

Аетатистські настанови політичної ментальності українства, що виникають на підставі природної негачії колоніальної влади, отримують усталення через відоме психічне явище перенесення, коли свідомий (чи підсвідомий) протест проти влади поневолювачів трансформується у перманентне відчуження українців від політичної влади загалом.

Геополітична межовість України обумовлює виникнення у її мешканців маргінального типу ментальності. Знаходячись на перехресті інтересів сусідів, роз'єднане українство постійно потрапляло у маргінальні ситуації, коли воно ніби і є, і ніби його немає. Проблема самоідентифікації в усіх аспектах (духовному, територіальному, етнічному, мовному, культурному, державному) завжди мала велику актуальність в українській історії.

Напевно саме тому розуміння національної ідеї пов'язувалося насамперед з гаслом «незалежності від», коли національна незалежність ототожнюється зі свободою від чергових загарбників, у той час як наступний момент – «незалежність для» ірраціональним менталітетом українців ігнорувався. На думку В. Кизими, українська ідея у традиційній інтерпретації є «ідея не творчості, а ідея свободи, яка досить часто розуміється як стихія вольності і руйнування». Віками поневолений український загаль, маючи стійкі анархійні настанови, виробляє прагнення до національної свободи, але дуже рідко спромагається усвідомити аксіоматичну тезу: «без власної незалежної держави національна свобода просто неможлива». Суверенна національна держава є базовим засобом і гарантом

самореалізації будь-якої нації. Більше того, існує думка, що за великим рахунком незалежна державність виступає головним показником існування самої нації (у політичному сенсі трактування останньої категорії). В українському випадку сплюндрована національна свідомість врешті-решт унеможлиблює розуміння необхідності створення власної держави.

С. Таран, аналізуючи нестійкість етатистських настанов, маргінальність українського менталітету, пропонує власну версію пояснення: «За давньою легендою українську державу заснували анти. Слово “анти” означає “край”, “межа”. І, може, вже з тих часів, легенд аж до Київської Русі, а від Київської Русі до сьогоднішніх днів українську державу легко було поламати на шматки. Вона була крихкою, дірчатою. Крізь дірки, легко проникали чужі впливи. Крихким було і усвідомлення українців потреби мати свою державу» [1, с. 63]. Зважаючи на існування герменевтичної методології, гадаю, що версія С. Тарана не позбавлена наукової вартості, адже Антська держава визнається найвидатнішими вченими, серед яких М.С. Грушевський, у якості першого українського державного утворення.

Продовжуючи тему маргінальності українського менталітету, слід зазначити, що виникаюча у XI ст. назва «Україна» трактується багатьма дослідниками у сенсі «біля краю», тобто «на межі». Це знов підкреслює глибинно-ментальну вкоріненість української маргінальності.

З приводу маргінального стрижня традиційного менталітету українців варто звернути увагу на цікаву історіософську концепцію В. Кизими. На думку відомого науковця, порівняльний аналіз особливостей історичного процесу в Україні та в країнах Заходу окреслює висновок про те, що українська спільнота завжди належала до типу некласичних суспільств. Їх особливість у тому, що існуючи протягом досить довгого історичного відрізка як певні цілісності з відповідними ознаками, вони весь час перебувають не стільки у динамічному, скільки у нестійкому становищі, постійно маневруючи і утримуючись на межі ризику.

Наша країна не була, як правило, ні центром, ні периферією, вона майже постійно знаходилась між різними державно-політичними полюсами, на лінії їх протистояння, в центрі їх боротьби, включаючись до складу то однієї, то іншої державної структури.

З цього випливає, що європейський вибір, який сьогодні робить керівництво та народ України може претендувати на новітню національну ідею, яка здатна забезпечити модернізацію основ політичної ментальності українців та визначити наше повернення на європейський шлях розвитку. За сучасних ризиків це чи не єдина можливість забезпечити поступальний розвиток українського суспільства.

Література:

1. Таран С. Довгий ранок української державності. *Розбудова держави*. 1992. № 1. С. 63-64.

Польовий М.А.¹

ОЦІНКА ВІРОГІДНОСТІ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ ЗА РІВНЕМ АКТИВНОСТІ ПРОРОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

¹*Польовий Микола Анатолійович*, професор кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця), доктор політичних наук, професор.

З кінця березня 2021 р. Російська Федерація здійснює переміщення військової сили до кордонів України, уздовж цих кордонів та у захоплений Крим. Водночас відбувається загострення на лінії розмежування в Донецькій та Луганській областях, інспіроване військовими силами маріонеткових квазіутворень «ДНР» та «ЛНР». Це переміщення та загострення, сприйняте, як загроза військового вторгнення Російської Федерації, викликає значне занепокоєння як в Україні, так і в світі. Широко відомі заяви лідерів провідних країн Західного світу, що містять цілковиту підтримку України та застереження до РФ щодо санкційних наслідків такого вторгнення.

Не вдаючись до аналізу обсягів сил та засобів, якими РФ намагається лякати Україну та світ, та аналізу достатності цих військових потужностей для повноцінного вторгнення чи для захоплення лише східних та південних областей та / або т.зв. «кримського коридору», спробуємо поглянути на цю проблему з точки зору її пропагандистського забезпечення.

З часів початку російського вторгнення в 2014 р. стало загальнозрозумілим твердження про гібридність російських військових дій, яка проявлялася не лише у використанні у військових діях місцевих та російських кримінальних елементів та маскуванні бурятів з регулярної армії РФ під донецьких шахтарів, а, мабуть, головне, у міцному пропагандистському супроводженні. Ця пропаганда діяла в кількох напрямках – на західний світ, на населення України в цілому, на населення окупованих територій тощо. Після 2014 року стало очевидно також, що РФ заздалегідь готувалась к захопленню Крима та заздалегідь нарощувала пропагандистський тиск на населення як Криму, так і східних та південних областей України (як мали скласти омріяну деякими російськими політиками «Новоросію»).

З лютого 2021 р. нами здійснюється щотижневий моніторинг проросійської пропаганди в FB-пабліках Одеського регіону, що охоплюють понад 5 млн читачів [1].

Звернемо увагу на те, що протягом останніх сімох років проросійська пропаганда еволюціонувала від відвертої у 2014 році до ретельніше приховуваної, більш виточеної в 2020 році. Наприклад, «укрофашисти» та загальновідомі «розп'яті хлопчики» цілком відкрито розповсюджувались у 2014-2015 рр. Уявні «звірства» солдат ЗСУ та добробатів також живописались із завзяттям, достойним зусиль Ярослава Галана у «викриванні» ОУН та УПА. Моніторинг показує, що поступово тон пропагандистських повідомлень змінився – наразі дедалі бі-

льше експлуатується «м'яка» пропаганда на кшталт «єдиного минулого» України та РФ часів СРСР, причому в різних варіаціях – від «найсмачнішого в світі морозива» по 5 копійок до загальних мультфільмів, кінострічок, улюблених акторів минулих часів тощо. Другим за частотою засобом пропагандистського гатунку є також «м'яке» просування російського порядку денного та російських або українських проросійських ЗМІ як звичного джерела інформації.

Відверто кажучи, обидва «сюжети» пропаганди можна вважати пропагандистськими саме в умовах неоголошеної війни Росії з Україною.

Слід зазначити, що протягом терміну моніторингу (останні дані – за тиждень 5-11 квітня 2021 р. [2]) спостерігався майже однаковий рівень пропагандистської активності, що складав лише 2-2,5% пропагандистських постів серед усіх постів пабліків за тиждень. Більше того, до останнього тижня, коли цей показник склав 3,4% переважаючи більшість пропагандистських постів (понад 80%) складалась саме з «безневинних» ностальгічних фотографій часів СРСР та об'єктивно не кримінальних перепостів інформації з російських ЗМІ. Лише в останній тиждень дещо активізувались згадування про окремішність Одеси та одеситів, але такі згадки склали лише мізерні 14 дописів, тобто 1,6% від усіх пропагандистських постів тижня.

Отже, розуміючи, що керівництво РФ знається на гібридній війні та її пропагандистській підготовці, можна впевнено стверджувати, що наразі РФ не планує активних наступальних дій щонайменше на півдні України, бо ще не розгорнула активної пропаганди.

Література:

1. Ностальгія за СРСР та мова ворожнечі: результати тижневого моніторингу одеських соцмереж. *Ізбірком*. 2021. 4 лютого. URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/medialiteracy/2021/tizhnevij-monitoring-fb-pablikiv-odeskoyi-oblasti-na-predmet-prisutnosti-prorosijskoyi-propagandi/>.

2. Моніторинг одеських соцмереж: активізація ностальгії та «пробудження» сепаратизму. *Ізбірком*. 2021. 17 квітня. URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/medialiteracy/2021/rezultati-tizhnevogo-monitoringu-odeskih-socmerezh-aktivizaciya-nostalgiyi-ta-probudzhennya-separatizmu/>.

Пояркова Т.К.¹

«КОАЛІЦІЙНА ПОЛІТИКА» ЯК РИЗИКОГЕННИЙ ФАКТОР

¹*Пояркова Тетяна Костянтинівна*, професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України (м. Київ), доктор політичних наук, доцент.

Сучасна українська дійсність актуалізує увагу до теми коаліційної політики, оскільки відбувається трансформація ролі політичних партій через занепад їх здатності служити посередником між виборцями та державою. Це втілюється як у низькому рівні довіри до цих політичних організацій, так й у появі несис-

темних партій-мереж, що вибудовуються навкруги емоційних очікувань виборців на платформах соціальних мереж в Інтернет середовищі.

Зазвичай, в українській політичній науці до причин такого стану відносять зміни соціальної структури суспільства, пертурбації ідеологічних уподобань виборців, поширення інформаційних технологій тощо [1; 2; 4; 5]. Водночас, значно менше уваги науковці приділяють увагу ризикогенним факторам, що впливають на формування коаліції (зокрема на її склад, тривалість переговорів тощо), як-от: 1) роздробленість (кількість партій, які перемогли на виборах); 2) поляризація парламенту (кількість виборчих мандатів центристські, крайні ліві чи праві партії); 3) наявність впливової опозиції; 4) тривалість урядової кризи (як довго існує тимчасовий уряд).

Водночас, при дослідженні політичних коаліцій не враховують той факт, що у дійсності «деякі партії за власною природою (у всіх змістах) є коаліціями» [6, р. 28]. У рамках такого підходу «коаліційна політика» вже позиціонується не тільки як засіб подолання політичного конфлікту, а й його джерело [9].

Так, на етапі формування партійної коаліції на ризики перетворюються: торг за посади; утворення уряду меншини (який потребує підтримки з боку партій, що приймали участь у переговорах); зриви переговорів, що вказують на суттєві розлади між сторонами. Відтак, потрібно враховувати й латентний міжпартійний конфлікт, на який вказує кількість відкладених переговорів, зривів домовленостей, висвітлення ідеологічних розбіжностей.

До ризикогенного підґрунтя коаліційної політики можна віднести й припинення дій уряду через конфлікт: 1) усередині партій; 2) між партіями, членами коаліції; 3) між коаліційними партіями та парламентськими партіями.

Потенційно небезпечним є й електоральний конфлікт між коаліційними партіями. Водночас, до ризикогенних факторів відносять також бажання партій зберегти власних представників на важливих посадах [7].

Ще одним ризикогенним чинником коаліційної політики є ідеологічні розбіжності. Зрозуміло, що компактні коаліції з партій, що є близькими в ідеологічному відношенні мають менше конфліктних точок взаємодії на відміну від великих коаліцій, що складаються з партій – ідеологічних супротивників.

До коаліційних ризиків відносять і контроль (або спроби контролю) з боку керівників партій, що входять до складу коаліції. Такий варіант уможливорюється в ситуації, коли керівник партії є президентом або очолює уряд. Не можна відкидати й ситуацію, коли керівник партії має додаткові важелі (особливо в перехідних транзитних режимах, що успадковують патрон-клієнтелізм) [3]. До потенційно конфліктних відносять й ситуації, коли кадрове заповнення й організація діяльності уряду, може провокувати конфлікти у коаліційних партіях.

Класичним типом коаліційних конфліктів вважають і випадок «партійного представництва», коли у діяльності уряду представники коаліції борються з керівниками власних партій та «демонструють готовність до зради власним партіям». Ризики провокують й побоювання керівників партій щодо підриву власних позицій [8, р. 52].

Таким чином, ризикогенність «коаліційної політики» має горизонтальний та вертикальний виміри. Так, вертикальний вимір охоплює потенційні конфлікти між партійним керівництвом та рядовими членами партії, а горизонтальний вимір – між партійними групами усередині самої коаліції.

Література:

1. Кац Р., Мэйр П. Изменение моделей партийной организации и партийной демократии: возникновение картельных партий. *Политическая наука: политические партии и партийные системы в современном мире*. М.: ИНИОН РАН, 2006. С. 27-44.
2. Кречмер Г. Фракції, партії в парламенті. К.: Заповіт, 1999. 300 с.
3. Пояркова Т., Плотницька І. Еволюція патрон-клієнтських стосунків у СРСР. *Ідеологія і політика*. 2019. № 3 (14). С. 11-20.
4. Хімченко О. Політичні партії і виборчий процес в умовах розбудови демократичного суспільства: Навч. посіб. К.: ВД «Професіонал», 2006. 208 с.
5. Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем: Навч. посіб. Л.: Тріада плюс, 2004. 528 с.
6. Browne E.C., Franklin M.N. Aspects of coalition payoffs in European parliamentary democracies. *American Political Science Review*. 1973. Vol. 67. P. 453-469.
7. Laver M., Schofield N. Multiparty Government. Oxford: Oxford University Press, 1990. vii+308 p.
8. Luebbert G.M. Comparative Democracy. Policymaking and Governing Coalitions in Europe and Israel. New York: Columbia University Press, 1986. 254 p.
9. Coalition Governments in Western Europe / Müller W.C., Ström K. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2003, 602 p.

Примуш М.В., Сичова А.О.¹

КОЛАБОРАЦІЙНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

¹**Примуш Микола Васильович**, професор кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця), доктор політичних наук, професор.

Сичова Анастасія Олександрівна, доцент кафедри туризму, готельної та ресторанної справи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ), кандидат політичних наук, доцент.

В останні кілька десятиліть пильна увага приділяється інтерактивним практикам планування [2; 4; 5] як методам розробки і реалізації спільних політичних дій в умовах фрагментації та невизначеності глобальних систем. Популяризація таких термінів, як трансактивне планування, дискурсивна і колабораційна моделі співпраці підкреслюють відповідну тенденцію. Як зазначає Е. Інєс [1], стирання кордонів між лобіюванням, громадською участю і методикою вирішенням конфліктів на форумах колабораційного планування надає їм більшої

масштабності та довгостроковості, порівняно з іншими платформами вирішення протиріч.

Категорія колабораційне планування передбачає партнерство з метою досягнення консенсусу через двосторонній потік комунікації між державним, приватним і некомерційним секторами, що передбачає залучення груп зацікавлених сторін, готових ділитися інформацією і дотримуватися уніфікованого погляду на проблему. У загальних рисах процес спільного планування проходить наступні етапи [4, с. 240]:

- постановка проблеми із залученням зацікавлених сторін і призначенням модератора;
- визначення загальних цілей і шляхів їх досягнення;
- реалізація прийнятої політики через індивідуальні та спільні дії.

Особливості колабораційного планування у контексті нівелювання ризик-факторів слід розглядати крізь призму потенційних складнощів його застосування. Так, дослідники [2; 4] виокремлюють низку контекстних суперечностей з позиції колаборації, а саме: динаміка ставлення до проблеми на рівні суспільства, технічні складності та історія антагонізму між учасниками взаємодії. Складність контексту часто виявляється початковою умовою спільного планування, коли найбільш адекватною реакцією постає розробка загального стратегічного плану конкретних дій.

Довгостроковий характер колабораційного планування створює додаткові труднощі у питаннях пошуку ресурсів. По-перше, чимало учасників взаємодії стурбовані тим, що їхні зусилля зі співробітництва виявляться марними через дефіцит коштів для підтримки поточної комплексної управлінської діяльності (наприклад, створення технічних консультативних комітетів, інформаційних та освітніх програм, тощо). Хрестоматійним прикладом у зазначеному контексті слугує проєкт Trinity Inlet, якому вдалося об'єднати бази даних агентств, що раніше не комунікували між собою, але за умови постійного моніторингу учасниками проєкту напрямків фінансування.

По-друге, недостатнім є фінансування участі громадськості та координаторів у процесі досягнення консенсусу. Якщо при вирішенні конфліктів модератор керує створеною фокус-групою протягом обмеженого періоду часу, то для колаборації координатор виступає свого роду керівником взаємодії, що передбачає виділення базового рівня оперативного фінансування для підтримки роботи відповідних колабораційних груп на кшталт практики проєкту Квінсленд [3]. Тому одноразове спрямування коштів як альтернативний підхід до вирішення суперечок неадекватне для колабораційного планування.

Ефективний ризик-менеджмент потребує чітких правил ухвалення спільних рішень. Аналіз 44 конфліктів у США засвідчив [4, с. 243], що суперечки на етапі досягнення консенсусу важче вирішити, ніж протиріччя під час реалізації прийнятих рішень. Справа в тому, що на етапі переговорів конфлікти зазвичай стосуються сфери технічних розбіжностей, персональних інтересів і ціннісних переваг, тоді як стадія імплементації пов'язана лише з технічними нюансами.

До названого, варто додати організаційні аспекти колаборації, а саме: недостатню прихильність державних структур спільним зусиллям планування. Серед причин ідентифікують політичну короткозорість, «культуру неприйняття ризиків» [5], а також нерозуміння представником офіційної влади своєї ролі в проєктній колабораційній групі. Так, більшість державних суб'єктів колаборації в США та Австралії говорили про свій функціонал у термінах «надання експертних знань» і «технічної допомоги», але не участі в інтерактивному обміні інформацією.

Загальною проблемою, як для урядових організацій, так і для зацікавлених груп, є складність досягнення консенсусу у межах структури. Е. Інес зазначає, що «офіційні представники часто діють як консенсусні групи» [2, с. 17], які змушені вирішувати питання інтерпретації політики усередині країни. За спостереженнями, фази досягнення внутрішнього консенсусу тривають мінімум 18 місяців, а в деяких випадках – більше трьох років. Підводним каменем колаборації постає розподіл контролюючих повноважень між учасниками співпраці. С. Селін і Д. Чавес припускають, що «досягнення консенсусу сповільнюється через наявність суттєвої різниці у владі» [5, с. 191], що передбачає необхідність зростання ресурсної залежності і появу тупикових ситуацій.

Таким чином, колабораційне планування представляє альтернативний засіб протидії потенційним ризик-факторам за умови багатосторонньої співпраці. По-перше, колаборація дозволяє задіяти максимальну кількість зацікавлених сторін як з прямими, так і з побічними інтересами. По-друге, перетворення проєктних груп на частину інституційних механізмів спонукає координаторів до ролі керівників процесу. Нарешті, колабораційне планування передбачає рівномірний розподіл владних повноважень та вимагає від офіційних структур відмови від частини власної автономії на користь громадянської підтримки.

Література:

1. Innes E. Planning through Consensus Building: A New Perspective on the Comprehensive Planning Ideal. *Journal of the American Planning Association*. 1996. Vol. 62 (4). P. 460-72.
2. Innes E., Booher D. Consensus Building as Role Playing and Bricolage: Toward a Theory of Collaborative Planning. *Journal of the American Planning Association*. 1999. Vol. 65 (1). P. 9-26.
3. Margerum R., Hooper B. Integrated Environmental Management: Improving Implementation through Leverage Point Mapping. *Society and Natural Resources*. 2001. Vol. 14. P. 1-19.
4. Margerum R. Collaborative Planning: Building Consensus and Building a Distinct Model for Practice. *Journal of Planning Education and Research*. 2002. Vol. 21. P. 237-253.
5. Selin S., Chavez D. Developing a Collaborative Model for Environmental Planning and Management. *Environmental Management*. 1995. Vol. 19 (2). P. 189-195.

Радіонова І.О.¹

СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ: МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

¹*Радіонова Ірина Олександрівна*, завідувач кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, доктор філософських наук, професор.

Початок ХХІ століття поставив перед сучасною гуманітаристикою надскладні завдання. Плинна сучасність з її непередбаченими каскадними ризиками постає надскладним об'єктом дослідження. Соціально-політичне осмислення сучасності ускладнено, на думку У. Бека, глибокою методологічною кризою у соціальних науках на початку нового тисячоліття. Без нової методології вони повинні проголосити своє банкрутство перед сум'яттям навколишнього життя, де немислиме вчора є реальним і можливим сьогодні [1, р. хі; 3]. Серед стратегій оновлення засад дослідження сучасних ризиків особливої актуальності набуває мультидисциплінарний підхід. Кінець розрізнення між природою і суспільством у ХХІ столітті ставить перед нашою уявою надскладне завдання: схопити цілісність, взаємодію і взаємозалежність людини, суспільства і природи.

Дослідження сучасних ризиків і вірогідності нових потребує посиленої комунікації та спільної праці фахівців різних спеціальностей. У. Бек наголошував, що ризики характеризуються об'єднавчим моментом. Вони легко проникають крізь сито вузької спеціалізації. За своєю сутністю ризики є тим, що знаходиться між спеціальностями та не визнає вузькоспеціалізованих компетенцій [1, с. 85].

Наприкінці ХХ століття У. Бек проголосив кінець розрізнення природи та суспільства. Екологічні проблеми, підкреслював У. Бек, це не проблеми навколишнього середовища, а суспільні проблеми, проблеми людини, її економічних, культурних, політичних поглядів. Отже, навколишнє середовище слід сприймати як «внутрішнє середовище», відносно якого ми вже не можемо зайняти позицію дистанціювання [1, с. 99]. Перед нами постає завдання вивільненою уявою охопити єдиний світ, у якому ми одна з множини живих істот. Такі розвідки понад демаркаційними лініями дисциплін та спеціальностей дійсно утворюють нові дослідницькі горизонти, про що свідчить досвід наукового життя.

Так, за умов глобальної пандемії нової актуальності набувають спроби Дж. Даймонда пояснити людську історію у її поєднанні з історією рослин, тварин, мікробів [4]. До речі наукова біографія Дж. Даймонда включає заняття орнітологією, лінгвістикою, географією, історією та інш. Отже, саме мультидисциплінарний підхід та вивільнена наукова уява дозволили вченому запропонувати новий погляд на відомі речі.

У пошуках виходу за межі вузької спеціалізації у дослідженні сучасних ризиків ми не можемо обійти визнану світом вітчизняну традицію осмислення

взаємозалежності суспільства і природи – теорію ноосфери В.І. Вернадського, що зараз набуває особливого методологічного значення. Вчений запропонував біогеохімічне розуміння, що розглядало усі природні прояви з однієї й тієї самої точки зору [2]. В.І. Вернадського турбувало, що представники гуманітарних наук усвідомлено не враховують закони природи біосфери – тієї земної оболонки, де тільки й можливе життя. Вчений стверджував, що жоден живий організм на Землі, у тому числі й людина, не перебуває у вільному стані. Всі живі організми нерозривно взаємопов'язані між собою і навколишнім середовищем, з матеріально-енергетичною середою – з біосферою, що має космічний характер. В.І. Вернадський в уявному діалозі з У. Беком застерігав, що біосфера змінюється людиною «свідомо» і «головним чином несвідомо». Саме ці побічні наслідки діяльності людини й призвели до сьогоденного кризового стану.

Таким чином, не втрачає своєї актуальності завдання створення нової мережі фахівців різних напрямів, що буде здатна подолати кордони дисциплінарних обмежень. Адже ризики не визнають вузькоспеціалізованих компетенцій, суто інституціональної відповідальності, розрізнення між природничими науками та етикою [1, с. 85].

Література:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
2. Вернадский В.И. Несколько слов про ноосферу. URL: <http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/noos.html> (Дата звернення 20 квітня 2020).
3. Beck U. The metamorphosis of the world. Cambridge: Polity Press, 2016.
4. Diamond J. Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies. W.W. Norton & Co., 2005.

Роговський О.М.¹

ДЕМОКРАТІЯ І ВІЙНА: ВИБІР СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОСТІ

¹***Роговський Олександр Михайлович***, професор кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, доктор філософських наук, професор.

Процес формування демократії в Україні відбувається із значними відхиленнями та ускладняється воєнним протистоянням, що актуалізує політичну проблематику впливу воєнних конфліктів на розвиток демократії. Більшість сучасних авторів (П. Сорокін, Р. Арон, М. Кревельд, С. Гантингтон, А. Тоффлер, М. Калдор та ін.) згодні в тому, що війни, як частина історії та об'єктивна закономірність, існуватимуть у майбутньому принаймні до тих пір, поки залишаються загрози від авторитарних держав разом із викликами глобальних проблем. Деякі автори зазначають безглуздість захоплюючих війн у ХХІ ст. (Е. Гідденс, Н. Харарі), або сподіваються на мінімізацію війн (Г. Мюнклер, Х. Хо-

фмайстер) та насилля (В. Бен'ямін, К. Лоренц), але майже нікто не звертає увагу на вплив війн та мілітаризму на розвиток демократичних суспільств, а головне на їх здатність до припинення (мінімізації) збройних конфліктів.

Очевидно, що в авторитарних режимах особливо в умовах війн, боротьби за владу та інших надзвичайних подій зростає роль особистості. Гегель з цього приводу пише, що історія («всесвітній дух») використовує «великих людей» як своїх «довіrenих лиць», але після виконання своєї місії вони відпадають як «пуста оболонка», тому навіть і «государі взагалі не бувають щасливі на троне» [1, с. 82-83]. Однак, притягнення Влади завжди виявляється сильніше нещастій, які вона несе. Навпаки, в демократичних суспільствах війни, надзвичайні стани не призводять як правило до посилення влади, культу особистостей та воєнних перемог, оскільки вони більш зосереджені на трагічних втратах, ціні та уроках війн. Не випадково, відомий історик Лев Гумилев пише про «жорстоку богиню Ніке», яка даруючи успіх, потребує відплати («воздаяния»).

Політику США як єдиної мілітарної демократії слід розглядати у контексті її історичної місії подолання наслідків диктаторських режимів, які більш схильні до агресивної політики. Однак, імперські амбіції, монополізація влади, надмірна мілітаризація суспільства є ознаками деформування або обмеженості демократії.

Спробуємо виділити основні види війн (перемог) на матеріалі історії.

Рятівні – це, перш за все, «справедливі» війни по звільненню народу від окупантів та їх влади, включно національно-визвольні рухи. Поразки також можуть бути «рятівними», як це показує Р. Арон на прикладі Франції 1940 г. [2, с. 286], а також тактика відступу ради збереження сил та альтернативний шлях колабораціонізму характерний для малих держав;

Марні (даремні) – це імперські (колоніальні) війни по розширенню «життєвого простору» та підпорядкуванню інших народів, держав, які закінчуються поразками та втратами;

Небезпечні («пиррові» перемоги) – це війни із потенційно сильним противником, якій знаходиться на підйомі і призводять до надлому переможця та наступним поразкам, або перемоги-виклики, які ведуть лише до посилення противників;

«Отруєнні» (за А. Тойнбі) – це досягнення перемог за допомогою невірних союзників, які потім підуть проти переможців. Характерним прикладом цього можуть бути: перемоги війська Богдана Хмельницького над поляками за допомогою кримських татар, які потім багатократно нападали на Україну, а у сучасної історії перемога союзників над фашистської коаліцією та наступна «холодна» війна між ними.

У цілому, логіка подій така, що зростання ціни війни для ворогів веде до їх поразки або припиненню війн та наступним переговорам. Це має дуже важливе значення для України: необхідно не допускати успіхів противника або підвищувати їх ціну.

Культивування воєнних перемог (включно феномену «победобесия») хара-

ктерно для авторитарних суспільств та відповідає інтересам влади. Воно виправдано як пам'ять про всіх загиблих, а також перемога над силами антигуманізму. З цього приводу Лао-Цзы писав, що «радіти перемоги означає радіти вбивству людей», що приводить до нових війн і перемоги слід відмічати загальним трауром за загиблими [3, с. 109, 261, 262]. Парадоксальним чином, культивування перемог приводить до її втрати у наступних поразках, а її збереження необхідно лише у колективній пам'яті народів.

Безпосередньо війну можна визначити як продовження і здійснення Влади замість політики (всупереч Клаузевицу) саме насильницькими засобами. Про переваги політичної перемоги над противником невоєнними засобами писав ще в стародавні часи Сунь-Цзи: «Найкраще це не сто перемог, а перемогти чужу армію без боїв. Тому найкраща війна – розбити задуми противника, на наступному місті – розбити його союзи, на наступному місті – розбити його військо» при можливим збереженні держави и навіть війська противника [4, с. 42]. Сучасним прикладом такої перемоги без жодної битви є – «холодна» війна. Це цілком відповідає стратегії демократичних держав, у якої використовують можливість застосування перш за все дипломатичних, економічних, правових та інших ресурсів для досягнення своїх цілей.

Відміна демократичних суспільств від авторитарних: 1) переважання політичних (економічних, дипломатичних) засобів над силовими (насилля, загрози); 2) вони менш піддаються мілітаризації (суспільства, економіки), ніж авторитарні режими; 3) переважання відкритості, комунікації, діалогу над протилежними якостями, належність до глобальної спільноти. Україна повинна використати у протистоянні із потенційним агресором ці переваги разом із такими якостями як: 1) контрпропаганда, контррозвідка; 2) підтримка опозиції і усіх противників їх влади; 3) випереджати задуми, плани противника власними контрдіями; 4) використати можливості інтернету як вільного поліцентричного простору.

У цілому, в історичному процесі є тенденція заміщення війн – усіма видами політики: економічної, соціальної, культурної. Про можливе заміщення мілітарного індустріальним розвитком писали ще у XIX ст. О. Конт, Ч. Спенсер, що починає втілюватися лише у постіндустріальну добу за умовою поширення демократичного процесу. Це складний процес включає до себе ментально-психологічні засоби (неприпустимість створення образу ворогу, колективна безпека, створення спільного правового простору). Відповідно, перемоги повинні стати колективним успіхом у будь якої позитивної сфері діяльності.

Література:

1. Гегель Г.Ф.В. Философия истории / пер. А.М. Водена. СПб.: Наука, 1993. 472 с.
2. Арон Р. Мир и война между народами / ред. В.И. Даниленко. М.: NOTA BENE, 2000. 880 с.
3. Лао-Цзы. Книга пути и благодати / пер. И.С. Лисевича. М.: ООО «АиФ Принт», 2004. 316 с.
4. Сунь-Цзы, У-Цзы. Трактаты о военном искусстве. Древнейшие в мире

произведения о военной стратегии и тактике / пер. с кит. и ком. Н.И. Конрада. М.: Астрель, АСТ, 2011. 606 с.

Рогозіна А.В.¹

ПУБЛІЧНИЙ ІМІДЖ ПОЛІТИКА В УМОВАХ СИСТЕМНИХ ЗМІН У ДЕРЖАВІ

¹*Рогозіна Анастасія Володимирівна*, здобувачка вищої освіти кафедри прикладних інформаційних технологій Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

Системні зміни в Україні охопили всі сфери суспільного життя. Системна криза України за сучасних умов знаходить свій прояв у зростанні зовнішнього боргу, кризі легітимності державної влади, зниженні рівня життя громадян, їх соціального захисту та можливостей розвитку, збільшенні кількості трудових мігрантів та емігрантів, зневірених виборців. Зважаючи на вказане, публічний імідж українського політика є продуктом політичної системи та індикатором політичної культури суспільства. За умови правильної побудови іміджу політичного лідера формується образ, який викликає максимальну довіру виборців і дозволяє об'єднувати навколо себе стабільне коло прихильників.

Публічний імідж політика – це штучно сформований образ чи набір асоціацій, що містять низку політичних і психологічних характеристик, маркерів, ярликів, ставлень. Проте, публічний імідж політика, як і будь-який інший, сприймається, як «напівправа», адже у його формуванні важливу роль відіграють стереотипи, символи й асоціації, за допомогою яких люди ототожнюють об'єкт сприйняття хоча і з сприйнятими вже ними якостями, але які нерідко не відповідають реальності [1, с. 46].

В Україні історично сформувався психологічний образ політика, який має декілька образів-архетипів: «Слуга народу», «Мудрець», «Воїн-захисник», «Господарник», «Берегиня», «Миротовець», «Сім'янин».

Враховуючи факт наявності системних змін у державі, українські іміджмейкери все частіше намагаються створювати образи «слуги народу», «сім'янина» тощо. Це пояснюється основними людськими цінностями та загальними тенденціями в країні. Образ «слуги народу» досить часто пов'язують з національними ідеями, які досі залишаються актуальними після Революції Гідності. Образ «сім'янина» має на меті тісну та активну співпрацю першої леді та президента для створення позитивного іміджу країни. Вибір майбутнього, громадянин здійснює через обрання «ідеального політика», виходячи із історично сформованих цінностей. Також серед українських політиків часто зустрічаються так звані міксовані образи. Прикладами можуть слугувати іміджі Тимошенко Юлії Володимирівни та Яценюка Арсенія Петровича. В образ Арсенія Петровича було покладено одразу декілька архетипів: Воїна-захисника та Мудреця. Очевидним є той факт, що звернення саме до таких образів є не випадковим,

адже країна потребувала так званого захисника, який буде приймати мудрі рішення для подолання економічної та політичної кризи. Імідж Юлії Тимошенко стрімко змінювався впродовж її кар'єри: Мавка, Жертва-Мучениця, Революціонерка, Берегиня тощо. Проте найбільш резонансним є її образ під час виборчої кампанії 2010 року, який запам'ятався під гаслом: «Вона (Ю.Тимошенко) – це Україна, яка працює і яка переможе». У відповідь на це в громадських місцях Львова почала з'являтися соціальна реклама, у вигляді наклейок з написами: «Вона працює, Україна – голодує», «Вона працює, народ – бідує».

Сьогодні, в умовах відсутності єдиних цілісних ідеологічних поглядів лідерів на розвиток держави, наголос робиться на політичну психологію, де має місце процес маніпулювання свідомістю через різноманітні політичні технології. Варто відзначити, що все частіше імідж політика є продуктом соціальних комунікацій. Все більшого впливу набувають засоби масової інформації, які стали важливою складовою розбудови громадянського суспільства на території України. ЗМІ в свою чергу відіграють роль «провідника» для зв'язку влади з громадянами.

Зміни в державі провокують необхідність зміни підходу до створення політичних образів на теренах України. Українці прагнуть бачити в політичному діячі не лише національного Героя, але й лідера який готовий приймати зважені рішення, нести за них відповідальність та будувати нову державу, з новими принципами та новими поглядами на суспільне життя. Проте, громадянському суспільству необхідно мінімізувати вплив маніпулятивних засобів за допомогою наявності активної громадянської позиції. Адже, будь-які зміни залежать не лише від владної верхівки, але й від суспільства.

Література:

1. Кривошеїн В. В. Політичний імідж в аксеологічній структурі політичної ментальності українського народу. *Національна ідея у формуванні громадянського суспільства та правової держави в Україні*: матеріали конференції. К., 1996. С. 44-49.

2. Меркотан К. Архетипи політичного лідерства як підґрунтя маніпулятивних технологій. *Публічне управління: теорія та практика*: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. 2010. № 3-4 (спец. вип.). С. 312-317.

Селятіна М.І.¹

РИЗИКОГЕННІ ЧИННИКИ В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ МІСТА

¹*Селятіна Майя Ігорівна*, здобувачка вищої освіти Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова.

Актуальність. Сьогодні ситуацію в Україні можна оцінити як напружену та таку, що сприяє загостренню соціальних проблем і суттєво впливає на соціально-економічне самопочуття населення й робить значний внесок у посилення

загального рівня соціальної напруженості. Невтішні тенденції спостерігаються у сферах зайнятості та доходів населення, які є основними чинниками зростання життєвого рівня й захисту від ризику бідності. Всесвітня коронавірусна пандемія ускладнює цю ситуацію ще більше, ставлячи під загрозу соціальне самопочуття населення, критично занижуючи його рівень. Публічна сфера зараз примушена різко та стрімко змінюватися, перебиратися із звичних face-to-face умов в онлайн простір, максимально скоротивши «живі» контакти, деформуватися. Особливого вивчення, аналізу, коригування та пошуку засобів поліпшення її якості з метою зменшення факторів стресу та ризику зараз потребує публічна сфера міста. Задоволення рівня соціального самопочуття її головного компонента, міського мешканця, є одним із найважливіших аспектів забезпечення соціальної безпеки, через що питання вивчення чинників соціальної напруженості в рамках публічної сфери міста стає провідною тематикою соціальних досліджень сьогодення [1].

Виклад основного матеріалу. Американський філософ Джон Дьюї в своїй книзі «Публічне і його проблеми» тлумачить «соціальне» як спосіб регулювання суспільством тих реально існуючих інтересів, ефект яких виходить за рамки прямої взаємодії приватних осіб і, таким чином, суттєво відображається на житті інших членів суспільства [2].

«Публічна сфера», за визначенням Юргена Габермаса, – це сфера соціального життя, у якій безпосередньо формується громадська думка. Іншими словами, це – арена, форум публічного дискурсу з приводу соціально-політичних проблем життя і розвитку суспільства загалом [3].

При цьому, будь-яка повсякденна діяльність, пов'язана з міським способом життя, як то використання міських благ поза межами власного помешкання, щоденна комунікація, є публічною і відбувається у міському публічному просторі, який нас оточує: на вулиці, в громадському транспорті, на ринку, в музеї, в університетських аудиторіях, у розважальних закладах, у торговельних центрах, в громадських приймальнях органів влади, в соціальних мережах та інтернет-форумах. Однак вимір та межі «публічності» відрізняються в різних містах та регіонах країни, трансформуючись під дією економічних, політичних, соціальних і культурних чинників.

Коли на тлі збільшення нерівності доступу до суспільних благ, підвищення диференціації доходів населення, загострення соціальних протиріч, притаманних періоду перебудови суспільно-політичних та економічних відносин, пандемії відбувається трансформація суспільства, тоді кожного разу виникає соціальна напруженість, яка, таким чином, породжується несправдженням колективних очікувань щодо гарантованості певного набору благ, своєрідних соціально-економічних детермінант соціальної злагоди [4].

Як раз зараз країна переживає один з найдраматичніших періодів соціальної напруженості. Незважаючи на наявність воєнної загрози і тих суспільно-політичних та соціально-економічних ризиків, які вона зумовлює, головним джерелом зростання соціальної напруженості в останні два роки стало загост-

рення проблем у сфері матеріальної забезпеченості населення. Насамперед – міського населення. Адже, міське населення південних, центральних та північних регіонів країни стрімко збільшилось протягом останніх декількох років завдяки воєнним діям на сході, які спричинили масову внутрішню міграцію населення. Проте, кількість робочих місць в цих регіонах не збільшилось, а, навпаки, скоротилось в наслідок всесвітньої пандемії, що розпочалась в 2019 році, до того ж суттєво скоротились доходи населення в цілому. В результаті, ці фактори призвели до деформування та різкої зміни в усіх сферах життя і насамперед – в публічній сфері, зокрема – в міській публічній сфері: велика кількість робітників в містах перейшла на онлайн режим роботи, розважальні та культурні заходи, майже, повністю перейшли в онлайн мережі. Значна кількість населення опинилась в умовах «раптової бідності», втративши роботу, житло, майно, доступ до соціальних послуг, розірвавши або втративши соціальні зв'язки [1; 4; 5].

Висновки. Виходячи з усього вищевикладеного, можна зробити висновок, що суспільство зараз перебуває під впливом складних соціально-економічних та політичних чинників. Тому край важливим моментом у контексті пом'якшення напруженості в суспільстві є питання реінтеграції та адаптації вимушених переселенців на новому місці; реалізації комплексу заходів, спрямованих на вирішення проблем населення окупованих, звільнених та прилеглих територій, зокрема, відновлення житлового фонду, транспортної та соціальної інфраструктури, надання соціальних послуг, у тому числі – сприяння у працевлаштуванні; вирішення соціальних ускладнень, спричинених пандемічною кризою в публічній сфері; поетапне здійснення системних перетворень, спрямованих на досягнення цілей сталого розвитку, з урахуванням сучасних реалій і цілей розвитку країни, світових тенденцій суспільно-економічного розвитку; подолання бідності, реформування системи державних соціальних стандартів і гарантій та втілення останніх у повному обсязі на всіх територіях; розроблення та реалізація комплексу модернізаційних інструментів, спрямованих на зниження територіальної диспропорційності за рахунок соціальної підтримки і сприяння розвитку зон найвищої вразливості.

Література:

1. Dewey J. The Public and Its Problems. Ohio University Press. Athens, 1954 (Reprint, N.Y., 1927).
2. Habermas J. The Public Sphere. *Jurgen Habermas on Society and Politics* / S. Seidman (ed.). Boston: Beacon Press, 1973. P. 231-236.
3. Буткалюк В. Якість життя робітників в країні. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2015. Вип. 2 (16). С. 348.
4. Головаха Є., Жуленьова О. Соціальна напруженість і потенціал протесту в українському суспільстві: сучасний стан і динаміка. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2015. Вип. 2 (16). С. 197.
5. Яценко Л.Д., Коломієць О.О. Регіональний аспект соціальної напруженості в Україні: стан, фактори формування. *Стратегічні пріоритети*. Серія: Політика. 2015. № 4 (37). С. 50-57.

Семенчук І.С.¹
КОНЦЕПТ «СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ» У. БЕКА

¹*Семенчук Іван Сергійович*, аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України (м. Київ).

Поняття «суспільство ризику» вперше використано та обґрунтовано Ульріхом Беком в його фундаментальній праці «Суспільство ризику. На шляху до іншого модерну» [3]. Аналізуючи природу сучасності, він висуває ідею настання її нової стадії – «індустріального суспільства ризику», яке характеризується поняттям «рефлексивна модернізація». Головна відмінність цього етапу від попередніх епох вбачалася у тому, що суспільство виробляє не тільки блага, але й ризики, поширення яких має безконтрольний, глобальний, надсоціальний та некласовий характер [2, с. 67].

У широкому розумінні «суспільства розвитку» є інтегральним концептом, який об'єднує погляди на розвиток сучасного соціуму в умовах його підвищеної ризикогенності, наявності глобальних загроз і небезпек. Теоретичні основи концепту «суспільство ризику» розроблено Ульріхом Беком (Німеччина) [1] та Ентоні Гіденсом [6] (Великобританія). За їх активної участі аналіз суспільних процесів став будуватися на основі врахування не тільки позитивно-конструктивного, а й негативно-руйнівного досвіду взаємодії соціальних акторів, що прагнуть досягти поставленої мети (доволі часто – у будь-який спосіб). У таких рамках різниця між традиційним суспільством та суспільством ризику є принциповою: перше продукує й накопичує багатства (матеріальні цінності, гроші, технології, комунікації), друге – пропонує чимраз ширшу сукупність ризиків, що здатні накопичуватися, втягуючи в орбіту свого впливу все більше коло соціальних акторів [1, с. 3]. Зі збільшенням впливу кола соціальних акторів зростає й фактор рівня розвитку громадянського суспільства у процесі дослідженні потенційних ризиків при взаємодії диферентних соціальних груп.

У таких рамках термін «ризик» (англ. risk) слід розуміти як «можливість або небезпеку постати перед прикрими наслідками». Ризик виступає як аспект невизначеності, можливість прояву ситуацій, що не мають однозначного результату (рішення) [4, с. 593].

Ризикам, за У.Беком, властиві наступні риси: глобальне поширення, розмитість впливу (невідчутність), віддаленість, невидимість, невизначеність, ірраціональність, невідомість, здатність до все проникнення, складність страхування. Особливо важливими слід вважати глобалізаційні аспекти виникнення ризиків, а також економічну модернізацію країн та глобалізацію соціальних відносин. Це надає процесам виробництва, накопичення, концентрації, розподілу та поширення ризиків максимально можливих масштабів [5]. При цьому суттєво послаблюється значення інститутів громадянства, національних особливостей, державних кордонів, міграційних обмежень та інших суверенних ознак держави. Небезпечною виглядає й тенденція інтеграції суспільств ризику, що

існують в межах окремих країн, в умовну глобальну конструкцію. У такому випадку доведеться визнати наявність не окремих «вогнищ ризику», а «цивілізації ризику» в цілому, що погіршить її шанси на поступальний розвиток [2, с. 384].

Таким чином, значна роль у концепті «суспільства ризику» відводиться політичним чинникам, впливу державної політики на ключові компоненти суспільства ризику в процесі рефлексивної модернізації. Політичний фактор є центральним для вимірювання цих загроз. У глобальному «суспільстві ризику», детермінованому екологічними кризами, глобальними фінансовими кризами і терористичними погрозами з боку транснаціональних мереж терору, політичний фактор виступає як єдиний фактор, який здатний до консолідованої дії. Це джерело, яке може нести й руйнування, й створення.

Література:

1. Балан М. І. Суспільство ризику: дестабілізаційні можливості. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 2. (DOI: 10.32702/2307-2156-2019.2.101) URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1397> (дата звернення: 13.04.2021)
2. Бек У. Жизнь в обществе глобального риска – как с этим справиться: космополитический поворот. *Германия сегодня и завтра*. 2012. № 10. С. 1-13.
3. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. В. Седельник, Н. Федорова. М.: Прогресс-традиция, 2000. 384 с.
4. Ризик (risk). Короткий оксфордський політичний словник / за ред. І. Макліна, А. Макмілана. К.: Основи, 2006. 792 с.
5. Anthony Giddens' and Ulrich Beck's conceptions of risk. 2015. November 27. URL: <https://multimediateeek.wordpress.com/2015/11/27/anthony-giddens-and-ulrich-becks-conceptions-ofrisk/>.
6. Beck's Theory of Risk Society of Modernity: Definition and Speciality of Risk Society. Your Article Library. URL: <https://www.yourarticlelibrary.com/sociology/becks-theory-of-risk-society-of-modernity-definition-and-speciality-of-risk-society/39843> (дата звернення: 13.04.2021).

Сергієнко Т.І.¹

ОСОБЛИВОСТІ СУСПІЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

¹*Сергієнко Тетяна Іванівна*, доцент кафедри загально-правових та політичних наук Національного університету «Запорізька політехніка», кандидат політичних наук, доцент.

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що глобалізація в її сучасному варіанті наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття приводить до стрімких трансформаційних змін та постійної модернізації, яка має складне багатовимірне технологічне і змістовне спрямування. Людство вступає у принципово нову добу – інститути якого суттєво впливають на трансформацію структури та змісту

традиційних політико-економічних інститутів, на механіку і логіку розгортання і технологію політичних процесів. Сучасність характеризується новими викликами планетарного масштабу, вирішення яких передбачає зміну парадигми політичного, економічного, соціального, екологічного мислення на базі міждисциплінарного підходу.

Вивченням особливостей суспільно-трансформаційних процесів займаються Л. Аза, В. Алексєєва, В. Андрущенко, Т. Артемова, Н. Бабенко, О. Балакірева, В. Василенко, О. Вишневський, Н. Левковська, М. Лукашевич, І. Мигович, Л. Морозова, Л. Панченко, В. Піддубний, А. Ручка, Н. Сорокіна, О. Цимбал та інші. Проте, незважаючи на досить велику кількість публікацій, сьогодні дане питання потребує додаткового вивчення.

У сучасному світі боротьба за місце вже визначила переможців, що отримали право впливати на світові процеси. Хоча кожна суттєва зміна геополітичної ситуації посилює конкуренцію серед країн за місце в світосистемі. Глобалізація поширює розрив між технологічно розвиненими і технологічно відсталими державами за умов швидкого розвитку науки, інформаційних технологій. А так як розрив у технологіях долати складніше, ніж розрив у капіталі, то він є негативним явищем сучасності. Сучасність не зводиться до глобалізації, хоч вона й прискорює та висвітлює як позитивні так і негативні процеси. Глобалізація породжує багато проблем – економічних, соціальних, політичних, але наслідки глобалізації не є тільки негативними. Ті вчені, що позитивно оцінюють процеси глобалізації, вважають, що глобалізація сприяє утвердженню загальнолюдських цінностей у всьому світі. З погляду ідеологів неолібералізму – глобалізація загальне благо. До позитивних наслідків глобалізації відносять: сприяння економічному і соціальному прогресу; формування єдиного взаємопов'язаного світу, що стимулює розвиток ринкової економіки; формування політичної демократії; сприяння науково-технічному прогресу – інформаційна глобалізація забезпечує доступ країн, що розвиваються до нових технологій; позитивні тенденції в світовій торгівлі та інше.

Таким чином, зазначим, що вплив глобалізації на світову спільноту суперечливий: розв'язуючи одні проблеми, вона породжує інші, зачіпаючи всі країни світу і переважну частину населення. Сьогодні процеси глобалізації мають своїх відкритих прихильників і противників. Ті, хто виступає за прискорений розвиток процесів глобалізації, згадують вигоди, які несуть з собою розширення торгівлі, інвестиційної діяльності, інформаційний і науковий обмін, економічне використання обмежених ресурсів планети. Опоненти глобалізації, навпаки, посиляються на гомогенізацію культур, ігнорування традицій і особливостей господарювання в різних країнах, на вирощення єдиної моделі, яка, збільшує розрив між багатими і бідними в сучасному суспільстві [1, с. 69].

Враховуючи те, що перехідний процес в українському суспільстві є затяжним, тому становлення нового суспільства, яке вступило до соціокультурних трансформацій, потребує нових механізмів взаємозв'язку людини в соціумі. Сам процес становлення суспільства відбувається в контексті суспільних зако-

номірностей, а умовою життєдіяльності суспільства є достатньо високий рівень соціального, інтелектуального, психологічного розвитку особистості, її внутрішньої свободи і здібності до повної самодіяльності [2, с. 244]. В Україні розвиток громадянського суспільства знаходиться ще на початковій фазі, але перспективи подальшого розвинутого існують вже сьогодні. Хоча низький рівень добробуту населення і нерозвинена соціальна структура, науково-технічне і культурне відставання ще довгий час будуть гальмувати розвиток суспільства. В сучасних умовах політичне життя наповняється новим змістом, що відрізняється різноманітністю політичних процесів. Для успішного функціонування громадянського суспільства необхідно перетворення посттоталітарного суспільства в цивілізоване, демократичне. А сучасна демократія являє собою не тільки форму організації влади, а й спосіб зв'язку між владою й громадянським суспільством. Значущість концепції громадянського суспільства полягає в тому, що вона знімає напругу між державою і особою, ставлячи її інтереси вище ніж державні. Модель, згідно з якою співпрацюють між собою громадянське суспільство і держава, є більш дієвою, коли існує відносна однорідність інтересів і ціннісних установок індивідів і соціальних груп, тобто між цими суб'єктами не існує ключових розбіжностей, які мають принциповий характер. Тільки у сильній, демократичній державі з розвиненим громадянським суспільством може бути досягнута гармонія у взаємовідносинах держави і суспільства, влади і громадян. Лише розвинена держава може створювати громадянське суспільство, а демократичне суспільство здатне підтримати розбудову правової держави. Держава може сприяти становленню громадянського суспільства, а може й гальмувати його розвиток. Але для того, щоб забезпечити існування демократичного громадянського суспільства потрібно щоб саме суспільство створювало і контролювало державу, бо якщо усунути суспільство, держава знищує людину як вільну особистість. Розбудова українського громадянського суспільства сприяє закріпленню стабілізаційного розвитку суспільства, створює умови для розвитку людини, захисту її прав і свобод.

Література:

1. Лобань Т.І. Особливості розвитку сучасного суспільства в умовах глобалізації: політологічний аспект. *Людина і політика*. К.: Вид-во «Четверта хвиля», 2004. Вип. № 2 (32). С. 68-73.
2. Петракова К.О. Трансформація реформ в українському суспільстві в умовах сучасних глобалізаційних викликів. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 243-249.

Сірий Є.В.¹

СОЦІАЛЬНА НАПРУЖЕНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

¹*Сірий Євген Володимирович*, старший науковий співробітник ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики» (м. Київ), доктор соціологічних наук, професор.

Соціальна реальність і дослідницька практика показують, що є підстави говорити про притаманність «нової» реальності, соціального явища, котре має свій власний механізм виникнення, об'єктивні і суб'єктивні складові в системі інтеграційних чинників і умов. В ньому виражаються загальні передумови і локальні причини, які діють в кожному конкретному поєднанні обставин, місця і часу.

Соціальна напруженість, про яку йде мова, відноситься до такого роду явищ, котре, на перший погляд, надихаючи своєю буденністю, здається доволі не складним в усвідомленні та науковому освоєнні. Однак, навіть поверхневий аналіз цього явища чітко виявляє поліаспектність його чинників та полісценарність механізму його протікання та переростання у соціальний конфлікт чи соціальну кризу. Вона виступає як психологічний фон, синдром, що супроводжує розвиток негативних соціальних процесів в соціумі: від тих, котрі «пригальмовують» його розвиток, до тих, котрі раптово і непередбачувано його видозмінюють. Її не може розглядатися в лінійному причинно-наслідковому аспекті. Це – інтегральне поняття (типу ризик, щастя), охоплене багатьма перемінними. Вона є «суб'єктивною», оскільки є феноменом суспільної свідомості. З іншого боку, вона і «об'єктивна», оскільки є реально присутньою за певних умов, є реакцією впливу об'єктивних факторів і реалізується в деструктивній поведінці масовості учасників соціальних взаємодій.

Вона представляє собою набір суперечливих сутностей, котрі, відображаючи свій історичний розвиток, виявляються в житті у вигляді сукупності різних форм – від латентних до відкритого соціального конфлікту. Незадоволеність соціальних потреб слід вважати необхідною, але не достатньою умовою виникнення соціального конфлікту. Можна сказати, що соціальна напруженість обумовлена суперечностями в ціннісних орієнтаціях і соціальних установках індивідів соціальних систем, розривом між очікуваним і реалізованим неспокоєм, переживанням про завтрашній день. Але, щоб стати детермінантою соціального конфлікту, соціальні проблеми повинні отримати специфічну форму соціальних ризиків. Останні, насамперед базуються на страху, усвідомленні втрати набутого рівня (перш за все матеріального, майнового та ін.), та втрати механізму його підтримки (доступ до ресурсів). В цьому аспекті велике значення має усвідомлення та формування сценарію «наслідок втраченого».

Соціальна напруженість може певним чином зберігатися і накопичуватися всередині соціальної системи, викликаючи в ній такого роду зміни, які М. Швелер назвав озлобленням, суть якого він бачив у «самоотруєнні, згубній секреції тривалого безсилля» [1, с. 130]. Причини виникнення цього феномену можуть

бути найрізноманітнішими: від зовнішніх об'єктивних, до суб'єктивних – специфіки сприйняття їх кожним суб'єктом, різно-політичних, економіко-майнових, правових, соціокультурних та інше. Це і реальні утиски інтересів, потреб і цінностей людей; неадекватне сприйняття змін, що відбуваються в суспільстві або окремих соціальних спільнотах; невірна або спотворена інформація про ті або інші (реальні або уявні) факти, події і т.д. У реальному житті чинники соціальної напруженості можуть і накладатися одна на одну або підмінятися. Крім того, поява або потенційне підвищення соціальної напруженості може штучно підмінюватися владою іншими чинниками.

Вона, багато в чому має осередкову природу – виникнувши на одній з локальностей може легко розповсюдитися на всю систему. Ці її осередки мають динамічний характер: вони виникають і зникають; тривалість їх існування залежить від багатьох обставин стихійного або навмисного характеру, що говорить про її біфуркаційність. Кінцевий результат напруженості залежить і від характеру взаємодії багатьох детермінант (зокрема, згідно теорії колективної поведінки Н. Смелзера) з попередніми подіями [2, с. 163]. Тому, є підстава вважати, що це соціальне явище в трансформаційному перехідному суспільстві потрібно розглядати системно.

Життєва соціальна напруженість зумовлює потенціал самозбереження, потенціал розвитку як людини, так і суспільства, що говорить про її певну усталеність. Соціум, починаючи з рівня соціальних практик, переживає це явище як стрес, адаптується, «освоює». Тому висновок такий: напруженість, в тих або інших формах і аспектах, супроводжує людей все життя. Сценарій взаємодії об'єктивних чинників і умов, та «сит» їх індивідуального сприйняття в діях суб'єктів завжди є різними. А відтак вивчення її потребує послідовної реалізації ситуаційного підходу.

Вище викладені аргументи свідчать про складність та нелінійність цього явища. У такому сенсі дана типовість співзвучна думці І. Валлерстайна, що «стріла часу» є не передбачуваною, оскільки ми постійно переживаємо біфуркації, наслідки яких завжди невизначені [3, с. 324]. Приклад тому – сьогодення пандемія COVID-19 у світі. Тому актуальною залишається проблема можливості передбачення цього складного, багатовимірного явища та його наслідків.

Література:

1. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство / пер. с фр. М.: Политиздат, 1990. 415 с.
2. Smelser N. Theory of Collective Behavior. N.Y.: Free Press, 1962. 237 p.
3. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. М.: Логос, 2003. 368 с.

Солнишкіна А.А.¹

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ

¹*Солнишкіна Аліна Анатоліївна*, викладач циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін Дніпровського індустріального коледжу, кандидат соціологічних наук, доцент.

Пандемія коронавірусу поставила перед фахівцями соціальної сфери завдання мобілізувати зусилля для надання кваліфікованих соціальних послуг вразливим верствам населення.

Безробіття, соціальна ізоляція, ускладнення після лікування, збільшення випадків насильства в родинях, невчасне надходження соціальних виплат, потреба в терміновому перенавчанні населення, зростання агресії та тривожності – саме ці виклики потребують координації зусиль соціальних працівників – професіоналів своєї справи.

Для вирішення соціальних проблем населення в умовах сьогодення, працівники соціальної сфери активно залучають представників бізнесу, громадських організацій, ініціативні групи.

Авторкою публікації були проаналізовані напрямки роботи фахівців соціальної сфери в період пандемії коронавірусу.

Дана класифікація складена практичними фахівцями некомерційної організації Social Service Workforce, яка залучає до своєї практичної діяльності в соціальній сфері як професіоналів, так і волонтерів та параспеціалістів.

1. Координація міждисциплінарної роботи для надання ефективних соціальних послуг та впровадження на практиці нових стандартів соціальної роботи.

2. Навчання та освіта населення для підвищення рівня здоров'язбережувальних компетенцій та зниження рівня стигматизації та дискримінації в громадах з високим рівнем поширення хвороби.

3. Проведення тренінгів та менторських сесій для зниження рівня емоційного та професійного вигорання спеціалістів.

4. Впровадження ефективної системи супервізій для попередження професійних деформацій соціальних працівників.

5. Виявлення та кваліфікована оцінка потреб вразливих категорій населення, проведення ефективної профілактичної роботи і вчасне направлення до профільних спеціалістів.

6. Активна робота із лідерами та управлінцями територіальних громад та своєчасне виявлення людей, які потребують допомоги або зіштовхуються із випадками стигматизації чи дискримінації.

7. Надання психологічної підтримки широким верствам населення.

8. Активна протидія випадкам домашнього насильства.

9. Надання матеріальної підтримки, їжі, медичної допомоги сім'ям та особам, які потрапили в складні життєві обставини [2, с. 2].

Також необхідно додати, що необхідною допомогою соціальних працівників є у випадках реабілітації після хвороби, особливо для людей похилого віку.

Представництво інтересів клієнтів в результаті необґрунтованого звільнення чи затримання заробітної платні також є гострою проблемою в усьому світі.

Важкою проблемою є нерівний доступ до лікування для соціально вразливих верств населення.

Лена Домінеллі із британського університету в Шотландії в місті Стерлінг вважає, що головними компетенціями та навичками соціальних працівників при роботі із людьми, що зіштовхнулися із проблемою COVID-19, є наступні:

- бути ввічливими, емпатичними та співчутливими;
- володіти навичками активного слухання;
- залучати до вирішення соціальних проблем інших кваліфікованих спеціалістів згідно карти оцінювання потреб;
- проводити профілактичні бесіди щодо необхідності дотримання соціальної дистанції та користування засобами гігієни, особливо у вразливих родинах [1, с. 1].

На думку Лени Домінеллі, соціальні працівники своїми ефективними діями можуть знизити рівень напруги в кризових громадах.

Фонд ЮНІСЕФ (UNICEF), розробляючи рекомендації по наданню соціальної допомоги сім'ям під час пандемії, враховував наступні фактори:

1. Орієнтація на права людини та інклюзивно-орієнтоване середовище.

На думку спеціалістів впливової організації, під час пандемії коронавірусу страждають діти із родин мігрантів, в постійній ізоляції знаходяться діти з інвалідністю.

По всьому світу стала проблема доступу до освітніх послуг для дітей та молоді із соціально незахищених сімей.

2. Гендерно-чутливий фактор та фактор справедливості при розробці та імплементації програм захисту та соціальної допомоги з метою рівного доступу до соціально-економічних, медичних та соціально-психологічних послуг [3, с. 6].

Під час роботи в умовах пандемії соціальні працівники, які і лікарі, мають високий ризик розвитку посттравматичного стресового розладу, фізичного та емоційного виснаження, синдрому вигорання, деперсоналізації.

У цьому аспекті дуже важливим є психологічна підтримка, консультування та надання кваліфікованої допомоги.

Розвиток практик ефективної психоедукації як серед представників професій, що входять до груп ризику, так і серед широких верств населення, є актуальною проблемою соціальної роботи в умовах сьогодення. Опанування навичок саморегуляції, мінімізації тривожності, ефективного подолання стресових ситуацій – це запорука ефективної адаптації в сучасній реальності.

Література:

1. Dominelli L. Guidelines for Social Workers during the COVID-19 pandemic. URL: <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2020/03/Social-work-advice-Covid-19.pdf>.
2. Social service workforce safety and wellbeing during the COVID-19 response: recommended actions. UNICEF, 2020. 13 p.
3. UNICEF's social protection: response to COVID-19. UNICEF, 2020. 12 p.

Сорокіна Л.М.¹

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ДЕМОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

¹*Сорокіна Людмила Миколаївна*, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат соціологічних наук, доцент.

Сучасне людство стикається з багатьма проблемами свого розвитку. Однією з головних проблем, на сьогоднішній день, є проблема зростання людства. Враховуючи цей факт вважаємо за доцільне розглянути на фоні існуючих проблем людства сучасний стан глобальної демографічної проблеми та перспективи її вирішення.

Процес демографічної глобалізації глибоко суперечливий, саме тому відношення до нього неоднозначне. За даними соціологів, у наш час від 20 до 30 млн. жителів Європейського Союзу в першу чергу сприймають себе європейцями, які мають єдину територію, культуру та єдину історію й лише потім пов'язують себе з конкретним етносом, нацією, країною. Хоча і в Західній Європі, і в США сила супротиву інтеграційним процесам велика.

Пошук «меж зростання» людства на основі побудови багатофакторних математичних моделей приводить до думки про необхідність стримування подальшого розвитку виробництва, зростання чисельності населення й інших складових у світовому відтворювальному процесі. У наш час наслідки відносного і абсолютного зростання населення світу одержали таку актуальність, що отримали статус глобальної проблеми. Саме народонаселення розглядається багатьма фахівцями як один з головних факторів, який не тільки перешкоджає задоволенню матеріальних потреб, але й загрожує самому виживанню цивілізації.

Демографічна криза – це неконтрольоване зростання населення Земної кулі. Особливо швидко збільшується населення в Африці, де його щорічний приріст становить 2,9%. В Азії та Латинській Америці воно збільшується на 1,8%, в той час як у Європі лише на 0,3% щорічно. З країн Радянського Союзу найбільший темп зростання населення спостерігаються у Середній Азії – 3% кожного року. Згідно з міжнародною статистикою, зараз щорічно народжується приблизно 130 млн чол., а помирає – 50 млн чол. [7]. Отже, абсолютний природний приріст дорівнює 80 млн чол. При збереженні таких темпів через 2 століття вся поверхня суші планети може бути заселена з щільністю – 1 чол. на

1 кв. м. За прогнозами вчених, уже до 2025 р. чисельність населення досягне 8,3 млрд чол., а у 2050 р. – 9,2 млрд чол. [1]. Наведені дані породжують тривожні прогнози стосовно долі людства, оскільки виникає загроза світовим економічним, політичним і екологічним системам.

Головна проблема, що породжується глобалізацією, складається у нерівномірному рості численності населення: розвинуті країни завершили демографічний перехід; які розвиваються знаходяться в його початковій фазі, для ряду країн Китаю, Індії, Індонезії – характерно поєднання високого росту: демографічного та економічного [3, с. 58].

Для порівняння: у 1950 р. на Землі жило 2 млрд 521 млн осіб, з них 813 мільйонів – в розвинених країнах, і 1 мільярд 709 мільйонів – в країнах що розвиваються. У 1999 р. в розвинених країнах жили 1 млрд 182 млн чоловік, а в країнах, що розвиваються – 4 мільярди 719 мільйонів чоловік і така диспропорція продовжує зростати і на сьогодні [4].

Прогнозні дані щодо чисельності найбільших світових регіонів: у 2050 р. населення Африки складатиме 1 мільярд 766 мільйонів чоловік; Азії – 5 мільярдів 268 мільйона чоловік; Європи – 628 мільйонів чоловік; Латинської Америки і країн Карибського моря – 809 млн чоловік; Канади та Сполучених Штатів – 392 мільйона чоловік; Океанії – 46 мільйонів чоловік.

У розпал пандемії Фонд ООН у галузі народонаселення за участю Avenir Health, Університету Джона Гопкінса (США) та Університету Вікторії (Австралія) опублікували аналіз, що прогнозував великі гуманітарні проблеми через економічну кризу, викликану пандемією. Збільшується кількість небажаних вагітностей, ранніх шлюбів, операцій на жіночих статевих органах, з якими ООН досі намагалася боротися.

Неприємності будуть пов'язані з карантинном та недовиконанням вже діючих міжнародних програм. За прогнозом, 6 місяців карантину можуть привести до того, що 47 мільйонів жінок у країнах з низьким і середнім рівнем доходу опиняться без доступу до сучасних контрацептивів, що призведе, зокрема, до 7 мільйонів додаткових небажаних вагітностей і до 13 млн дитячих шлюбів протягом десятиліття. Явища, з якими намагалися воювати в ООН, будуть найближчим часом не в пріоритеті, на них економітимуть [6].

Важливим важелем у вирішенні демографічної проблеми людства є покращення якості життя у країнах «периферії» з підвищенням макроекономічних показників та рівня освіти. Світовий досвід свідчить, що це сприяє суттєвому зниженню народжуваності. Реалізація даних завдань базується на втіленні в життя Концепції нового міжнародного економічного порядку, згідно з якою високорозвинені країни мають створити пільгові умови для країн, що розвиваються, для участі в міжнародних економічних відносинах, допомогти їм у соціально-економічному розвитку, полегшити борговий тягар. Але аналізуючи ситуацію, в якій знаходяться на сьогоднішній день і розвинені країни світу завдяки пандемії, виникають невтішні прогнози щодо реалізації Концепції.

Література:

1. Доклад Генерального секретаря ООН (E/CN.9/2011/5). Нью-Йорк: ООН, 2011.
2. Галецкий В.Ф. Демографическая глобализация. *Дружба народов*. 2004. № 11.
3. Глобальное сообщество: Новая система координат (подходы к проблеме) / под ред. А.И. Неклессы. СПб.: Алетейя, 2000. 320 с.
4. Голиков А.П. Глобальна демографічна проблема сучасності: стан та перспективи. *Вісник харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2016. Вип. 5. С. 8-12.
5. Капица С.П. Демографическая революция и будущее человечества. *В мире науки*. 2004. № 4. С. 82-91.
6. Пандемія і «третій світ»: які небезпеки криються в некерованих країнах. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3030410-pandemia-i-tretij-svit-aki-nebezpeki-kriutsa-v-nekerovanih-krainah.html>.
7. Food and Agriculture Organization. URL: <http://www.fao.org>.

Требін М.П.¹, Герасіна Л.М.²

КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА ІСНУВАННЮ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

¹*Требін Михайло Петрович*, завідувач кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків), доктор філософських наук, професор.

²*Герасіна Людмила Миколаївна*, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків), доктор соціологічних наук, професор.

Серед численних внутрішніх ризиків, які загрожують існуванню України, як незалежної державі, найбільш небезпечна корупція. В даний час корупція не знає національних кордонів, її масштаби вже давно досягли міжнародного рівня. На сучасному етапі жодна держава не застрахована від корупційних проявів, у тому числі й Україна. За минулий рік показники України в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) виросли на 3 бали. Із 33 балами зі 100 можливих ми отримали 117 місце зі 180 країн у списку CPI. Поруч із нами у рейтингу Єгипет, африканська Есватіні (Свазіленд), Непал, Сьєрра-Леоне та Замбія – всі ці країни так само у CPI-2020 набрали по 33 бали. З-поміж сусідів найближча до України Молдова – 34 бали та 115 місце (+2 бали). Так само покращили свої показники у порівнянні з минулим роком європейські автократії Білорусь (47 балів, 63 місце) та Росія (30 балів, 129 місце). Остання залишається єдиною країною, яку з-поміж сусідок, випереджає Україна. Не змінили за рік свої показники Угорщина та Румунія – обидві країни набрали по 44 бали та посідають 69 місце. Водночас торішні лідерки CPI серед сусідів втратили свої бали: Словаччина – 1 бал, Польща – 2 бали [1].

На сучасному етапі світовим співтовариством, що знаходиться в полі між-

народних правовідносин, приділяється велика увага попередженню та припиненню корупційних діянь та боротьбі з уже встановленими фактами корупції. На стику XX і XXI ст. світове співтовариство на міжнародному рівні визнало корупцію глобальною і транснаціональною проблемою, що зазіхає на загальну безпеку і стабільність, відкриті ринки і вільну торгівлю, економічне процвітання і загальний правопорядок. Саме це усвідомлення феномена корупції, як реальної і руйнівної загрози, що дестабілізує суспільство і владу, привело до створення міжнародних профільних документів, спрямованих на боротьбу з корупцією у загальносвітовому сенсі. Мова йде про профільні конвенції – основні міжнародні акти, що стандартизують (і у чомусь уніфікують) розуміння світовим співтовариством феномена корупції і криміналізують корупційні діяння. Ці конвенції спрямовані на координацію зусиль країн-учасниць, що приєдналися до виконання положень того чи іншого акта і згуртованих спільною ідеєю протидії корупції на міжнародному рівні. 30 жовтня 2003 р. Україна підписала «Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції» (ратифіковано Україною – 18 жовтня 2006 р., а набрала чинності для України – 1 січня 2010 р.) [2]. Активно співпрацює Україна і на європейському просторі проти корупції. 27 січня 1999 р., була підписана Україною «Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173)» (ратифіковано Україною – 18 жовтня 2006 р., а набрала чинності для України - 1 березня 2010 р.) [3]. 4 листопада 1999 р. була підписана «Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 174)» (набрала чинності для України 1 січня 2006 р.) [5]. Конвенція в ст. 2 формулює розгорнуте визначення корупції: «Для цілей цієї Конвенції “корупція” означає прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи» [5].

Аномна природа корупції, як соціально-правового феномену, виявляється: в ерозії легітимних соціальних норм – правових, моральних, політичних, духовних, ділових тощо, які пронизують тканину здорового соціального організму; у штучній підміні їх ситуативними, нелегальними міжособистісними або корпоративними зв'язками корисливого характеру, що обслуговують інтереси окремих осіб чи вузьких груп суспільства; у появі беззаконня й аномії (за Е. Дюркгаймом) – стану, що руйнує соціум зсередини, коли більшість громадян свідомо ігнорує або негативно ставиться до норм права; у зростанні неспівпадінь між потребами, інтересами людей і можливостями їх задоволення; таким чином підсилюється стан часткової або повної (для окремих груп) депривації, що також стимулює корупцію.

Багатоплановість корупційних діянь відображена в їх соціолого-правовій типології: лобістські (ділові), які специфічно стимулюють прискорене (або своєчасне) виконання чиновником-бюрократом його прямих обов'язків; обструкціоністські, що гальмують чи унеможливають виконання посадовою

особою функцій, які входять до змісту його повноважень; ініціативно-прагматичні, коли державний службовець, керівник, інша посадова особа самостійно пропонують свої послуги, як «товар» тіньового ринку; патронажна корупція – забезпечення у певній інституції лобіювання бізнес-інтересів з боку «ангажованих» представників влади, яких матеріально зацікавили комерційні структури; прямий підкуп «замовником» посадової особи (урядовця, керівника) для виконання корупційної послуги в інтересах людини, корпорації тощо.

З метою запобігання і обмеження корупції в сфері державного регулювання та управління науковці вважають доцільним забезпечити [4, с. 469]: умови більшої прозорості, структурованості й підконтрольності органів виконавчої влади; законодавчо ввести механізми суспільного впливу на діяльність державних відомств (незалежної експертизи соціально значущих рішень й ін.); законодавче оформлення інформаційної прозорості процесу прийняття рішень органами виконавчої влади, перш за все – з використання бюджетних коштів, тендерів; контролюючий доступ представників недержавних організацій та ЗМІ до фінансових документів державних установ (або визначення переліку документів, які підлягають обнародуванню) на стадії їх підготовки і прийняття; встановлення законодавчих рамок для звуження сфери застосування «дозвільного» принципу, а при збереженні цієї процедури – забезпечити транспарентність рішень владою щодо ліцензування, сертифікації, акредитації, реєстрації, квотування тощо.

Література:

1. Індекс сприйняття корупції – 2020. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (дата звернення: 12.04.2021).
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 12.04.2021).
3. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 47-48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 12.04.2021).
4. Соціологія права: енциклопедичний словник / Л.М. Герасіна, О.Ю. Панфілов, В.Л. Погрібна та ін.; за ред. М.П. Требіна. Харків: Право, 2020. 984 с.
5. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 174). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text (дата звернення: 12.04.2021).

Троянська Д.А.¹

РОЛЬ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

¹*Троянська Дар'я Андріївна*, здобувачка вищої освіти факультету менеджменту та маркетингу Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (м. Київ).

Сучасний світ зазнає постійних стрімких змін як ніколи раніше, тому роль якісного оцінювання ризиків на підприємстві набуває все більшої необхідності, адже зараз основним завданням кризового менеджменту на підприємстві є не тільки передбачення та усунення можливих негативних (збиткових) наслідків ймовірних ризиків, а й знаходження шляхів їх уникнення. Система ризик-менеджменту, як і будь-яка інша має власні методи, технології та завдання. Даний вид менеджменту є найбільш актуальним зараз саме для вітчизняних підприємств, оскільки вони перебувають у процесі постійних трансформацій через нестабільність політичної, економічної та екологічної сфер.

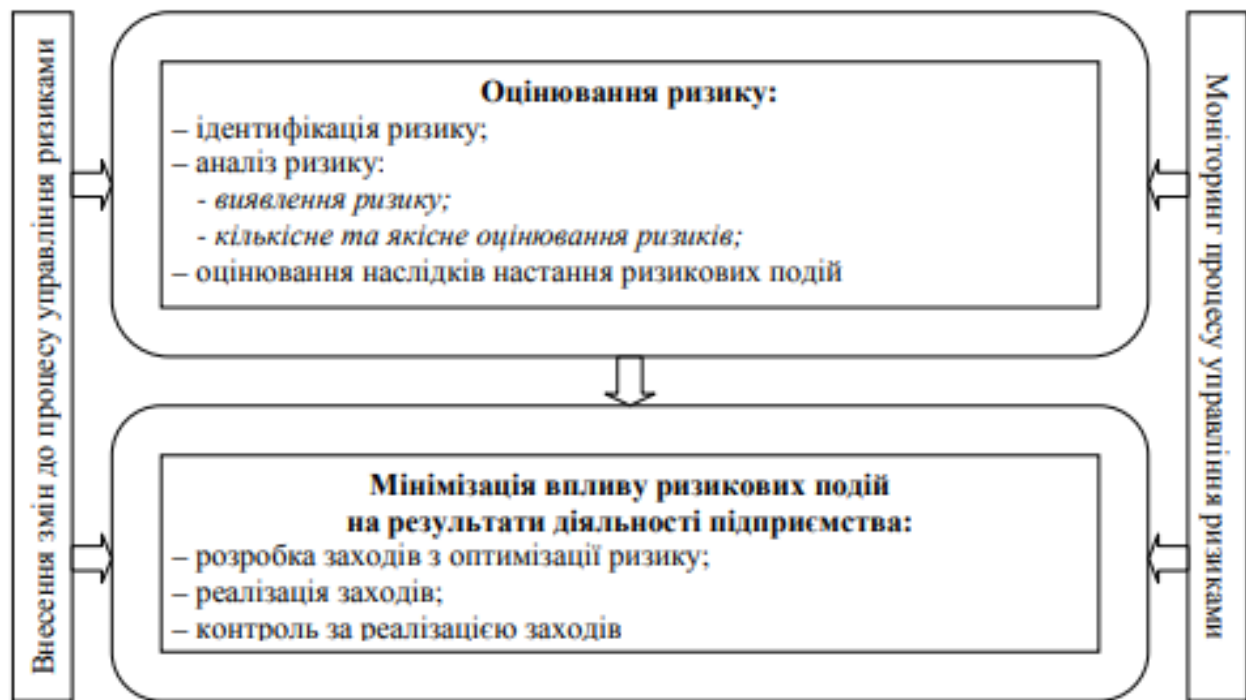
Враховуючи перманентні зміни у сучасному світі виникають і нові підходи до оцінки ризиків та усунення їх несприятливих наслідків і нові методи оцінювання, застосовуючи інноваційні технології, проте ключові завдання ризик-менеджменту залишаються незмінними, наприклад:

- організація процесу профілактики появи ризиків;
- мінімізація або взагалі усунення збитків через ймовірні ризики;
- збільшення прибутку завдяки вмілому управлінню ризиками [2].

Уміння швидко адаптуватися до постійних викликів у процесі здійснення підприємницької діяльності може відіграти ключову роль та навіть врятувати бізнес від банкрутства. Задля цього необхідно розробити ефективну систему оцінки ризиків на підприємстві, здійснюючи постійний моніторинг екзогенних факторів впливу на його життєздатність та формуючи функціональну систему пріоритетів реагування на появу того чи іншого ймовірного ризику [1].

Власне процес ризик-менеджменту підприємства слід поділити на два блоки: передбачення та оцінка ризиків і власне мінімізація чи усунення наслідків виникнення ризиків у результаті здійснення підприємницької діяльності (рис. 1).

Школи вивчення ризик-менеджменту по всьому світу намагаються досліджувати новітню природу ризиків та методів їх передбачення та запобігання. Проте іноді з'являються ризики, з якими підприємство досі не стикалося, раніше аніж про них стає відомо у процесі теоретичних досліджень. Тому кожному підприємству слід самостійно займатися розробкою якісної стратегії оцінки ризиків, яка буде пов'язана саме з його галузевою діяльністю, а не розраховувати на загальні ризики, які притаманні кожній організації в незалежності від сфери її діяльності.

Джерело: [3].

Рис. 1. Процес ризик-менеджменту.

Концепція стратегічного ризик менеджменту передбачає виявлення та аналіз впливу на усі можливі ризики, які пов'язані з діяльністю окремої компанії, з позиції уникнення зниження вартості її активів та пошук можливих шляхів для зростання їх у ціні [4].

Отже, ефективна організація процесу оцінки ризику при здійсненні підприємницької діяльності у сучасному середовищі, наповненому викликами, має дуже важливе значення задля мінімізації втрат та максимізації прибутку. Попри нестабільне світове та вітчизняне економічне середовище основоположні принципи здійснення залишаються незмінними, проте набувають змін методи здійснення цих принципів, застосовуючи новітні технології та переваги сучасного профіциту та доступності інформації.

Література:

1. Вербіцька І.І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур. *Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки»*. 2013. № 22. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/sre_2013_5_37.pdf (дата звернення 01.04.2021)
2. Захарчин Р.М. Особливості та стратегічні завдання сучасного менеджменту організацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 4. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/Nvkhdu_en_2015_14\(2\)_19.pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Nvkhdu_en_2015_14(2)_19.pdf) (дата звернення 06.04.2021)
3. Мостенська Т.Л., Білан Ю.В., Мостенська Т.Г. Ризик-менеджмент як чинник забезпечення економічної безпеки підприємств. *Актуальні проблеми*

економіки. 2015. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_8_26 (дата звернення 02.04.2021)

4. Ящишин І.Ю. ризик-менеджмент: трансформація за новітніх умов економічного розвитку. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2014. № 54. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/inek_2014_5_30.pdf (дата звернення 02.04.2021)

Тучак Д.Ю.¹, Чальцева О.М.²

УПРАВЛІННЯ ІДЕНТИЧНОСТЯМИ УКРАЇНСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ: АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ

¹*Тучак Діана Юрївна*, здобувачка вищої освіти кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

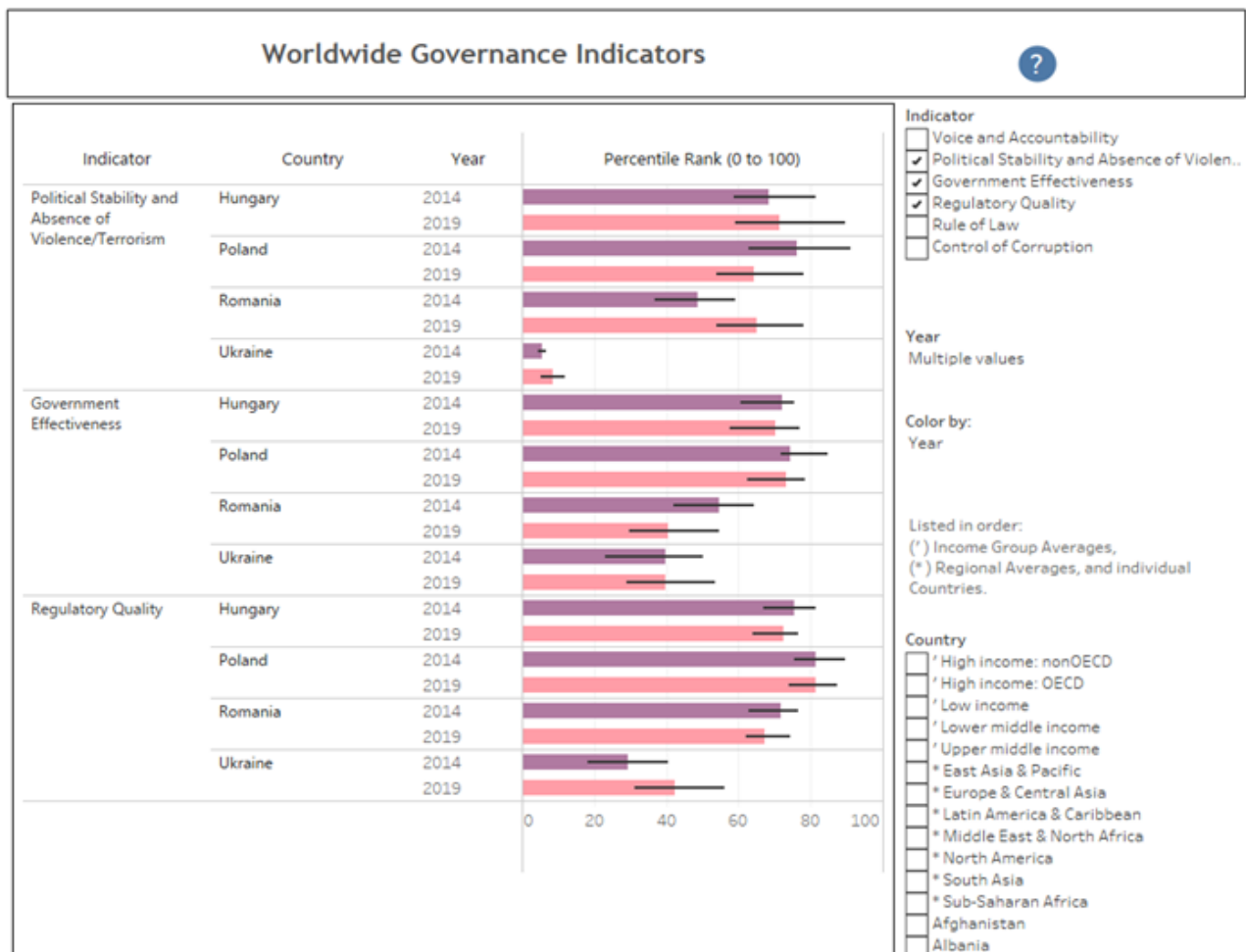
²*Чальцева Олена Михайлівна*, професор кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця), доктор політичних наук, професор.

Державна політика у сфері управління ідентичностями прикордоння виступає маркером демократичності та консолідації суспільства, складовою національної безпеки, показником ефективності програм регіонального розвитку, інструментом запобігання етно- та міжнаціональним конфліктам. Український дискурс засвідчує циклічну актуалізацію проблеми у контексті впливу екзогенних (політика іредентизму – окупація Криму та Донбасу, ідея відновлення історичних кордонів у межах проєктів «Велика Румунія», «Дотріанонський простір») і ендегенних (прояви ксенофобії чи кріофобії, намагання самовільного проведення референдумів, низький рівень соціалізації, передусім етнічного, населення, економічна криза, збільшення кількості емігрантів) факторів.

Першопричиною самовідокремлення прикордоння на ментальному, символічному і, як наслідок, політико-правовому рівнях, інструментом маніпулятивної політики акторів стає переважання регіональної чи етнічної ідентичностей над національною. За цією моделлю відбувалося символічне заміщення населенням Сходу України та Криму суспільного сприйняття Російської Федерації з образу агресора на захисника, або рятівника. Низький рівень політичної культури українців та недостатність дієвості застосованих українським урядом принципів ризик-менеджменту зумовили окупацію регіонів саме «рятівником». Спрацював аффірмативний компонент ідентичності, що вкотре довело потребу формування механізмів, інструментів та моделей управління задля запобігання та нівелювання міжнаціональних конфліктів, сепарації та інших типів політичних ризиків.

Порівняння показників України за Worldwide Governance Indicators 2014 і 2019 року репрезентує тенденцію зростання якості основних аспектів, за винятком ефективності уряду, що залишається однаковою для обох періодів. Слід зазначити, що загалом найвищий показник не перевищує 50. Україна значно

поступається сусіднім Польщі, Румунії та Угорщині за рівнем політичної стабільності, ефективності урядування, верховенства права та якості регулювання (рис. 1). Інші показники, як-от: індекси сприйняття корупції, рівень якості життя, демократії, економічного розвитку показують схожі тенденції, що в ситуації флюктуації (вибору місця проживання, політичної орієнтації) можуть перетворитися в ключові характеристики незалежно від національної приналежності.

Source: Kaufmann D., A. Kraay, and M. Mastruzzi (2010), *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues* - https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1682130

The Worldwide Governance Indicators are available at: <http://info.worldbank.org/governance/wqi/index.aspx#home>

Note: The Worldwide Governance Indicators (WGI) are a research dataset summarizing the views on the quality of governance provided by a large number of enterprise, citizen and expert survey respondents in industrial and developing countries. These data are gathered from a number of survey institutes, think tanks, non-governmental organizations, international organizations, and private sector firms. The WGI do not reflect the official views of the World Bank, its Executive Directors, or the countries they represent. The WGI are not used by the World Bank Group to allocate resources.

Джерело: [1].

Рис. 1. Дані The Worldwide Governance Indicators 2014, 2019.

У контексті української політики ідентичностей слід зазначити позитивні аспекти управління: формування стратегій регіонального розвитку, інформаційної політики; розширення участі місцевих спільнот, зокрема етнічних груп, у питаннях місцевого самоврядування; реалізація транскордонної співпраці; імплементація законів про освіту.

Однак нагальними проблемами для України залишаються:

- відсутність перманентного моніторингу ситуації стану ідентичностей та детермінованих процесів;
- недосконалість законодавства, зокрема, в частині національної оборони, інформаційної та етнічної політики;
- низький рівень економічного та соціального розвитку дотаційних прикордонних територій Буковини, Закарпаття, Волині та Південної Бессарабії, що породжує постійну еміграцію населення;
- невизначеність політики біпатризму;
- мовно-культурна інтеграція етнічних груп в український простір;
- відсутність технологічно-інформаційного охоплення віддалених (найближчих до кордону) територій, переважання закордонних ЗМК і телефонного зв'язку;
- конфесійна система московського патріархату (румуно-, угорсько-, російськомовні приходи), що залишаються інструментом маніпулятивного впливу на свідомість громадян;
- відсутність комплексного регулювання екологічних проблем;
- нерозвиненість транспортної системи сполучення з центром.

Вважаємо, що публічне управління ідентичностями повинно становити комплекс дій, спрямованих найперше на демократизацію політичного та соціального життя, зокрема дотримання базових принципів Good Governance, зміцнення обороноспроможності, підвищення економічних показників держави, субсидіарну етнополітику, удосконалення законодавчої бази.

Література:

1. The Worldwide Governance Indicators (WGI): Interactive Data Access. URL: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>.

Удовицька Т.А.¹

РИЗИКИ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН: КОНЦЕПТИ ВИВЧЕННЯ

¹*Удовицька Тетяна Анатоліївна*, доцент кафедри соціології та гуманітарних дисциплін Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», кандидат історичних наук, доцент.

Тенденції розвитку наукових досліджень суспільного розвитку все більш характеризуються ризикологічним поворотом у соціологічному знанні, тому що ризики все більше стають явищем, причиною та наслідком соціальних змін і процесів, характеристикою соціальної реальності, особливо сучасної української. В зв'язку з цим особливого значення набувають наукові дослідження взаємозв'язку соціальних змін та соціальних ризиків. У сучасній соціології ризику сформувалися основні наукові напрями вивчення цього феномену.

«Перший напрям – це дослідження сприйняття ризиків та їх соціальне конструювання в контексті конкретної культури. Автори цієї методології дослі-

дження ризиків – М. Дуглас і А. Вілдавський створили культурно-символічну теорію ризиків. У 1983 р. вони обліковали роботу «Ризик і культура», у якій стверджується, що ризик має соціальний, культурний та історичний контекст. Відповідно, сприйняття ризиків та їх соціальне конструювання, здійснювані через призму культури світосприйняття людей, різняться від країни до країни та від соціальної групи до групи. Другий напрям – вивчення природи ризиків з акцентом на аналіз рефлексивності соціуму, виявлення об'єктивних наслідків модернізації. Цей напрям представляють Е. Гідденс, У. Бек, Н. Луман, С. Лаш та інші соціологи. Третій напрям – вивчення ризиків, їх наслідків у контексті раціоналізації суспільства, поява плюралізму типів раціональності. Четвертий напрям – теорії, що інтерпретують ризикову поведінку різних соціальних і культурних груп, розподіли і споживання ризиків з акцентом на аналізі ризикогенного соціуму» [5, с. 90-98].

Таким чином, наукове осмислення ризиків, як важливого феномена, призвело до формування декількох підходів до визначення їх сутності. При першому ризик розуміється як специфічний процес вибору альтернатив, варіантів дій у ситуації невизначеності; вибір дії, результат якої визначається випадком. У другій групі визначень ризик розкривається через безпосередню дію (діяльність суб'єкта), сподіваючись на позитивний результат; дія в неясній, невизначеній обстановці; дія за наявності небезпеки, загрози. У третій групі визначень особливий акцент робиться на вірогідності негативного характеру наслідків якихось подій: вірогідність помилки або неуспіху в ситуації з кількома альтернативами; збиток, пов'язаний із реалізацією рішення; можливість небажаних наслідків через дії випадкових чинників; подія, настання якої містить можливість якихось збитків [3, с. 88]. Безумовно, усі ці групи підходів демонструють, що ризик або необхідність «ризикової діяльності» виникає там де є ситуація невизначеності, що завжди характерно для соціальних змін.

Крім цього, важливою підставою у соціологічному розумінні ризику стало визначення двох його форм – середовищного як умов життєдіяльності (об'єктивного) і діяльнісного (суб'єктивного). Виходячи з цього, окремими дослідниками ризик визначається як характеристика діяльності або середовищних умов життєдіяльності особистості, групи, суспільства при переході від стану визначеності до невизначеності і навпаки, що зумовлюється також процесом будь-яких змін. До основних груп ризиків, що виникають в результаті соціальних змін можемо віднести ризики інформаційні, організаційні, функціональні і, головне, ризики адаптаційні, які досить докладно аналізував Е. Тоффлер, акцентно пов'язуючи саме динаміку змін та проблеми адаптації людей до них [6].

У свою чергу ризикові ситуації та їх розв'язання детермінують певні зміни, а саме зміну соціальної поведінки в результаті реакції людини на певні ризики, проходять структурні та змістовні зміни в діяльності в результаті виходу з ризикової ситуації і, зрештою, відбувається розв'язання соціальних протиріч, породжених ситуацією соціальних змін і ризиків, що з ними пов'язані.

Відомий польський соціолог П. Штомпка зазначає те, що «феномен ризи-

ку» сучасності відрізняється від усього того, що спостерігалось раніше та визначає такі його риси: універсалізацію ризику, тобто можливість глобальних лих, які загрожують всім, незалежно від класу, етнічної приналежності, ставлення до влади тощо; глобалізацію ризику, який набуває надзвичайного розмаху, зачіпаючи великі маси людей; інституалізацію ризику, тобто появу організацій, що приймають його як принцип власної дії; виникнення або посилення ризику внаслідок ненавмисного побічного ефекту, або ефекту бумеранга, людських дій» [7, с. 70]. Не враховувати ці характеристики сучасності неможливо.

Саме погляд на соціальні зміни в контексті ризикологічної парадигми, на нашу думку, є дуже важливий та практично-орієнтованим напрямком їх дослідження, тому що дозволяє спрогнозувати можливі ризики та вжити заходи для їх запобігання.

У будь-якому випадку визнання ризиків як реальності в нашій мінливій сучасності – це велика наукова перемога, бо знання про них дозволяє бути готовим ухвалювати адекватні рішення в разі їх появи, і тим самим пом'якшувати їх наслідки.

Література:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М.: Прогресс-традиция, 2000. 381 с.
2. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Угрозы в трансформирующейся среде обитания как фактор социальных рисков: прогнозирование и регулирование. *Социологические исследования*. 2017. № 5. С. 57-66.
3. Зубков В.И. Социологическая теория риска. М.: Академический проект, 2009. 379 с.
4. Кірнос І.О. Систематизація нових соціальних ризиків у контексті переходу до постіндустріального суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: логістика. 2011. № 706. С. 88-93.
5. Кравченко С.А. Риски в нелинейном глоболокальном социуме. М.: Анкил, 2009. 221 с.
6. Тоффлер Э. Шок будущего. М.: АСТ, 2003. 557 с.
7. Штомпка П. Социология социальных изменений. М., 1996. 288 с.

Урадник І.Ю.¹, Неприцька Т.І.²

СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ДО ПОЛЬЩІ В УМОВАХ КОРОНАВІРУСНОЇ КРИЗИ

¹*Урадник Інна Юрїївна*, здобувачка вищої освіти кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця).

²*Неприцька Тетяна Іванівна*, доцент кафедри політології та державного управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця), кандидат політичних наук, доцент.

Пандемія COVID-19 створила нові виклики та загрози для урядів усіх країн світу. Польща була однією з перших країн в Європі яка швидко зреагувала та почала вводити карантинні обмеження як для поляків, так і для іноземних громадян. З 12 березня 2020 р. були введені обмеження на діяльність освітніх та культурних закладів, і вже через два дні, відбулося закриття кордонів країни для в'їзду іноземців, припинення міжнародного залізничного, авіа та автобусного сполучень. На невизначені строки відбулася зупинка багатьох заводів, а ресторани, кафе та готелі припинили свою роботу. Тобто, в одну мить без роботи могла залишитися велика кількість українських трудових мігрантів, які на той момент перебували в Польщі [3].

Після закриття кордонів з Польщі, виїхати в Україну намагалися українські заробітчани в яких закінчувалися легальні права для перебування в Польщі та працівники, які були звільнені компаніями. Але в багатьох випадках рішення повернутися додому приймалися і через побоювання, що це не стане можливим через кілька тижнів. За даними Посольства України в Республіці Польща протягом 10 днів українсько-польський кордон перетнуло понад 100 тис. осіб [1].

Польський бізнес одразу відчув нестачу українських заробітчан, тому, вже 1 квітня 2020 р. в Польщі набув чинності пакет законодавчих змін під назвою «Антикризовий щит», покликаний стабілізувати польську економіку та захистити як своїх громадян так і мігрантів від наслідків спричинених карантинними обмеженнями. Завдяки таким нововведенням, українським мігрантам які внаслідок карантинних обмежень втратили роботу, урядом Польщі було призначено щомісячну соціальну допомогу на період трьох місяців, яка становила 80% від мінімальної заробітної плати. Нові закони передбачають не тільки продовження терміну перебування на весь час пандемії і 30 днів після її закінчення, а й допомогу при оформленні документів. Так, українським трудовим мігрантам надали змогу видавати посвідку на проживання на 3 роки абсолютно безкоштовно, за умови сплати державного збору за подачу заяви та довіреності [3].

Головне статистичне управління Польщі оприлюднило дані аналітичного дослідження, згідно якого, за два місяці пандемії COVID-19 до України повернулись 160 тис. українських заробітчан, це близько 11,5% [4]. В травні 2020 р. з приходом сезону польових робіт з'явилась необхідність в сезонних працівниках з України. Тому, щоб не втрачати врожай від нестачі робочих рук, представни-

ки аграрного бізнесу та переробної промисловості Польщі подали звернення до прем'єр-міністра Польщі з проханням спрощення перетину кордону для українських сезонних заробітчан, та видачу їм дозволів на працю. Водночас з «сезонниками» почали повертатись працівники і з інших сфер. Рекрутингові компанії спільно з Міжнародними авіалініями України, заручившись дозволами України та Польщі, почали організовувати чартерні рейси. З заробітчанами укладалися довгострокові контракти на роботу в Польщі, додатково їх ще забезпечували медичною страховкою.

З червня 2020 р. ситуація на польському ринку почала покращуватися, рекрутери та польські роботодавці адаптувались до роботи в умовах пандемії. Відбувалась організація регулярних автобусних рейсів призначених для заробітчан, а також створювались карантинні центри. Пізніше, на початку липня 2020 р., Польща запровадила безкоштовне тестування українських заробітчан на коронавірус. А вже 20 грудня 2020 р. у Польщі почався старт вакцинації проти COVID-19, на щеплення від якого можуть розраховувати і українські трудові мігранти. Покращенням для українських заробітчан в період пандемії стало збільшення з початку 2021 р. Польщею мінімальної погодинної ставки до 13,5 злотих, тобто в середньому заробітна плата може збільшитись на 100 доларів.

Наприкінці березня 2021 р. компанія з працевлаштування Gremi Personal оприлюднила результати соціологічного дослідження, яке прогнозує, що в 2021 р. інтеграція українських трудових мігрантів до Польщі поживавиться. «46,4% українських працівників заявляють про подальші інтеграційні наміри залишитися жити у Польщі. 37,3% мають економічні наміри заробітку та повернення на Батьківщину. Важливо, що можливість повернення в Україну взагалі не розглядають 35,1%. У 2020 році цей показник був меншим – 30,5%», – йдеться у звіті. Суттєво зросла частка тих, хто має намір відкрити власний бізнес у Польщі. У 2020 році такі наміри мали 25% українців, тоді як у 2021 році цей показник сягнув 39,8% [2].

Сьогодні для українських трудових мігрантів у Польщі особливими «карантинними» умовами для роботи є проходження десятиденного карантину, окрім заробітчан у сфері сільгосппідприємств, на яких це обмеження не поширюється. Однак, планується, що вакциновані мігранти зможуть перетинати кордон без необхідності проходження карантину.

Отже, українські мігранти фактично врятували польську економіку, незважаючи на масовий виїзд українських працівників в перші два місяці пандемії. Хоча Польща і досі не має цілісної політики трудової міграції, українці можуть користуватися усіма державними бонусами, якщо мають посвідку на проживання та легальну роботу. Такі дії польської влади ефективні, тому з кожним роком зростає кількість трудової міграції українців до Польщі. Актуальним питанням для подальших досліджень є прогнозування кількості легальних українських заробітчан у Польщі в 2021 р. задля виявлення впливу пандемії на динаміку міграції, та детального аналізу ситуації з поверненням трудових мігрантів

в Україну, як реакції на коронавірусну кризу.

Література:

1. Посол України в Польщі А.Дешиця: протягом 10 днів українсько-польський кордон перетнуло понад 100 000 громадян. *Посольство України в Республіці Польща*. URL: <https://poland.mfa.gov.ua/news/posol-ukrayini-v-polshchi-deshchicya-protyagom-10-dniv-ukrayinsko-polskij-kordon-peretnulo-ponad-100-000-gromadyan>.
2. Соцопитування: українські трудові мігранти планують в 2021 році більш активно інтегруватися в Польщі. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/20/672146/>.
3. Banachewycz J. Epidemia w Polsce. Ukraińscy migranci zarobkowi w trybie wyczekiwania. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.pl/rubric-economy/2909213-epidemia-w-polsce-ukrainscy-migranci-zarobkowi-w-trybie-wyczekiwania.html>.
4. Populacja cudzoziemców w Polsce w czasie COVID-19. *Główny Urząd Statystyczny*. URL: <https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/kapital-ludzki/populacja-cudzoziemcow-w-polsce-w-czasie-covid-19,12,1.html>.

Федотенко А.В.¹

ОСНОВНІ МЕТОДИ ЗНИЖЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ

¹*Федотенко Анастасія Віталіївна*, здобувачка вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (м. Київ).

В умовах сучасних ринкових відносин при наявності конкурентної боротьби і виникненні несподіваних і непередбачуваних ситуацій, комерційна діяльність неможлива без ризиків. Однак і відсутність ризику, тобто небезпеки загрози настання непередбачуваних і небажаних для економічного суб'єкта підприємницької діяльності наслідків, в кінцевому рахунку шкодить економіці, підриваючи її динамічність і продуктивність. Існування ризику і неминучі в процесі формування зміни його рівня виступають безперервним і сильнодіючим фактором руху підприємницької сфери економіки.

Підприємництво – це ризикова діяльність. У Цивільному кодексі України чітко визначено, що підприємці реалізують свою діяльність на свій ризик. А одна зі статей вказує на проблему страхування підприємницьких і комерційних ризиків. У ній визначено, що діяльність є самотійною, відповідальність за яку лежить повністю на плечах власника [1].

Великий вплив на підсумок конкретних операцій компанії надає підприємницький ризик. Він може бути пов'язаний з невизначеними обставинами роботи компанії, яку неможливо абсолютно і багатогранно розглянути, особливо при всіх умовах і станах.

Як правило, виділяють декілька умов, що можуть сприяти утворенню цієї невизначеності: неповнота знань (більша частина діючого ринку залишається

поза зором підприємців); непередбачуваність (неможливо досконало вивчити поведінку конкурентів, а також передбачити усі стихійні лиха і т.п.); протидія (причинами зазвичай стають недобросовісні дії конкурентів або рішення державних органів) [3].

Оскільки ризик має суб'єктивну (прийняття рішень самим підприємцем), і об'єктивну (вплив зовнішнього середовища) сторону, досягнення і невдачі комерційної діяльності необхідно оцінювати з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів.

Під зовнішніми факторами можна розуміти ті, на які підприємець не може вплинути особисто, але на які варто звертати увагу. Вони поділяються на фактори прямого впливу (взаємини з партнерами, законодавство, податкова система) і фактори непрямого впливу (політичні умови, економічна обстановка в країні і галузі, міжнародні події).

Внутрішніми ж факторами є ті, на які кожне підприємство має безпосередній вплив. До них можуть відноситися: склад і перелік товарів, що реалізуються, штат підприємства, розмір витрат компанії, бажана норма прибутку, що застосовується у статкування [6].

У підприємницької діяльності ризик стає неминучим, через це багато компаній намагаються створити певну стратегію по її уникненню або зменшенню.

Можливими напрямками в цій області є такі стратегії ризику: політика уникнення ризику; політика прийняття ризику; політика зниження ступеня ризику.

Стратегія уникнення ризику або ухилення від ризику є найбільш простим і зручним рішенням. Цей спосіб надає змогу оптимізувати всі втрати, які можуть бути пов'язані з комерційними ризиками. Та попри це з'являється ризик втрати частини прибутку, або ж навіть появи іншим видам ризиків.

Політика прийняття ризику означає прагнення і ймовірність відшкодування ризику за рахунок власного капіталу. Однак стратегія може привести до великих необґрунтованих витрат і тому її реалізація можлива тільки при стійкому економічному стані організації.

Політика зниження ступеня ризику полягає в зниженні можливості виникнення витрат. Різні способи і методи допомагають компаніям скоротити небажаний підприємницький ризик. До їх числа можна додати:

Страхування – полягає в передачі відповідальності іншій компанії (страхової організації) за результати підприємницького ризику, з певним винагородою.

Диверсифікація – процес розподілу коштів між різними об'єктами, безпосередньо ніяк не пов'язаними між собою. Даний спосіб зменшення рівня ризику вважається мало витратним, а також найбільш аргументований для проведення. Застосовується з метою нейтралізації негативних результатів несистематичних типів ризиків [4].

Лімітування ризиків – диференціація системи прав і відповідальності для того, щоб наслідки ризикових ситуацій не мали вплив на реалізацію управлін-

ського рішення. Цей спосіб також не вимагає значних витрат і є поширеним у внутрішніх елементах політики по зменшенню ризиків.

Таким чином, можна зробити висновок, що при розробці програми з управління підприємницькими та комерційними ризиками на рівні окремого підприємства можливо забезпечити частковий захист результатів комерційної діяльності. В організації буде гарантуватися високий рівень стабільності і захищеності від цих ризиків, досягнений шляхом управління основними складовими структури компанії. Вартість і раціональність – ось головні критерії при виборі способу зменшення рівня ризику у організації.

Література:

1. Андреева О.А. Стабильность и нестабильность в контексте социокультурного развития. Таганрог: ТИУиЭ, 2000. 232 с.
2. Волков О.И., Девяткин О.В. Экономика предприятия (фирмы): учебник / 3-е изд., перераб. и доп. М.: ИНФРА-М, 2002. 601 с.
3. Игонина Л.Л. Инвестиции: учеб. пособие / под ред. В.А. Слепова. М.: Юристъ, 2002. 480 с.
4. Клейнер Г.Б. Стратегии бизнеса: аналитический справочник. М.: КОНСЭКО, 1998. 443 с.
5. Орлов А.И. Менеджмент: учебник. М.: Изумруд, 2003. 298 с.
6. Шевченко И.К. Организация предпринимательской деятельности. Учеб. пособие. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2004. 92 с.

Ходус О.В.¹

(ПЕРЕ)ВИЗНАЧАЮЧИ КОРДОНИ ПРИВАТНОСТІ: РИЗИКИ ЖИТТЯ У МЕДІАТИЗОВАНОМУ СВІТІ

¹*Ходус Олена Володимирівна*, професор кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філософських наук, доцент.

Простір сучасного соціального життя все більше сповнений зонами, де людина має змогу реалізовувати себе як сингулярна, дискретна, автономна одиниця. Вочевидь, таке відчуття суб'єктивною свободи, яку З. Бауман, колись визначив як «стан, в якому людина не забов'язана вислуховувати, що їй слід робити, і не примушена робити те, чого вона робити не хоче» [1, с. 56], спонукає індивідів до контролю над кордоном між власним «внутрішнім» світом (особистими, тілесними почуттями), тобто усім тим, що позначається словом «приватність» і світом публічним, який нібито вторгається у приватне життя зовні, розмикає його звичну замкненість стороннім «паноптичним спогляданням» (у дусі генеалогії влади М. Фуко). Коротше кажучи, «володіючи приватністю, індивід може “піти з чужих очей”, впевнений, що за ним не спостерігають, і тому здатний займатися чим би він не побажав <...> не боячись осуду» [2, с. 71].

Таким чином, сутнісною властивістю приватності є певна просторова локалізація. Інша справа, що в умовах комунікативного сьогодення просторова

обмеженість, характерна для приватного буття, стає проблемою, яку треба вирішувати й регулювати. Ідеться про те, що у теперішній приватності не має чіткої просторової локації, фіксованого місця, вона кожного разу змінює принципи вибору локації, «зачинених» для вторгнення інших людей. І тут ми скоріше солідарні з позицією П. Вірілію, який стверджує, що в умовах сучасної технокультури («телевізійної присутності») саме поняття простору як фізичної перешкоди / межі пережило себе [5, с. 18-19]. Тотальна досяжність, здатність мас-медіа бути всюдишними знецінили значення «місця» як просторового локусу, перевернули «звичні уявлення про “внутрішнє” і “зовнішнє”» [5, с. 20]. Тому в концептуальному полі соціально-гуманітарних наук все частіше можна почути заклик до необхідності перегляду «контейнерної» парадигми, де простір осмислюється як фізичне вмістилище «речей», на користь образно-сислової репрезентації якої-небудь території (місця, ландшафту) [6, с. 23-29].

З феноменологічної точки зору ця теоретична позиція базується на розумінні того, що сам соціальний простір конститується сенсами, які приписуються йому людиною. Очевидно, що в ситуації різкого, вибухового збільшення різноманітних мобільностей, коли акти індивідуальної і групової комунікації сприймаються і уявляються вже поза будь-якою жорсткою територіальністю, було б занадто просто зводити приватність, рівно як і публічність, до певного оконтуреного простору. Зі свого боку, У. Бек також підкреслює, що приватне життя вже не прив'язане до якого-небудь певного місця як життя впорядковане, життя осіле. Це життя «в дорозі» (у прямому і переносному значенні), кочове життя, життя в автомобілі, в літаку, в потязі, в Інтернеті, воно підтримується екранними інтерфейсами (телефоном, смартфоном, планшетом), СМК і несе на собі відбиток мас-медіа; це транснаціональне життя. Техніка служить засобом подолання часу і простору. «Вона знищує відстані, відновлює близькість, долаючи дистанцію, і створює дистанцію зблизька» [4, с. 132-133].

Продовжуючи тему кордонів, слід зазначити, що приватний і публічний модуси буття (в їх граничному оформленні) до останнього часу не припускали можливості одночасного перебування (у синхронності) і в тому, і в іншому порядку відносин. Ситуація кардинально змінилася з моменту появи мережевих мультимедійних технологій, що перетворили способи передавання інформації і принципи організації простору. Як пояснює З. Бауман, «поступовий і неухильний розвиток технічних засобів запустив характерний ще для Нового часу процес руйнування і занепаду усіх локально вкорінених соціокультурних “тотальностей”, дозволивши переміщати інформацію незалежно не лише від її тілесних носіїв, але і від тих об'єктів, про які вона інформує» [3, с. 91]. До цього ми б додали тільки те, що сучасні мобільні трансформації безпосереднім чином запускають просторові і смислові зміщення, стимулюючи при цьому появу нової соціальної топології приватності – динамічної, рухливої, плинної, ситуативної, дисперсної.

Звідси напрашується логічний висновок: в умовах сучасного технокапіталізму межі між приватним/публічним стають транспарентними, тобто

легко проникними. Більш того, сама їх наявність часто опиняється під знаком питання, що, у свою чергу, ставить під сумнів саму можливість приватного досвіду як (від)диференційованого. Дійсно, розуміння меж у значенні того, що повинне «відділяти», «перешкоджати проникненню», «робити що-небудь непроникним для інших», за сутністю своєю є некоректним, згідно позиції П. Вірілію, у ситуації всезагальної візуалізації й віртуалізації як новоявлених ефектів кіберпростору [5, с. 20]. У кіберпросторі межі не мають значення. Тотальна медіатизація зробила можливим існування «гібридизованих» форм життя у вигляді різних проявів (приватного-в-суспільному) і суспільного-у-приватному. Ці форми людського буття, що виникають у небачених раніше масштабах і модифікаціях, руйнують звичну топологію суспільства, виражену дихотомією приватне – публічне, і самим фактом свого існування заперечують наявність «реальних кордонів» між цими сферами, які потрапили в справжню зону нерозрізненості.

З таких теоретичних позицій приватність уявляється різновидом перформативної соціальної практики з рухливими, ситуативними, проникними межами між внутрішнім і зовнішнім, що призводить до безлічі перетинів і збігів їх образів. Водночас ці межі служать основою інших розмежувань, наприклад, приналежності / неприналежності, свого / чужого, довіри / недовіри, прихованого / повідомленого, формального / неформального, тобто передбачають індивідуальну регуляцію сполучень з навколишнім світом. Сказане має для нас особливий сенс, оскільки дозволяє логіку *doublebind* – «логіку здвоювання» (термін О. Петровської [7, с. 42]) у практиках утворення зони приватності, яка, до речі, і є такою крихкою, «плинною зоною», що не має чітких меж. Тим самим із позиції «логіки здвоювання» можна говорити про те, що конституювання приватності як відносно автономної (часткової) форми життя відбувається в режимі динамічних переплетень і взаємних залежностей. Відповідно, приватність як форму життя, що проживається людиною особисто (і офіційно номінована в цій якості), не слід розуміти як таку, що існує сама собою. Отже, йдеться про «здвоєне» розуміння приватності, про подвійний рух: феноменальність приватності не припускає її протиставлення об'єктивно існуючій фактичності; навпаки, приватність укорінена в ній, перебуває під її впливом, залежить від неї і, нарешті, відтворює її через практичне почуття і реальну прагматичну активність індивідів.

Література:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / пер. с англ. под. ред. В.Л. Иноземцева. Москва: Логос, 2002. 390 с.
2. Бауман З. Свобода / пер. с англ. Г.М. Дашевского; предисл. Ю.А. Левады. Москва: Новое издательство, 2006. 132 с.
3. Бауман З. Пьер Бурдье и диалектика *vita contemplativa* и *vita activa*. *Социологический журнал*. 2002. № 3. С. 5-19.
4. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / пер. с нем.; общ. ред. и послесл. А. Филиппова. Москва: Прогресс-

Традиция, 2001. 304 с.

5. Вирилио П. Информационная бомба. Стратегия обмана / пер. с фр. И. Окуновой. Москва: «Гнозис», «Прагматика культуры», 2002. 192 с.

6. Мусиездов А. Территориальность современного общества. *Социологический журнал*. 2013. № 4. С. 23-29.

7. Петровская Е. Безымянные сообщества. Москва: ООО «Фаланстер», 2012. 384 с.

Шеломовська О.М.¹, Лесь В.О.²

ДОВЖИНА І КОЛІР ВОЛОССЯ ЯК ІДЕНТИФІКАТОРИ ІДЕАЛУ ЖІНОЧОЇ КРАСИ: ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДОКУМЕНТІВ

¹*Шеломовська Оксана Миколаївна*, доцент кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське), кандидат наук з державного управління

²*Лесь Владислава Олександрівна*, здобувачка вищої освіти кафедри соціології Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

В усі часи існування людства люди формують перше враження один про іншого виходячи з зовнішніх ознак, найвиразнішими серед яких є довжина і колір волосся. Класифікація жінок відповідно до кольору їхнього волосся почалася вже давно і триватиме ще довго – вона глибоко вписалася у соціокультурну канву суспільства і жінок, навіть, наділяють певними якостями в залежності від кольору волосся.

Колір жіночого волосся, як це не дивно, може бути не лише ідентифікаційною характеристикою того чи іншого етносу, а є й певним ідентифікатором епохи. За часів Давнього Єгипту колір волосся і зачіска були ще й частиною соціального статусу, оскільки прості люди просто не могли дозволити собі складні маніпуляції над своєю зовнішністю, до яких вдавалися заможні єгиптянки, які надавали перевагу темно-коричневим і чорним відтінкам волосся. У Стародавньому Римі і Давній Греції через кілька століть стало цінуватися світле волосся як символ чистоти і невинності, а також молодості і свіжості. За часів Середньовіччя, хоча і в негативному аспекті, найбільше говорили про рудоволосих жінок, які вважалися відьмами, але пізніше, в XV столітті на престол зійшла рудоволоса Єлизавета I, і прокляття полум'яного волосся зникло. Більш того, руде волосся стали сприйматися як символ королівського статусу. В ті часи вважалося, що світле волосся носять дівчата легкої поведінки, а жінки, які поважають себе повинні робити своє волосся темнішим. Епоха Ренесансу трохи реабілітувала блондинок, оспівуючи їх невинні, ангельські лики. Потім колесо історії ще декілька разів циклічно змінювало ставлення людей до певного кольору волосся.

Сьогодні, незважаючи на існуючі стереотипи, жінки мають необмежену свободу вибору свого кольору волосся і підбору того самого відтінку, з яким

вона ідентифікує себе саме зараз. Чимала кількість жінок, які бажають змінити життя вирішуються спочатку змінити колір і довжину свого волосся, що сприяє виникненню відчуття новизни, власної невпізнаності та внутрішніх змін у характері. Та, навпаки, зміна внутрішнього світу – вимагає зміни зовнішності, чого найпростіше досягти зміною зачіски.

На даному етапі розвитку соціуму в епоху панування мас-медіа значний вплив на формування моди на колір волосся мають сучасні трендсеттери, медіаперсони та топ-моделі. Зважаючи на це нами було проведено соціологічне дослідження методом аналізу документів – фотографій переможниць національного конкурсу краси «Міс-Україна» (1991 – 2020 рр.) у тому образі, який дозволив їм здобути перемогу перемоги. Конкурси краси завжди стають резонансною подією для всієї країни, бо обираючи переможницю журі формує ідеал краси на певний час, там самим орієнтує жіноче населення на те як має виглядати сучасна жінка і яких канонів потрібно притримуватись. Подібні заходи транслують цінності та стандарти, які людина бачить і невербально засвоює, продукують норми та ідеали жіночої краси.

На підставі аналізу результатів дослідження було встановлено, що більшість серед переможниць національного конкурсу краси становили шатенки – 46% (рис. 1). Також значну кількість серед володарів титулу «Міс-Україна» становлять брюнетки, оскільки практично кожна третя дівчина є володаркою темного кольору волосся. При цьому лише 17% є блондинками і лише одного разу перемогла рудоволоса конкурсантка.

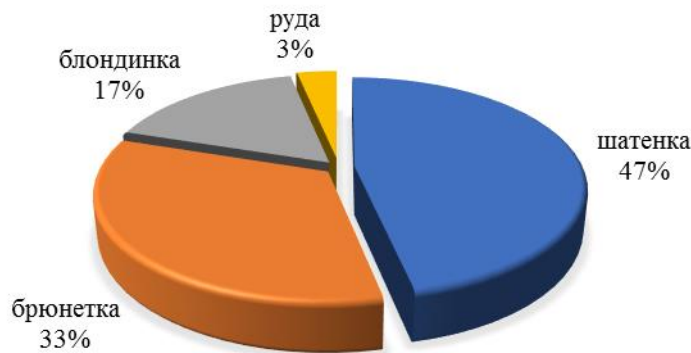

Рис.1 – Колір волосся переможниць конкурсу краси «Міс-Україна» у 1991 – 2020 рр.

У наші часи піклуватися про волосся природно для більшості жінок, яким недостатньо лише практичності зачіски без її можливості забезпечити привабливий зовнішній вигляд. Як і колір волосся, так і його довжина була усталеною нормою у певні часи. Так, у Давній Греції жінки робили зачіски як з довгого, так і з короткого волосся; наприклад грецький вузол зберігся і в наші дні. У Римській імперії в моді гарна завивка, де волосся зачісувалося. У XIII-XV ст.

жінки починають носити довге розпущене волосся або коси, перевиті стрічками, обручі, віночки тощо. Багатоярусні зачіски, які могли досягати в довжину більше метра, стали символом XVIII ст., хоча ще у першій його половині були модні невеликі за обсягом голови зачіски з відкритим чолом. У XIX ст. особливу популярність набувають короткі зачіски та кучері або невеликий вільний пучок, перехоплений кількома стрічками. Істотним чином урізноманітніло різновиди зачіски і свободу їх вибору XX-те ст., за часи якого кожна субкультура особливу увагу приділяла довжині і кольору волосся своїх однодумців і використовувала цей показник як ідентифікатор дотримання певної філософії.

За результатами нашого дослідження було встановлено, що переважну більшість серед переможниць конкурсу «Міс Україна» становлять дівчата з довгим волоссям 64% (рис. 2). Практично кожна п'ята дівчина була з зачіскою, яка унеможливила встановлення довжини волосся. Але, поряд із цим, виявлено, що волосся короткої та середньої довжини не є ідентифікатором жіночої краси – лише 16% серед володарок титулу не мають довгого волосся.

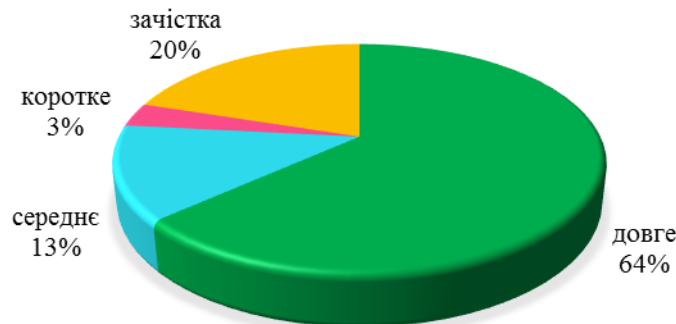

Рис. 2 – Довжина волосся переможниць конкурсу краси «Міс-Україна» у 1991 – 2020 рр.

Таким чином, за результатами нашого дослідження було встановлено, що в сучасному українському суспільстві шляхом конкурсів краси ідеалом жіночої краси у більшості випадків є дівчата із темним кольором (брюнетки і шатенки) і довгим волоссям. У всі часи і у всіх спільнотах надавалася особлива цінність жіночу красу. Канони жіночої краси періодично мінялися і не збігалися у різних націй і народів, у різних поколінь і соціальних груп, але загальнолюдський зміст краси і феномена «красива жінка» залишався незмінним. У сучасному світі феномен «красива жінка» знаходить нові смисли, перетворюючись в культурно-інформаційний символ, який говорить про соціально-демографічний, економічний, соціальний статус особистості в суспільстві. Практика підтримки краси стає в наш час абсолютно легітимною, втратили силу всі давні обмеження на її поширення.

Шепеленко И.П.¹
ПОКОЛЕНИЕ ТРЕТЬЕГО ВОЗРАСТА
В УСЛОВИЯХ МУЛЬТИПЛИКАЦИИ РИСКОВ

¹*Шепеленко Ирина Павловна*, доцент кафедры политологии, социологии и культурологии Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды, кандидат социологических наук, доцент.

Ситуация, сложившаяся в современном обществе говорит о том, что с каждым днем уровень угрозы от рисков возрастает, а их структура усложняется. Усложнение социальных рисков связано с процессом наслоения одних рисков на другие, в результате чего общество сталкивается с совершенно новым социальным явлением – мультипликацией рисков.

Исследованию усложнения, наслоения рисков, которые были характерны для прошлых временных периодов, и новых, приводящих к угрожающему состоянию современного общества, были посвящены работы У. Бека [1], Э. Гидденса [2], Н. Лумана [4], О.Н. Яницкого [3], А.В. Ермиловой [5].

Тенденция старения общества является одной из главных тенденций современности, ее анализ в условиях общества риска требует от демографов, социологов, психологов, социальных геронтологов исследования положения людей старшего возраста в социуме, их образа жизни, ценностей, форм поведения, их референтных групп, а также исследования функций социальных институтов, связанных с этой возрастной группой, и сформировавшихся норм взаимодействия с другими возрастными группами.

В исследовательской практике наук, изучающих старость и старение, пожилой возраст принято делить на два периода – «третий возраст» (с 60-65 лет) и «четвертый возраст» (с 75-80 лет), причем первый описывается как время хорошего здоровья, разнообразных возможностей для личностного развития и самореализации, имеющий высокую трудоспособность [6].

В соответствии с данными статистики ООН, в Украине в 2020 году количество людей в возрасте 60+ составляло 23,6% населения при сохранении тенденции дальнейшего роста [7]. Эти демографические изменения отражаются на функционировании практически всех сфер общества, включая рынки труда и финансов, производство, распределение и потребление товаров и услуг, структуре семейных и межпоколенческих отношений.

Пенсионная реформа в Украине, вследствие новых требований к пенсионному возрасту и страховому стажу, привела к серьезным изменениям на рынке труда, создав рисковую ситуацию как для поколения третьего возраста, так и для молодежи. Мультипликация рисков в социально-трудовых отношениях, которая коснулась в первую очередь молодежи, провоцируя вытеснение молодежи с рынка труда. Риск снижения вакантных мест на рынке труда в связи с более длительным пребыванием лиц старше 55-60 лет в сфере занятости населения наслоился на дискриминацию молодежи на рынке труда ввиду отсутствия

трудового опыта или недостаточного уровня профессиональной компетентности.

Опыт преодоления сложившегося противоречия имеют Италия, Венгрия, Польша, Франция, правительства которых обеспокоены такой социально-экономической болезнью, как безработица в молодежной среде, и в полной мере осознают проблему наслаивания рисков в сфере социально-трудо-вых отношений. Проведение пенсионной реформы в Украине не учитывало последствий реформирования и способствовало массовому оттоку молодежи, молодых специалистов за рубеж.

По отношению же к поколению третьего возраста действует негласная стратегия разъединения, которая рассматривает старшее поколение как источник экономических проблем, а обществом воспринимается как «обуза» и «эгоистическое поколение», а эксклюзия (явная и латентная) старшего поколения воспринимается как один из способов решения современных экономических и политических проблем.

Социологическое исследование, проведенное автором в г. Харькове (2019, N = 300) свидетельствует о стойком неприятии молодежью людей старшего возраста. Так, более 55% информантов признались, что испытывают негативные чувства, сталкиваясь с людьми старшего возраста в транспорте, в местах отдыха, на улицах города. Готовы к проявлению явного эйджизма по отношению к людям старшего возраста 22% информантов, главным образом, молодые мужчины. На вопрос: «Готовы ли Вы оказать помощь, поддержку, например, консультативную, людям старшего возраста в своем трудовом коллективе?» более 70% ответили отрицательно.

Таким образом, актуализация проблемы молодежной безработицы в связи с увеличением стажа пребывания на рынке труда лиц старше 55-60 лет может усилить проявление эйджизма. Проблему обостряет латентность возникших рисков, отсутствие определения социальных и экономических границ явления. Вследствие чего тенденция мультипликации возникших рисков ведет к межпоколенческому конфликту.

Литература:

1. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.
2. Гидденс Э. Судьба, риск и безопасность / пер. с англ. *THESIS: альманах*. 1994. № 5. С. 107-133.
3. Яницкий О.Н. Социология риска. М.: LVS, 2003. 192 с.
4. Луман Н. Понятие риска / пер. с англ. *THESIS: альманах*. 1994. № 5. С. 135-160.
5. Ермилова А.В. О специфике распределения рисков в современном обществе. *Общественные науки. Социология*. 2019. № 2 (50). С. 117-128.
6. Baltes P.B., Baltes M.M. Savoir vivre in old age. *National forum. Baton Rouge (LA)*. 1998. Vol. 78, № 2. P. 13-18.
7. Department of Economic and Social Affairs Population Dynamics. URL:

<https://population.un.org/wpp/>.

Yandola K.¹

THE TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

¹**Yandola Kristyna**, Senior Lecturer of Department of Psychology and Pedagogy of Ivan Kozhedub Kharkiv National University of the Air Force.

The current stage of society development is characterized by awareness of the interdependence, interconnectedness of peoples, countries, structures, institutions and citizens. In science this stage is named a 'globalization'.

The main signs of globalization are: IT technologies; robotics; Artificial Intelligence.

The main factors which have to be taken in consideration in the context of globalization are: longevity; popularity of intelligent machines; internet of things; new management methods – superstructuring; new mass media; globally connected world.

To carry out any professional activities in such conditions successful and effectively means to have not only professional skills, but more social, such as: emotional intelligence, flexibility of mind, teamwork, speed of reaction, information competence, willingness to lead etc.

The peculiarity of the functioning and development of education in the context of globalization is on the one hand progress and revolution (rapid development of technology, knowledge etc.), and on the other – regress (rapid aging of knowledge). Responding to globalization processes involves both the transition to integration and unification and the reverse processes of deglobalization. Scientists note that over the past 10-15 years globalization has significantly increased the impact on the transformation of national higher education systems. It is becoming a real challenge for traditional pedagogical systems.

General changes in society make higher education institutions to: break patterns; look for new approaches; cooperate with employers; learn about the experience of others; develop new management and learning technologies.

In the conditions of globalization such modern educational tendencies as democratization, fundamentalization, humanization, integration are perceived differently.

Globalization processes are changing both subjects and objects of learning, transforming the processes of teaching and learning.

Among the trends we observe in modern society, digitalization is of particular importance. Today the digital world is one of the important component of public life which covers all its spheres. Educational activities are no exception. Significant amounts of information that we use every day are on millions of web sites that displace television, newspapers and magazines. The use of e-mail, social networks, messengers – the main ways of modern communication. Thus, we can observe such a transformation of our society as the transition from offline to online mode.

According to the ‘National Strategy for Education Development in Ukraine until 2021’, approved by the Decree of the President of Ukraine dated 25.06.2013 № 334/213, the modernization of the education system should be adequate to modern globalization processes, which will ensure the integration of the national education system into European and world education space.

The leading trends of digitalization can be considered the following: expanding the scope of modern technologies and achieving a synergistic effect; use of augmented (or augmented) / virtual / mixed reality technology that allows you to move virtually in time and space; design of a new and reconfiguration of the existing educational environment; use of artificial intelligence in the organization of training and educational process; dissemination of adaptive learning technology; gamification; use of new technological opportunities to gain mass knowledge and acquire hard-skills; increasing the efficiency of soft-skills development.

The possibility and necessity of using IT technologies in the educational process leads to new forms of knowledge integration, introduction of STEM education, TRIZ technologies etc.

Thus, the process of globalization is irreversible. Therefore, its advantages should be used competently and effectively to increase the effectiveness of educational activities and the quality of professionals who are able to work in an advanced computerization, which is now a sign of the general culture of a graduate of a higher education institution. Further prospects for development are the creation of digital educational institutions with an appropriate educational environment.

Reference:

1. Spring J. Globalization of Education: An Introduction. New York: Routledge, 2015. 219 p.
2. Ball S.J., Dworkin A.G., Vryonides M. Globalization and Education: Introduction. *Current Sociology*. 2010. Vol. 58 (4). P. 523-531.

ЗМІСТ

Вітальне слово проректора з наукової роботи Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, професора С.І. Оковитого	3
Бевз Т.А. Політична еліта у викликах глобалізаційного світу	4
Бєляєва В.О. Онлайн-освіта як новий виклик суспільства ризику	6
Богаченко М.М. Ризик-менеджмент в умовах суспільних викликів і трансформацій	8
Богомаз К.Ю. Особливості та вектори міграційних процесів на загальнодержавному та регіональному рівнях	10
Бойко В.А. Актуальні проблеми взаємодії ринку праці і освітніх послуг в актуальних українських реаліях	15
Бойко С.І. Суспільний запит на політику в Україні як індикатор політичної культури	16
Вакуленко Ю.О. Секта «Аум Сінрікьо» як приклад релігійного тероризму	18
Вершок И.Л. О трансформации отношений права собственности и отношения к праву собственности в современном обществе	21
Віннічук О.В. «Суспільство ризику» в умовах COVID: ключові аспекти ..	23
Гижко А.П. Інститут старост як чинник трансформації українського суспільства	25
Голіков О.С. Ризики дискурсу ризику: пан-/епідемія як привід до безпеки	28
Гончарук Г.П. Криза української національної ідентичності як наслідок культурно-історичної спадщини	30
Гудзенко О.З. Аксіологічний вимір дому за нової пандемічної реальності ..	32
Гутовська П.В. Цифрова нерівність освітнього простору в умовах пандемії COVID-19	34
Демичева А.В. Загрози великого міста	36
Демченко К.А. Булінг як соціальний феномен та явище ризику сучасного суспільства	38
Денисенко І.Д. Концепція суспільства ризику та політичні теорії сучасності	41
Денисенко О.О. Комунікативний вимір містобудівних конфліктів: основні тренди	43
Дзьобань О.П. Управлінська діяльність в мережевих умовах: ризикогенність і полілогічність	46

<i>Доцяк І.І.</i> Соціальна мобільність у суспільстві ризику: український контекст	48
<i>Зубарева О.І.</i> «Fitness style» як відтворення ідеології хелсизму в сучасному суспільстві	50
<i>Зубченко О.С.</i> Ризики електорального прогнозування на місцевих виборах	53
<i>Калиновський Ю.Ю., Яковюк І.В.</i> Соціокультурний розвиток України в умовах гібридної війни	55
<i>Кальниш Ю.Г., Веліханова Е.Ш., Гарус І.Д., Іванічева А.В., Іщенко С.С., Смолін Н.С.</i> Особливості соціальної девіації молоді під час пандемії COVID-19 в умовах карантину	57
<i>Камалова В.В.</i> Естетосфера моди в ситуації нової реальності: пандемія і локдаун	60
<i>Кармазіна М.С.</i> Політичні інститути в Україні – інститути суспільства високих ризиків	64
<i>Катаєв С.Л.</i> Свобода і безпека в умовах карантину	66
<i>Ключник Р.М.</i> Політичні скандали в умовах трансформації соціальних цінностей	67
<i>Ковальова Д.В.</i> Феномен терпимості в сучасному суспільстві	70
<i>Ковальська-Павелко І.М.</i> Історична пам'ять як ризикогенний чинник у сучасному українському суспільстві	72
<i>Козій В.В.</i> Російсько-український військовий конфлікт як реакція авторитарного режиму РФ на зовнішні та внутрішні виклики	78
<i>Комих Н.Г.</i> «Нові / старі» екологічні ризики в українському суспільстві: доба пандемії коронавірусу	80
<i>Кривошеїн В.В.</i> Суспільство ризику в (пост)пандемічний період: український контекст	82
<i>Кузіна І.І.</i> Чинники відчуття безпеки українців	89
<i>Легеза С.В.</i> Старий та новий фендом: політизація фен-співтовариств на пострадянському просторі	91
<i>Лісеєнко О.В.</i> Вплив пандемії COVID-19 на масову свідомість та суспільні настрої населення України	95
<i>Лобанова А.С., Славіна Д.М.</i> Радикалізація протестів в Україні як ризик руйнації конвенціональних засад громадянського суспільства	97
<i>Мачуліна І.І.</i> Вторинна зайнятість студентської молоді: дослідження основних ризиків	100
<i>Нагорняк Т.Л.</i> Потенціал ЗВО в системі управлінських практик	102

Окуньовська Ю. В., Кондратьєва К.А. Сильні та слабкі сторони впровадження електронної демократії у Вінницькій області	105
Осмоловська А.О., Погорелюк Є.Ю., Олексієнко А.С. Специфіка висвітлення реалізації державної політики регіонального розвитку у медіа	107
Паращевін М.А. Ризики міжконфесійного конфлікту: стан та сприйняття населенням України	110
Петронюк В.В. Конструювання образу пандемії COVID-19 в новинному контенті українського ЗМІ	112
Поліщук І.О. Європейський ментальний імператив українства як запорука соціального поступу	114
Польовий М.А. Оцінка вірогідності російського вторгнення в Україну за рівнем активності проросійської пропаганди	116
Пояркова Т.К. «Коаліційна політика» як ризикогенний фактор	117
Примуш М.В., Сичова А.О. Колабораційне планування як інструмент політичного ризик-менеджменту	119
Радіонова І.О. Суспільство ризику: мультидисциплінарний підхід	122
Роговський О.М. Демократія і війна: вибір стратегії в умовах надзвичайності	123
Рогозіна А.В. Публічний імідж політика в умовах системних змін у державі	126
Селятина М.І. Ризикогенні чинники в публічній сфері міста	127
Семенчук І.С. Концепт «суспільство ризику» У. Бека	130
Сергієнко Т.І. Особливості суспільно-трансформаційних процесів в умовах глобалізації	131
Сірий Є.В. Соціальна напруженість у сучасному соціумі	134
Солнишкіна А.А. Актуальні напрямки соціальної роботи в період пандемії коронавірусу: виклики та шляхи вирішення проблем	136
Сорокіна Л.М. Соціальні наслідки глобалізації : демографічний аспект ...	138
Требін М.П., Герасіна Л.М. Корупція як загроза існуванню української держави	140
Троянська Д.А. Роль ризик-менеджменту в умовах нестабільності сучасного економічного середовища	143
Тучак Д.Ю., Чальцева О.М. Управління ідентичностями українського прикордоння: аспекти політичних ризиків	145
Удовицька Т.А. Ризики соціальних змін: концепти вивчення	147
Урадник І.Ю., Неприцька Т.І. Сучасний стан української трудової міграції до Польщі в умовах коронавірусної кризи	150
Федотенко А.В. Основні методи зниження підприємницьких ризиків	152

Ходус О.В. (Пере)визначаючи кордони приватності: ризики життя у метіатизованому світі	154
Шеломовська О.М., Лесь В.О. Довжина і колір волосся як ідентифікатори ідеалу жіночої краси: за результатами соціологічного аналізу документів	157
Шепеленко И.П. Поколение третьего возраста в условиях мультипликации рисков	160
Yandola K. The Transformation of Higher Education in the Context of Globalization	162

Наукове видання

**Збірка матеріалів
Всеукраїнської наукової конференції
«Україна як суспільство ризику»
(м. Дніпро, 23 квітня 2021 року)**

Здано на складання 28.04.2021. Підписано до друку 11.05.2021. Формат 60x84/16. Папір офс. Друк різнографічний. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 9,77. Обл.-вид. арк. 11,10. Наклад 100 пр. Зам. № 25

Свідоцтво про видавничу діяльність
розповсюдження видавничої продукції
Серія ДК № 5729 від 26.10.2017
видано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України
ТОВ «Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+»
49000, м. Дніпро, вул. Вернадського, 19/21
Тел./факс: (056) 745 15 95